

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

НАУКОВІ ПРАЦІ

Видається з грудня 2001 року
Періодичність два рази на рік

Науковий журнал

Том 304. Вип. 292
Серія «Історія»

Миколаїв
Вид-во ЧНУ імені Петра Могили
2017

Наказом МОН України від 21.12.2015 року № 1328
цей журнал включено до переліку № 125 наукових фахових видань
з історичних наук, у яких можуть публікуватися результати
дисертаційних робіт на здобуття наукових
ступенів доктора і кандидата наук.

Започатковано у 2001 році.

Засновник Чорноморський
державний університет імені
Петра Могили.

Свідоцтво про Державну
реєстрацію журналу КВ
№ 15281-3853ПР.
Видано 10.04.2009

Рекомендовано до друку
та поширення мережею
Інтернет рішенням вченої ради
Чорноморського
національного університету
ім. Петра Могили
(протокол № 3 від 09.11.2017 р.)

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧА РАДА

Клименко Л. П.	голова редакційно-видавничої ради, головний редактор журналу «Наукові праці», доктор технічних наук, професор, ректор ЧНУ імені Петра Могили.
Беглиця В. П.	заступник голови редакційно-видавничої ради, заступник головного редактора журналу «Наукові праці», доктор наук з державного управління, доцент, проректор з наукової роботи ЧНУ імені Петра Могили.
Смельянов В. М.	голова редколегії серії «Державне управління», доктор наук з державного управління, професор.
Іванов М. С.	голова редколегії серії «Політологія», доктор політичних наук, професор.
Мещанінов О. П.	голова редколегії серії «Педагогіка», доктор педагогічних наук, професор.
Горлачук В. В.	голова редколегії серії «Економіка», доктор економічних наук, професор.
Грабак Н. Х.	голова редколегії серії «Екологія», доктор сільськогосподарських наук, професор, старший науковий співробітник.
Матвєєва Н. П.	голова редколегії серії «Філологія. Мовознавство», доктор філологічних наук, професор.
Клименко Л. П.	голова редколегії серії «Техногенна безпека», доктор технічних наук, професор.
Пронкевич О. В.	голова редколегії серії «Філологія. Літературознавство», доктор філологічних наук, професор.
Котляр Ю. В.	професор, голова редколегії серії «Історія», доктор історичних наук, професор.
Гавеля В. Л.	голова редколегії серії «Соціологія», доктор філософських наук, професор.
Фісун М. Т.	голова редколегії серії «Комп'ютерні технології», доктор технічних наук, професор, старший науковий співробітник.
Лозко Г. С.	голова редколегії серії «Філософія», доктор філософських наук, професор.
Андрєєв В. І.	відповідальний секретар журналу «Наукові праці», кандидат технічних наук, доцент.

Наукові праці : наук. журн. / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили ; ред. кол. : Ю. В. Котляр (голова) [та ін.]. – Миколаїв, 2017. – Т. 304. Вип. 292. – 84 с. – («Історія»).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ СЕРІЇ:

- Котляр Юрій Вадимович** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв) – *голова редакційної колегії*.
- Багмет Михайло Олександрович** – доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри державної політики та менеджменту Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв).
- Богданова Тетяна Євгенівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв).
- Боряк Геннадій Володимирович** – член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, заступник директора з наукової роботи Інституту історії України НАН України (м. Київ).
- Колісниченко Анатолій Іванович** – доктор історичних наук, професор кафедри політичних наук Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв).
- Кротофіль Мацей** – доктор філософії, ад'юнкт (Університет ім. Миколи Коперніка, Торунь, Польща).
- Левченко Лариса Леонідівна** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії Чорноморського національного університету ім. Петра Могили, директор Державного архіву Миколаївської області (м. Миколаїв).
- Міронова Ірина Сергіївна** – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв).
- Мокляк Ярослав** – доктор габілітований, ад'юнкт, професор (Ягеллонський університет, м. Краків, Польща).
- Сінкевич Євген Григорович** – доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв) – *заступник голови редколегії*.
- Тригуб Олександр Петрович** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв) – *заступник голови редколегії*.
- Шевченко Наталія Володимирівна** – завідувач кабінету кафедри історії Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв) – *технічний секретар редакційної колегії*.
- Шкляж Йосип Михайлович** – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв).

ISSN 2311-1674

Журнал розміщений в «Ulrich's Periodical Directory».
Індексовано в «Google Scholar».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

54003, м. Миколаїв,
вул. 68 Десантників, 10
Тел.: (0512) 76-55-99, 76-55-81,
факс: 50-00-69, 50-03-33,
E-mail: avi@chmnu.edu.ua

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. Історія України.....	6
<i>Котляр Ю. В.</i> Мова у формуванні ментальності населення півдня України	7
<i>Мартінова Л. С.</i> Сучасні тенденції та проблеми історіографії діяльності радянських органів державної безпеки щодо громадян польської національності на півдні України (1929–1939 рр.).....	11
<i>Міронова І. С.</i> Реформування шкільної освіти національних меншин на півдні України в 1920-ті рр.	15
РОЗДІЛ 2. Всесвітня історія.....	20
<i>Мелінчук Н. В.</i> Історія баскістики, галісістики, далматиністики та окситаністики в університетах Німеччини (XIV–XXI ст.).....	21
<i>Підберезних І. Є.</i> З історії становлення та розвитку американсько-бірманських відносин: 1980-ті роки – сучасність	26
<i>Цибульський М.</i> Поляки та росіяни – складні відносини між сусідами	32
<i>Шевченко Н. В.</i> Реформування нотаріату в російській імперії у 1866 році.....	39
РОЗДІЛ 3. Джерелознавство, історіографія.....	43
<i>Левченко Л. Л.</i> Формування джерельної бази з історії польського етносу в державному архіві миколаївської області	44
<i>Мелінчук Н. В.</i> Історія аргентиністики, бретоністики, провансалистики, ретороманістики та сардистики в університетах Німеччини (XIX–XXI ст.).....	64
<i>Ткачук А. І.</i> Богдан Хмельницький і українське козацтво в доробку Г. Сенкевича. Візії сучасних дослідників.	68
РОЗДІЛ 4. Археологія, краєзнавство, методика	71
<i>Дурбас М., Сінкевич Є.</i> Діяльність французів на теренах Херсонської губернії у першій половині XIX століття	72
<i>Лободовська І. О.</i> Феномен гри у формуванні пізнавальної активності учнів на уроках історії	75
<i>Мацкевий Л. Г.</i> Володимир Никифорович Станко і питання мезоліту України	78

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ 1. История Украины	6
<i>Котляр Ю. В.</i> Язык в формировании ментальности населения юга Украины.....	7
<i>Мартинова Л. С.</i> Современные тенденции и проблемы историографии деятельности советских органов государственной безопасности в отношении граждан польской национальности на юге Украины (1929–1939 гг.)	11
<i>Миронова И. С.</i> Реформирование школьного образования национальных меньшинств на Юге Украины в 1920-е гг.	15
РАЗДЕЛ 2. ВСЕМИРНАЯ ИСТОРИЯ	20
<i>Мелинчук Н. В.</i> История баскистики, галисистики, далматинистики та окситанистики в университетах Германии (XIV–XXI вв.)	21
<i>Подберезных И. Е.</i> Из истории становления и развития американо-бирманских отношений: 1980-е годы – современность.....	26
<i>Цибульский М.</i> Поляки и русские – сложные отношения между соседями.....	32
<i>Шевченко Н. В.</i> Реформирование нотариата в российской империи в 1866 году.....	39
РАЗДЕЛ 3. Источниковедение, историография	43
<i>Левченко Л. Л.</i> Формирование источниковой базы по истории польского этноса в государственном архиве николаевской области.....	44
<i>Мелинчук Н. В.</i> История аргентинистики, бретонистики, провансалистики и сардистики в университетах Германии (XIX–XXI вв.).....	64
<i>Ткачук А. И.</i> Богдан Хмельницкий и украинское казачество в творчестве Г. Сенкевича. Оценки современных исследователей.....	68
РАЗДЕЛ 4. Археология, краеведение, методика	71
<i>Дурбас М., Синкевич Е.</i> Деятельность французов на территории Херсонской губернии в первой половине XIX века	72
<i>Лободовская И. А.</i> Феномен игры в формировании познавательной активности учащихся на уроках истории	75
<i>Мацкевой Л. Г.</i> Владимир Никифорович Станко и вопросы мезолита Украины.....	78

CONTENTS

SECTION 1. History of Ukraine	6
<i>Kotlyar Yu.</i> Language in the mentality formation of the southern Ukraine population	7
<i>Martynova L.</i> Current trends and problems of historiography activities of soviet state security organs against polish ethnic minority on the south of Ukraine (1928–1938)	11
<i>Mironova I.</i> Reforming of the school education of national minorities in the South of Ukraine in the 1920 s.....	15
SECTION 2. World history.....	20
<i>Melintschuk N.</i> Die Geschichte der Baskistik, der Galisistik, der Dalmatinistik und der Oxitanistik an den deutschen Universitäten (XIV–XXI Jh.)	21
<i>Podbereznykh I.</i> From the history of formation and development of the american-burmese relations: 1980 th years – the present time	26
<i>Cybulski M.</i> Poles and Russians – difficult neighborhood	32
<i>Shevchenko N.</i> Reform of the notary in the Russian empire in 1866	39
SECTION 3. SOURCE STUDIES, HISTORIOGRAPHY	43
<i>Levchenko L.</i> Formation of the source base on the history of polish ethnos in the state archives of Mykolayiv region	44
<i>Melintschuk N.</i> Die Geschichte der Argentinistik, der Bretonistik, der Provancelistik und der Sardistik an den deutschen Universitäten (XIX–XXI Jh.).....	64
<i>Tkachuk A.</i> Bogdan Khmelnytsky and the Ukrainian Cossacks in the work of G. Senkevic. Visions of modern researchers.	68
SECTION 4. Archeology, historical regional studies, method	71
<i>Durbas M., Sinkevich Ye.</i> Activities of the French on the territory of the Kherson province in the first half of the nineteenth century.....	72
<i>Lobodovska I.</i> Phenomenon of the game in forming the cognitive activity of students at the lessons of history	75
<i>Matskevych L.</i> Vladimir Nikiforovich Stanko and the question of mesolithum of Ukraine.....	78

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

МОВА У ФОРМУВАННІ МЕНТАЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

В статті розглядаються основні фактори формування південноукраїнської ментальності. Ментальність – це національний тип світовідчуття, який ґрунтується на мовних образах і символах (часто підсвідомих), що зумовлюють стереотипи поведінки, психічні реакції, оцінку певних подій чи осіб, ставлення до навколишньої дійсності.

Одним із найважливіших факторів, що впливає на формування ментальності населення Півдня України є мовний фактор. Розрізнення мов – це передусім розрізнення світоспоглядання.

Національна ментальність виконує функції історичної пам'яті і дає змогу народові зберегти тотожність, етнічну самосвідомість. Сільське населення, що зберігало традиції стародавньої землеробської культури, світобачення предків-бунтарів і захисників Вітчизни мало шанс, спираючись на власний суспільний ідеал (земля, воля, індивідуальне господарство, культурні традиції) відродити незалежну українську державу. В цьому плані показовим є селянство Півдня України, яке акумулювало в собі найбільш характерні риси давнього українця: життя в степу, любов до релігії, неприйняття будь-якої влади крім своєї.

Ключові слова: ментальність; мова; населення; селянство; революція; Південна Україна.

Ментальність – це національний тип світовідчуття, який ґрунтується на мовних образах і символах (часто підсвідомих), що зумовлюють стереотипи поведінки, психічні реакції, оцінку певних подій чи осіб, ставлення до навколишньої дійсності. Надзвичайна популярність понять «ментальність» та «менталітет», намагання збагатити свій лексикон з боку журналістів, політиків, науковців різних галузей призводить до певного спрощення розуміння цього поняття у сучасному вжитку.

З іншого боку, реалії сьогодення в Україні вказують на необхідність мовно-ментального підходу у різних сферах суспільного буття: економіці, політиці, державотворенні, педагогіці, в процесі виховання і навчання дітей. Для того, щоб обґрунтувати важливість мовно-ментального фактору для сучасних суспільних процесів в Україні, необхідно з'ясувати суть ментальності в історичному контексті.

Залежно від завдань, що їх ставить перед собою дослідник, можна говорити й про ментальність населення певного історичного періоду, а також про особливості ментальності певних регіонів України. Але кожна з цих ментальностей має своїм підґрунтям національну ментальність з усіма її специфічними особливостями.

Завдання нашої статті – показати вплив мовного фактору на формування ментальних особливостей поліетнічного населення Південної України. Сучасна українська історія та етнологія звертається до проблем ментальності населення, в різних контекстах.

Історіографічний аналіз праць, присвячених аналізу менталітету українців крізь призму соціальних факторів подає Л. Якиминська [16]. В статті М. Гримича «Два виміри національного характеру» [4] аналізуються ментальні характеристики двох соціальних прошарків українського культурного простору – селянства й козацтва. Цікавим напрямком дослідження ментальності українського селянства, який активізувався в останні два десятиліття, є аналіз соціальних ментальних характеристик у співвідношенні з конкретною історичною епохою. У цьому контексті вчені звернулися до складної проблеми актуалізації ментальних настанов українського селянства під впливом історично змінюваних умов життєдіяльності. А. Гурбик, О. Гуржій, В. Матях, В. Ричка, В. Смолій у колективній монографії «Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу: нариси з історії ментальності і національної свідомості» [15] один із розділів присвятили дослідженню ментального типу українського селянства епохи Середньовіччя. Базуючись на архівних матеріалах, документах та фольклорних творах, автори аналізують процеси еволюції свідомості та психологічних реакцій, притаманні цій верстві в історичній ретроспективі. Праця О. Михайлюка «Селянство України в перші десятиліття ХХ ст.: соціокультурні процеси» [10] присвячена дослідженню «локального світу» українського селянства під час революційних потрясінь, що, на думку автора, не змогли зруйнувати традиційних світоглядних імперативів цієї спільноти. У роботі Ю. Присяжнюка «Укра-

їнське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини XIX – початку XX ст.» [13] подано аналіз селянства крізь призму соціокультурної цілісності з притаманними йому рисами ментальності.

Найглибші основи української ментальності закладені землеробством, яке з найдавніших часів було основним заняттям українців. Саме воно визначило особливості їх світобачення, культурні орієнтири та соціальну організацію. Весь уклад життєдіяльності українців (праця, традиції, культура, мова) ідеально адаптовані до однієї й тієї ж території (ландшафту), обумовлені природним циклом і сільськогосподарським календарем. Закодована на рівні підсвідомості, закріплена у традиціях та мові, ця інформація крізь століття дає свої імпульси, зумовлюючи такі характерні риси українського національного характеру, як тонке відчуття гармонії, зважений підхід до вирішення складних справ, працьовитість, миролюбність, ліричне сприйняття життя, м'який гумор, відчуття хазяїна та певний індивідуалізм.

Національна самосвідомість українців розвивалася на ґрунті етнографічних відмінностей, особливостей психіки, культурних змагань і нашарувань, що зв'язували Україну із Західною Європою, та історично усталеного побуту народного життя, просякненого духом демократизму [1, с. 23].

Українська ментальність, народна підсвідомість породжена неповторною і самодостатньою системою звичаєвого права – спроможна в усі часи утверджувати право на свободу, землю, власність, працю, вільне господарювання.

Існували виразні відмінності між українськими і російськими селянами, що робили проекти розв'язання в загальноросійському масштабі аграрного питання малопридатними для українського села. У протилежність до Росії, де переважаючим типом селянських господарств були громади («община», «мир»), українські селяни надавали перевагу індивідуальному господарюванню. Переважання індивідуального господарювання та слабкість громади російського типу в Україні сприяли розвитку сильних власницьких настроїв серед селянства [5, с. 130]. Мають ментальні відмінності в залежності від регіону і українські селяни. На це явище вперше звернув увагу М. Грушевський. У статті «Малі діла» він вказував, що у Східній Україні небезпечність життя виховувала у людей «сміливість, ризик, нахил до ширших перспектив, здібність оцінити досягнення поставленої мети вище над всякі матеріальні розрахунки, готовність все поставити на карту за здійснення того, що ставилося вище над спокій, вигоду і саме життя», то в Галичині, яка була «свого роду тихим і тісним запічком, де хоронилися люди, яким наприкрилося більш ризиковане, тривожне, але і більш дозвольне життя полудневих погранич», формувалися риси «витривалості, пасивного завзяття, упертості» [12, с. 203].

На нашу думку, специфікою Півдня України було психологічне неприйняття селянством деспотичного характеру центральної влади, будь-якого насилля у сфері його особистих і суспільних прав, усвідомлення своєї сили і незалежності. Селяни намагалися утвер-

джувати право на свободу, землю, власність, працю, вільне господарювання. Під впливом сильного колективного стресу (революції, війни, стихійного лиха), що діяв протягом тривалого часу і практично не припинявся, починаючи з кочових набігів і закінчуючи більшовицькими експериментами, селянська ментальність виявлялась у неприйнятті будь-якої з існуючих влад, крім власної. Це вилилось у постійну боротьбу селян проти існуючих влад. Повстанський рух на Півдні України мав глибоке історичне коріння. Він поширювався з тих окраїнних територій, на які весь час нападали вороги і від волелюбності селянства, яке не приймало насадженої їм влади [6, с. 71–72].

Ще однією суттєвою особливістю Півдня, що впливала на формування ментальності, був природно-географічний фактор – Степ, що охоплював округи Донецького басейну, узбережжя Чорного та Азовського морів. Більшість ґрунтів цього регіону – чорноземи, лише узбережжя морів відзначається піщаниками. Клімат у зв'язку з нерівномірно розподіленими у часі опадами характеризується посухою у літні місяці, суховіями та чорними бурями, що призводить до нестабільності врожаю, не дуже сприятливий для розвитку рільництва [14, с. 178]. Такий природний фон формує у населення впертий, відважний характер, жагу до боротьби, бажання захищати власні інтереси.

На специфіку ментальності селянства Півдня України впливав і релігійний фактор, особливо православ'я. Православна релігія завжди займала чільне місце в житті селянина, хоча ставлення до неї інколи носило панібратський характер (наприклад, недотримання посту, вихід на роботу під час релігійних свят). Проте авторитет священнослужителів на селі був беззаперечним. Про що свідчать факти, що у ролі «роз'яснителя» подій Лютневої революції 1917 р. виступали настоятелі місцевих церков. Релігія допомагала селянину стати і залишитись справжнім охоронцем українського народного духу. Як писав П. Куліш: «... люде свіжі, не затуманені і од праведного Бога не одвернені!» [7, с. 253].

Одним із найважливіших факторів, що впливав на формування ментальності населення Півдня України був мовний фактор. Розрізнення мов – це передусім розрізнення світоспоглядання.

Як зауважив І. Огієнко: «Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості... Мова – душа кожної національності, її найцінніший скарб... Мова – це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється у певній культурі, у певній традиції. В такому разі мова – це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного «Я» [2].

Розглядаючи відтворення у мові ментальності етносу, слід згадати дослідження М. Луценка, який порівнює українську і російську ментальні парадигми і доводить, що українська ментальна парадигма може бути відтворена у вигляді конструктивно-гносеологічного принципу зведення частини до цілого. У розрізі її глибинної організації українська мова являє собою архетип, матриця якого визначається співвідношенням інваріантів [8]. Така ментальна парадигма є архаїчною. Це означає також, що мова,

корелятивна такій парадигмі, орієнтується на розподіли, які відображають іншу часову онтологію та відмінну ідеологію. Інакше кажучи, можна говорити про утримання подібною мовою найдавніших глосогенетичних рис, а також про зберігання в житті етносу прадавніх ідеологічних рис. Подібне мислення, яке трактується як міфологічне, первісне, а отже, конкретне, передбачає сприйняття однієї й тієї самої речі у різних ситуаціях як декількох різних речей [9].

Ментальність будь-якого етносу не є щось стателе, закам'яніле, нерухоме. Навпаки, вона являє собою діяльний феномен. Та все ж таки є щось константне у самому цьому діяльнiсному вияві, а саме – програма-комплекс діяльності, дій та вчинків певної групи духовно споріднених індивідів, які, не усвідомлено реалізуючи цю програму, відтворюють те безтілесно-специфічне, що є етнічною ментальністю. Ця комплекс-програма є своєрідною «оберненістю» цього етносу до всіх інших етносів (й передовсім до сусідніх), через яку відбувається «впізнавання» цього етносу всіма іншими [11].

Одним із найкритичніших періодів у випробуванні південноукраїнської ментальності стали хронологічні межі першої третини ХХ ст. Безкінечні війни, революції, стихійні лиха, більшовицькі заходи по знищенню селянина власника («військовий комунізм», колективізація, голодомори) з невеликою перервою на НЕП. Всі ці події трансформували селянську ментальність, пристосовуючи її до жорстоких реалій часу. В цей період селянський суспільний ідеал будувався на таких важливих складових частинах як зем-

ля, особиста воля, праця і прагнення до взаємодопомоги. Проте не одна із існуючих на той час влад не забезпечувала реалізацію такого ідеалу. Тому селянство було змушене вдатися до повстанської боротьби проти всіх влад. За твердженням А. Граціози: «... тут [в Україні] розгорнувся перший селянський національно- та соціально-визвольний рух у столітті» [3, с. 21]. На жаль, цей рух не дійшов до логічного завершення – створення національної держави на засадах української ментальності.

Таким чином, національна ментальність виконує функції історичної пам'яті і дає змогу народові зберегти тотожність, етнічну самосвідомість. Сільське населення, що зберігало традиції стародавньої землеробської культури, світобачення предків-бунтарів і захисників Вітчизни мало шанс, спираючись на власний суспільний ідеал (земля, воля, індивідуальне господарство, культурні традиції) відродити незалежну Українську державу. В цьому плані показовим є селянство Півдня України, яке акумулювало в собі найбільш характерні риси давнього українця: життя в степу, любов до православ'я, неприйняття будь-якої влади крім своєї. Основами ментальності населення Півдня України були милосердя (благодійність, не мстивість), щирість (душевність, сердечність, гостинність), демократичність (козацькі традиції виборності на керівні посади, рівноправність жінки з чоловіком в українській сім'ї). Одним із основних факторів-виявів південноукраїнської ментальності була, є і буде українська мова.

Список використаних джерел

1. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : у 2-х кн. / І. Г. Білас. – К. : Либідь-Військо України, 1994. – Кн. 1. – 432 с.
2. Болтівець С. Іван Огієнко : мова як вираження національної психіки, душі й свідомості народу / С. Болтівець // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 23–27.
3. Грациози А. Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне. 1917–1933 / Пер. с англ. / А. Грациози. – М. : РОССПЭН, 2001. – 96 с.
4. Гримич М. Два виміри національного характеру / М. Гримич // Наука і суспільство. – 1991. – № 8. – С. 27–31.
5. Грицак Я. Українська революція, 1914–1923 рр. : нові інтерпретації / Я. Грицак // Матеріали засідань. Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. – Львів, 1999. – Випуск 2. – С. 117–137.
6. Котляр Ю. В. Ментальність населення Півдня України в контексті міграційних процесів / Ю. В. Котляр // Агора. Перспективи соціального розвитку регіонів. – Випуск 7. – К. : Стило, 2008. – С. 70–75.
7. Куліш П. Твори в двох томах / П. Куліш. – К. : Дніпро, 1980. – Т. 2. – 586 с.
8. Луценко Н. А. О «новой» украинской школе философии языка, или о русском реализме / Н. А. Луценко // Философия языка : в границах и вне границ. – Харьков, 1999. – Т. 3–4. – С. 280–302.
9. Луценко Н. А. Семантические парадигмы как источник поэтической образности / Н. А. Луценко // Филологические исследования. – Донецк, 1999. – Випуск 1. – С. 256–264.
10. Михайлюк О. Селянство України в перші десятиліття ХХ ст. : соціокультурні процеси / О. Михайлюк. – Дніпропетровськ : Інновація, 2007. – 457 с.
11. Нельга О. В. Теорія етносу. Курс лекцій / О. В. Нельга. – К. : Тандем, 1997. – 368 с. – Режим доступу : http://www.bibliofond.ru/download_list.aspx?id=134384
12. Основи етнодержавознавства. – К. : Либідь, 1997. – 656 с.
13. Присяжнюк Ю. П. Українське селянство Наддніпрянської України : соціоментальна історія другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Ю. П. Присяжнюк. – Черкаси : «Вертикаль», видавець ПП Кандич С. Г., 2007. – 640 с.
14. Святець Ю. А. Франциск Ассизський, Деер Ecology та варіант врахування впливу природно-географічного чинника на соціально-економічну структуру селянських господарств України у роки непу / Ю. А. Святець // Джерелознавчі та історіографічні проблеми історії України. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1995. – С. 160–185.
15. Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу : нариси з історії ментальності та національної свідомості / Відп. ред. В. А. Смолій. – К. : НАН України ; Інститут історії України, 2001. – 317 с.
16. Якиминська Л. До проблеми співвідношення соціального та етнічного в наукових студіях ментальності українців : історіографічний аналіз / Л. Якиминська // Освіта і управління. – 2010. – Т. 13. – № 4. – С. 81–89.

Ю. В. Котляр,
д-р ист. наук, профессор, заведующий кафедрой истории
Черноморского национального университета имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

ЯЗЫК В ФОРМИРОВАНИИ МЕНТАЛЬНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ ЮГА УКРАИНЫ

В статье рассматриваются основные факторы формирования южноукраинской ментальности. Ментальность – это национальный тип мироощущения, основанный на языковых образах и символах (часто подсознательных), обуславливающие стереотипы поведения, психические реакции, оценку определенных событий или лиц, отношение к окружающей действительности.

Одним из важнейших факторов, влияющим на формирование ментальности населения Юга Украины есть языковой фактор. Различия языков – это прежде всего различия мирозерцание.

Национальная ментальность выполняет функции исторической памяти и позволяет народу сохранить тождество, этническое самосознание. Сельское население, хранящее традиции древней земледельческой культуры, мировоззрения предков-бунтарей и защитников Отечества имело шанс, опираясь на собственный общественный идеал (земля, воля, индивидуальное хозяйство, культурные традиции) возродить независимое Украинское государство. В этом плане показателен пример крестьянства Юга Украины, которое аккумулировало в себе наиболее характерные черты древнего украинца: жизнь в степи, любовь к религии, неприятие никакой власти кроме своей.

Ключевые слова: ментальность; язык; население; крестьянство; революция; Южная Украина.

Yu. Kotlyar,
Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of History Department
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

LANGUAGE IN THE MENTALITY FORMATION OF THE SOUTHERN UKRAINE POPULATION

The article deals with the primary factors of the Southern Ukraine mentality formation. Mentality is a national type of world attitude based on linguistic images and symbols (often subconscious) that determine stereotypes of behavior, psychological reactions, the evaluation of certain events or individuals, and the attitude towards the surrounding reality.

One of the most significant factors influencing the mentality formation of the Southern Ukraine population is the linguistic factor. The distinction of languages means, first of all, the difference between worldviews.

National mentality fulfills the functions of historical memory and allows the people preserving identity and ethnic self-consciousness. The rural population that kept the ancient agricultural traditions, the outlook of ancestors-rebels and defenders of the Fatherland had chances to rebuild the independent Ukrainian state based on its social ideal (land, freedom, individual economy, and cultural traditions). For that case, the peasantry of the South of Ukraine, which has accumulated in itself the most characteristic features of the ancient Ukrainian (life in the steppe, love for religion, and rejection of any power except its own), is indicative.

Key words: mentality; language; population; peasantry; revolution; Southern Ukraine.

Рецензенти: *Лозко Г. С.*, д-р філософ. наук, проф.
(Черноморський національний університет імені Петра Могили)
Даниленко І. І., д-р філол. наук, проф.
(Черноморський національний університет імені Петра Могили)

© Котляр Ю. В., 2017

Дата надходження статті до редколегії 06.10.17

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ІСТОРИОГРАФІЇ ДІЯЛЬНОСТІ РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ЩОДО ГРОМАДЯН ПОЛЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОСТІ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (1929–1939 рр.)

Вивчаються сучасні тенденції та проблеми історіографії діяльності радянських органів державної безпеки щодо громадян польської національності на Півдні України (1929–1939 рр.). Розкриваються окремі аспекти історичних досліджень цієї теми. Окремі складові каральної політики щодо поляків дотепер залишаються неповністю вивчені. Дослідники, які аналізували каральну політику тоталітаризму, концентрувалися передусім на найжорстокіших та найбільш масових її проявах.

Ключові слова: поляки; репресії; НКВС; каральні органи; влада; ідеологія; Південь України.

В Україні вивчення подій початку ХХ століття – одна з найпопулярніших тем серед дослідників. У першу чергу досліджувались репресії серед інтелігенції, різних етносів, зокрема поляків, серед партійно-державних діячів, в НКВС, особливості репресивної практики в різних регіонах. Історіографічний аналіз переконує у тому, що в новітній історії України є чимало повністю не вивчених тем і сюжетів. Історія становлення, розвитку та діяльності ВНК-ДПУ-НКВС-КДБ завжди викликала неабиякий інтерес громадськості та дослідників. Така увага обумовлена тим, що органи державної безпеки від початку існування були таємною політичною поліцією комуністичного режиму й реалізовували функції державного терору та проведення масових політичних репресій. Зазначений період (1929–1939 рр.) позначений сплеском державного терору, потужними хвилями політичних репресій, що здійснювалися за ініціативи партійних вождів. Результатом їх дій були мільйони знищених людей та десятки мільйонів скалічених доль.

Переломом для історичної науки й досліджень став розпад СРСР. Проголошення незалежності України, демократичних свобод, політичного плюралізму дозволило скасувати політико-ідеологічний тиск на історичну науку. Розпочався повноцінний процес наукового вивчення раніше заборонених тем. З означеного напрямку було захищено докторські та кандидатські дисертації, видано монографії, написано багато наукових статей, узагальнюючих праць. Видається спеціальний журнал «З архівів ВУЧК...», в якому висвітлюється саме репресивна проблематика. Серед дослідників, які системно займаються вивченням цієї проблематики, слід назвати С. Білоконя [1], Т. Врон-

ську [2; 3], В. Нікольського [4], Д. Табачника [5], В. Ченцова [6], Ю. Шаповала [7], М. Шитюка [8] та ін. Всі дослідники акцентують увагу на тому, що терор мав антинаціональне спрямування і Сталін прагнув денационалізувати, русифікувати, залякати, навіть демографічно зменшити і упокорити мешканців УСРС, які представлялися не тільки титульною нацією – українцями, але й поряд з ними найбільшими національними меншинами, серед яких були поляки.

Однією з перших праць, що присвячена створенню та діяльності ВУНК, була монографія Л. Маймескулова, А. Рогожина, В. Сташиса [9]. Автори, проаналізували процес створення надзвичайних органів на території України та зробили висновок, що ВУНК виникла за зразком ВНК ці дві структури подібні одна до одної. Оскільки ця праця хронологічно завершується 1922 р., вона дає лише уявлення про формування основних засад діяльності органів державної безпеки.

Новий масштаб дослідження проблем терору та діяльності репресивних органів започаткував Ю. Шаповал, який особливу увагу приділив сталінізму [10]. Він одним із перших використав раніше засекречені та невідомі документи з відомчих архівів.

Вагомий внесок у розробку різноманітних аспектів проблематики внесли вітчизняні історики: В. Баран, В. Даниленко, І. Білас, В. Нікольський та ін. [11]. У двотомному виданні І. Біласа на великому фактичному матеріалі із залученням переважно маловідомих документальних джерел розкрито еволюцію репресивно-каральної системи. В. Баран та В. Даниленко у своїй монографії вперше у вітчизняній історіографії показали цілісний процес розвитку тоталітарної сис-

теми в Україні в повоєнний період. Історико-статистичне дослідження репресивної діяльності органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 20-х–50 рр.) надав В. Нікольський. Монографія М. Шитюка «Масові репресії проти населення Півдня України» вирізняється оригінальною документальною базою. Разом з І. Ніколаєвим він проводить дослідження повоєнних репресій проти військовослужбовців та працівників органів ДПУ-НКВС, що знайшли своє відображення в іншій монографії [12].

У 2002 р. до 65-річчя Миколаївської області (була утворена 22 вересня 1937 р.) завдяки зусиллям обласної державної адміністрації, а також науковців краю, передусім державного університету, навчальних центрів Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова та Одеської національної юридичної академії побачила світ фундаментальна книга «Миколаївщина: літопис історичних подій». У книзі доктор історичних наук, професор М. М. Шитюк подав 6 статей-фрагментів загальним обсягом понад 80 сторінок, де навіть історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків людоморів та репресій на Миколаївщині.

За підрахунками репресованих було проведено багато роботи, наприклад, науковці Ю. Шемшученко, А. Мироненко, В. Пристайко в праці «Жертви репресій» [13] та А. Мироненко, А. Бенько «Жертви сталинського терору предвоєнного п'ятиліття на Україні» [14] наводять кількісь жертв репресії, що прокотилися партійними рядами, зумовивши скорочення чисельності КП(б)У 1937 р. у порівнянні з 1934 р. з 453526 до 321726 чоловік, тобто майже на одну третину. До червня 1938 р. з 62 членів ЦК партії республіки 55 були репресовані, з 11 членів Політбюро – 10, з 5 кандидатів в члени Політбюро – 4 і всі 9 членів Оргбюро ЦК – страчені.

Увагу істориків привертають праці В. Васильєва з цієї тематики [15], а окремі його студії присвячено дослідженню різних аспектів «Великого терору» [16]. Проблемі взаємовідносин більшовицької влади та селянства присвятили свої розробки чимало інших фахівців, які певною мірою розкрили зміст діяльності радянських каральних органів [17].

Окремим питанням у контексті державного терору стало здійснення органами держбезпеки репресій проти національних меншин. Із цієї проблеми існує чималий доробок завдяки дослідженням О. Рубльова, В. Репринцева, Ю. Луцького [18]. Репресії, спрямовані проти культури та церкви, досліджували Н. Рубльова, О. Бажан, О. Тригуб [19]. Спеціальні випуски науково-документального журналу «З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ» повністю присвячено висвітленню становища Римо-католицької та Української автокефальної православної церков в умовах комуністичної системи [20]. Тут розкрито використання владою органів державної безпеки як головного інструменту реалізації репресивної політики проти церкви. Оприлюднені документи (переважно з Галузевого державного архіву Служби безпеки України) продемонстрували весь арсенал оперативної роботи спецвідділів ДПУ, які проводили у церковному середовищі Украї-

ни, та Півдня зокрема, діяльність, спрямовану на розкол і занепад.

Дослідження державної політики терору та її органів-виконавців у регіонах України проводили окремі історики. Так, М. Шитюк описав більшовицькі репресії на теренах Південної України [21], а вивченням терору на Одещині займалися О. Бажан та О. Лошицький [22]. Поряд із цим, вагомий внесок у розвиток історичної регіоналістики з цієї проблеми зроблено завдяки науково-документальній серії книг «Реабілітовані історією», де зокрема розкриваються репресії щодо поляків Півдня України. Застосування порівняльного аналізу щодо таких праць сприяє кращому розумінню специфіки діяльності органів держбезпеки на локальному рівні.

Важливою тенденцією світової історичної науки останніх років у вивченні проблем діяльності радянських органів державної безпеки стала підготовка та випуск збірників документів і науково-документальних видань. Сьогодні у вільному доступі знаходяться чимало цікавих книг такого роду. Видання з російської науково-документальної серії містить документи щодо оперативної роботи органів держбезпеки, а також накази та розпорядження партійних органів, котрі стосувалися їхньої діяльності [23].

Помітною подією стала публікація російськими дослідниками документів, де розкрито діяльність радянських органів державної безпеки на селі, перебіг політики колективізації та розкуркулення (у тому числі в Україні та на Півдні) [24]. Не можна залишити поза увагою семитомне документальне видання з історії сталінського ГУЛАГу. Перший том містить документи органів держбезпеки, керівних партійно-державних структур про планування, проведення та результати основних репресивних акцій. Опубліковані матеріали показали динаміку сталінського терору та виявили основні механізми його реалізації [25]. У другому томі вміщено матеріали про формування структур радянських каральних органів та їх кадровий склад. Матеріали дозволяють простежити основні етапи реорганізації апарату ОДПУ-НКВС на всесоюзному рівні та характеризують кадрову політику таких органів [26].

Серед українських публікацій слід відзначити збірник, підготовлений Ю. Шаповалом, В. Пристайком, В. Золотарьовим [27]. Тут уміщено раніше недоступні дослідникам матеріали, що розкривають невідомі сторони оперативної діяльності органів держбезпеки у 1920–1930-х рр. в Україні.

Отже, історіографічний дискурс цієї проблеми має в цілому і позитивні і негативні риси. До здобутків слід віднести саму постановку проблеми як об'єкту наукового вивчення, оприлюднення величезного масиву документальних, раніше не відомих суспільству джерел, розробку основних тематичних напрямів дослідження, серед яких пріоритетними стали вивчення масових репресій, зокрема щодо поляків зазначеного регіону, накопичення нового фактологічного матеріалу, формування суспільної свідомості, засудження злочинів сталінізму, пов'язаних із великими людськими жертвами, жорстокістю по відношенню до суспільства, насиллям і терором як фізичним, так і

духовним. До негативних тенденцій історіографії слід віднести значний вплив політико-ідеологічних чинників на процес наукового вивчення, оцінки цієї проблеми; обмеженість у доступі до архівних матеріалів; дублювання тематики досліджень, недостатня співпраця істориків з представниками інших наук. У цілому спостерігається дефіцит уваги до методології, теоретико-концептуальних аспектів проблеми та історіографічних системних напрацювань.

Таким чином, проаналізувавши основний історіографічний масив з проблематики діяльності радянських органів держбезпеки щодо громадян польської національності на Півдні України, треба відзначити,

що цей напрям досліджень досить активно розвивається впродовж останніх років та має певні особливості, серед яких тенденція посилення вивчення специфіки регіонів та спрямованість досліджень на каральну практику проти окремих соціальних груп і категорій населення. Виокремлюється висвітлення заходів проти національних меншин, передовсім поляків, а також досліджуються способи державного терору, у тому числі арештів, депортацій, розстрілів. Однак наявна на сьогодні історіографія не охоплює увесь спектр проблем діяльності репресивних структур щодо поляків Півдня України у зазначений період.

Список використаних джерел

1. Білокінь С. І. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.). Джерелознавче дослідження. – К. : ДМП «Полімед», 1999.
2. Вронська Т. В. Позасудові репресії членів сімей учасників національно-визвольного руху в західних областях України (1944–1952). – Х. : Право, 2008.
3. Вронська Т. В. Заручники тоталітарного режиму : репресії проти родин «ворогів народу» в Україні (1917–1953). – К. : Інститут історії України НАН України, 2009.
4. Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х–1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження. – Донецьк : Вид-во Донецького національного університету, 2003.
5. Табачник Д. В. Феномен тоталітарно-репресивного суспільства в Україні (кінець 20-х–50-ті роки). Історичний та етнополітичний аспекти. – Автореферат дис... доктора історичних наук. – К., 1995.
6. Ченцов В. В. Політичні репресії в радянській Україні в 20-ті роки. – Тернопіль : «Збруч», 2000.
7. Шаповал Ю. І. Україна 20–50-х рр. : сторінки ненаписаної історії. – К. : Наукова думка, 1993.
8. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті роки ХХ століття – К. : Тетра, 2000.
9. Маймескулов Л. Н., Рогожин А. И., Сташис В. В. Всеукраинская чрезвычайная комиссия (1918–1922). – Харків : Основа, 1990. – 345 с.
10. Шаповал Ю., Пристайко В. Справа «Спілки визволення України» : невідомі документи і факти. – К. : Інтел, 1995. – 448 с.; Їх же. Фарс з трагічним фіналом // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1994. – № 1. – С. 190–199.
11. Баран В. К. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-ті рр.) / В. К. Баран, В. М. Даниленко. – К. : Видав. дім «Альтернатив», 1999. – 304 с.; Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 рр. : суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : [у 2-х кн.] / Іван Григорович Білас. – К. : Либідь : Військо України, 1994. – Кн. 1. – 432 с.; Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження / В. М. Нікольський. – Донецьк : Вид-во ДНУ, 2003. – 624 с.
12. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20-50-ті рр. ХХ ст. / Микола Миколайович Шитюк. – К. : Тетра, 2000. – 550 с. ; Шитюк М. М. Тоталітарний режим і військовослужбовці та працівники органів ДПУ–НКВС України в 20-50-ті роки ХХ століття / М. М. Шитюк, І. Є. Ніколаєв. – Миколаїв : Видавництво ПП І. О. Гудим, 2007. – 318 с.
13. Шемшученко Ю. С. Жертви репресій / Ю. С. Шемшученко, А. Н. Мироненко, В. И. Пристайко. – К. : Юрінформ, 1993. – 276 с.
14. Мироненко А. Н. Жертви сталинського терору предвоєнного п'ятиліття на Україні / А. Н. Мироненко, А. П. Бенько. – К., Днепродзержинск, 1994. – 18 с.
15. Васильєв В. 30-е годы на Украине // Коммунист. – 1990. – № 7. – С. 77–82; Васильєв В. Механізми «великого терору»: місцевий зріз (діяльність обласних УНКВС УРСР у лютому–листопаді 1938 р.) // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2007. – № 1. – С. 135–158; Його ж. Оперативний наказ № 00447 НКВС СРСР та його виконання в УРСР: проблеми наукового дослідження // Історія України : Маловідомі імена, події, факти. – К., 2008. – Вип. 35. – С. 116–137; Його ж. Особливості репресій в управлінських структурах УРСР в період «великого терору» (1937–1938 рр.) // Там само. – Вип. 34. – С. 177–197.
16. Архірєйський Д., Ченцов В. Влада і селянство в Україні у 20-ті рр. // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1999. – № 1/2 (10/11). – С. 87–127;
17. Капустян Г. Опір українського селянства політиці правлячого режиму наприкінці 1920-х рр. : маловідомий епізод // Там само. – 2003. – № 1 (20). – С. 60–65 Ї ж. «Надзвичайщина» та селянський опір в Україні (кінець 1920-х рр.) // Історія України : Маловідомі імена, події, факти. – К., 2005. – Вип. 31. – С. 21–33; Котляр Ю. В. Повстанство. Селянський рух на Півдні України (1917–1925). – Миколаїв-Одеса : ТОВ Від, 2003. – 196 с. ; Горбуров Є. Г., Котляр Ю. В., Шитюк М. М. Повстансько-партизанський рух на Півдні України в 1917–1944 рр. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2003. – 340 с. Хоптяр Ю. А. Судочинство і селянство України в 1929–1933 рр. // Там само. – С. 151–160.
18. Рубльов О., Репринцев В. Репресії проти поляків в Україні у 30-ті роки // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1995. – № 1/2 (2/3). – С. 116–157 ; Луцький Ю. «Чеські справи» (1930–1937 рр.) // Там само. – 1999. – № 1/2 (10/11). – С. 156–168 ; Справа «Польської Організації Військової» в Україні : 1920–1938 рр. / Упор. С. А. Кокін, Р. Ю. Подкур, О. С. Рубльов. – К. : Гол. редкол. наук.-док. Серії книг «Реабілітовані історією», 2011. – 472 с.

19. Рубльова Н. Антикостольна кампанія в УСРР : причини, інструментарій, перебіг (кінець 20-х–30-ті рр.) // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1999. – № 1/2 (10/11). – С. 388–406 ; Ї ж. Ліквідація в Україні ієрархії Римо-католицької церкви (кінець 1917–1937 рр.) // Там само. – 2000. – № 2/4 (13/15). – С. 311–330; Бажан О. Репресії серед духовенства та віруючих в УРСР в часи «великого терору» : статистичний аспект // Там само. – 2007. – № 2 (29). – С. 7–17; Тригуб О. Переслідування антисергієвської опозиції в РПЦ : з історії «істинно-православної церкви» (1932–1941) // Там само. – С. 39–60.
20. 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2003. – № 2 (21). – 507 с. ; 2005. – № 1/2 (24/25). – 344 с. ; 2006. – № 1/2 (26/27). – 336 с. ; 2007. – № 1 (28). – С. 9–62.
21. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті рр. ХХ ст. – К. ; Миколаїв : Тетра, 2001. – 532 с. ; Його ж. Південна Україна : колективізація і голод (1929–1933 рр.). – Миколаїв : Аскел, 2007. – 512 с.
22. Бажан О., Лошицький О. Апогей «Великого терору» на Одещині (1937–1938 рр.) // Юго-Запад : историко-краеведческий научный альманах. – Одесса, 2007. – Вып. 3. – С. 163–175.
23. Лубянка : ВЧК–ОГПУ–НКВД–НКГБ–МГБ–МВД–КГБ 1917–1960: Справочник / Сост., введ. и прим. А. И. Кокурина, Н. В. Петрова ; науч. ред. Р. Г. Пихоя. – М. : МФД, 1997. – 352 с.; Лубянка : Органы ВЧК–ОГПУ–НКВД–НКГБ– МГБ–МВД–КГБ : 1917–1991 : Справочник / Под. ред. акад. А. Н. Яковлева ; авт.-сост. : А. И. Кокурин, Н. В. Петров. – М. : МФД, 2003. – 768 с.
24. Советская деревня глазами ВЧК–ОГПУ–НКВД : 1918–1939 : Документы и материалы : В 4 т. – М. : РОССПЭН, 2000–2005 ; Трагедия советской деревни : Коллективизация и раскулачивание : 1927–1939 : Документы и материалы : В 5 т. – М. : РОССПЭН, 1999–2006.
25. История сталинского ГУЛАГа : Конец 1920-х – первая половина 1950-х гг. : Соб. док. В 7 т. Т. 1: Массовые репрессии в СССР / Отв. ред. Н. Верг, С. В. Мироненко ; отв. сост. И. А. Зюзина. – М. : РОССПЭН, 2004. – 728 с.
26. История сталинского ГУЛАГа : Конец 1920-х – первая половина 1950-х гг. – Т. 2 : Карательная система : структура и кадры / Отв. ред. и сост. Н. В. Петров ; отв. сост. Н. И. Владимирцев. – М. : РОССПЭН, 2004. – 696 с.
27. Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. ЧК–ГПУ–НКВД в Україні : особи, факти, документи. – К. : Абрис, 1997. – 608 с.

Л. С. Мартынова,
аспирант,

Черноморский национальный университет им. Петра Могилы, г. Николаев, Украина

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИОГРАФИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОВЕТСКИХ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ОТНОШЕНИИ ГРАЖДАН ПОЛЬСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОСТИ НА ЮГЕ УКРАИНЫ (1929–1939 гг.)

Изучаются современные тенденции и проблемы историографии деятельности советских органов государственной безопасности в отношении граждан польской национальности на Юге Украины (1929–1939 гг.). Раскрываются отдельные аспекты исторических исследований данной темы. Отдельные составляющие карательной политики в отношении поляков до сих пор остаются полностью изучены. Исследователи, анализировали карательную политику тоталитаризма, концентрировались прежде всего на жестоких и самых массовых ее проявлениях.

Ключевые слова: поляки; репрессии; НКВД; карательные органы; власть; идеология; Юг Украины.

L. Martynova,
Post-graduate student,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

CURRENT TRENDS AND PROBLEMS OF HISTORIOGRAPHY ACTIVITIES OF SOVIET STATE SECURITY ORGANS AGAINST POLISH ETHNIC MINORITY ON THE SOUTH OF UKRAINE (1928–1938)

The article deals with the problematic aspects of historical research activities of the Soviet state security organs against polish ethnic minority on the South of Ukraine in 1928–1938. Some aspects of historical research on this topic are revealed. Some constituents of punitive politics towards the Poles to this day remain incomplete studied. Researchers that analysed punitive politics of totalitarianism were concentrated foremost on her most cruel and most mass displays.

Key words: Poles; repressions; PCIA; punitive organs; power; ideology; South of Ukraine.

Рецензенти: *Сінкевич Є. Г.*, д-р іст. наук, проф.
(Черноморський національний університет імені Петра Могили)
Котляр Ю. В., д-р іст. наук, проф.
(Черноморський національний університет імені Петра Могили)

© Мартинова Л. С., 2017

Дата надходження статті до редколегії 27.10.17

РЕФОРМУВАННЯ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В 1920-ті рр.

Проаналізовано суть політики радянської влади щодо реформування шкільної освіти серед національних меншин Півдня України в 1920-ті рр. Підраховано загальну кількість національних шкіл у регіоні, кількість учнів та рівень їх грамотності. Особливу увагу приділено шкільній освіті серед дітей німецької, єврейської, польської та російської національності. Доведено, що поряд з успішним початком діяльності національних шкіл, існували проблеми, які заважали нормально функціонувати освітнім закладам, а саме: частина дітей недостатньо була охоплена школою з рідною мовою навчання; школи в більшості були не забезпечені приміщеннями; не вистачало підручників та вчителів, які б добре володіли національними мовами. Зазначено, що переведення навчального процесу на національні мови на самому початку зустрічало опір з боку батьків, дітей і вчителів, що було викликано неможливістю отримувати професійну та вищу освіту у майбутньому.

Ключові слова: політика «коренізації»; національні меншини; освіта; національні школи; рідна мова.

У період сьогодення проблема шкільної освіти стоїть на одному з перших місць серед реформ, які проводяться урядом України. Реформа освіти, поруч з її позитивними рішеннями, викликає серед широкої громадськості, в тому числі учителів і батьків, ряд зауважень і недовіри щодо якості її проведення і кінцевого результату. Особливого розголосу набуло питання, пов'язане з освітою національних меншин, які проживають на території України. Саме тому звернення до досвіду реформування шкільної освіти в період політики «коренізації», актуалізує поставлену проблему.

Питань, присвячених розвитку національних закладів освіти, дослідники торкалися, починаючи з 1920-х рр. Але певні можливості щодо вивчення історії національних меншин України з'явилися лише на початку 1990-х рр. Над цією проблемою плідно працюють історики О. Войналович [3], Т. Іванова [18], А. Кузьменко [20], О. Рафальський [26], Б. Чирко [31], Л. Якубова [33] та ін. Більшість науковців згодні з тим, що політика «коренізації» в 1920-ті рр. дала ідеальне підґрунтя для розвитку національних закладів освіти, які в 1930-ті рр. були закриті за «непотрібністю». Ураховуючи багатонаціональний склад населення Півдня України, автор статті ставить за мету проаналізувати особливості реформування шкільної освіти національних меншин в 1920-ті рр. у регіоні, виявивши його позитивні та негативні сторони.

Південь України завжди був і залишається багатонаціональним регіоном. Станом на 1 січня 1924 р. на території Одеської губернії проживали представники більше 50 національностей [23, с. 44–57]. Згідно з результатами Всесоюзного перепису населення 1926 р.,

неукраїнське населення регіону складало 32,9 % від його загальної кількості (3 448 777 осіб) [4, с. 12–36].

Після встановлення радянської влади Народний комісаріат освіти УСРР спрямував свої зусилля на організацію сфери соціального виховання для національних меншин, в основу якої лягла шкільна освіта, дошкільне виховання та організація і діяльність дитячих будинків. З цього приводу важливого значення набула постанова НКО України «Про відміну державної мови й оголошення всіх мов рівноправними» від 10 березня 1919 р., згідно з якою разом з російською мовою повинна була вивчатися в районах, населених національними меншинами, рідна мова за вибором самих учнів або батьків. Населення мало право самостійно визначати мову викладання в школах, враховуючи інтереси всіх народностей України [25, с. 110].

Результатом роботи, здійсненої в цьому напрямку, став «Кодекс законів про народну освіту УСРР», затверджений постановою ВУЦВК від 22 листопада 1922 р., у відповідності до п. 23 якого, УСРР брала на себе обов'язок забезпечити «населенню всіх націй і національних меншостей, що населяють Україну, виховання і навчання на їх рідній мові» [21, с. 158]. Отже, в Кодексі було вперше підведено законодавчу базу під національні школи, окреслене їх місце в системі народної освіти України.

Поставлені вищим партійним керівництвом завдання щодо впровадження рідної мови в освітні установи були підкріплені і конкретизовані у постанові ВУЦВК і РНК УСРР «Про заходи забезпечення рівноправності мов та про допомогу розвитку української мови» (серпень 1923 р.) [13, арк. 1–2] та «Про забезпечення рівноправності мов і про сприяння розвитку української культури» (липень 1927 р.)

[17, с. 6]. В останньому документі в розділі «Про мову в учбових закладах та наукових установах» зазначалося: «Мережу освітніх установ необхідно побудувати так, щоб населення кожної національності мало можливість отримати початкову (школа соціального виховання) освіту рідною мовою...». Отже, ці основоположні документи підтверджували рівноправність мов усіх національностей, що населяли територію України.

За своїм освітнім рівнем національні меншини перебували на різних етапах свого розвитку. Випереджали усіх росіяни, які упродовж століть мали всі умови для розвитку освіти. Загалом, грамотність серед населення Півдня України не доходила навіть до 50 %. На початку 1920-х рр. національних навчальних закладів для етнічних меншин, крім росіян, на Півдні України не існувало, за винятком грецької школи в Одесі і незначної кількості німецьких та єврейських шкіл.

У зв'язку з цим, починаючи з квітня 1923 р., упродовж п'яти років планувалося створити мережу загальноосвітніх закладів, в яких викладання проводилося б національною мовою; налагодити випуск літератури (навчальної, художньої і періодичної) мовами національних меншин; створити загальноукраїнську мережу науково-дослідних і вищих навчальних установ, які б обслуговували потреби національних меншин республіки.

Важливим і водночас нелегким завданням на початку 1920-х рр. була ліквідація неписьменності дітей, запровадження загальної початкової освіти, оскільки тільки у південному регіоні України налічувалося 200 тис. неписьменних дітей віком від 8 до 10 років [16, с. 73].

«Початковий всеобуч» у республіці здійснювався більш як 20 мовами. Постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 30 червня 1924 р. націлювала на введення загальної освіти протягом шести років, починаючи з 1924/25 н. р. Так, нарівні з розвитком системи української освіти запроваджувалися школи для національних меншин. Їх офіційний статус закріплювався Декретом РНК УСРР від 27 липня 1923 р. «Про заходи в справі українізації шкільно-виховних і культурно-освітніх установ» [28].

Політична коренізація стала тим сприятливим ґрунтом, на якому могла розвиватися шкільна освіта для національних меншин. Унаслідок цього мережа шкіл почала швидко зростати. Зокрема, в Одеській окрузі у 1922/23 н. р. налічувалося 53,7 % російських шкіл, 39,5 % українських і лише 6,8 % припадало на школи національних меншин [13, арк. 373]. У Миколаївській окрузі у 1924 р. українські школи склали 56,7 %, російські – 34,9 %, а національні – 8,4 %. У Херсонській окрузі в цьому ж році українські школи становили 80,7 %, російські – 9 %, німецькі – 7 %, єврейські – 2,6 %, польські й шведські – 0,7 % [32, с. 164]. Отже, значна частина дітей недостатньо була охоплена школою з рідною мовою викладання.

Ураховуючи це, Наркомат освіти УСРР ставив завдання відкрити з 1925/26 н. р. нові школи в місцевостях, де є діти нацменшин шкільного віку, або запровадити рідну мову в існуючих російських чи українських школах для дітей молдавської, болгарської, чеської та єврейської національності [1].

Певне уявлення про структуру та характер національної освіти України дає «Схема системи освіти серед національних меншин УСРР», прийнята в 1926 р. У ній відзначалося, що окрема національна школа створюється в тих пунктах, де є не менш 20 дітей національних меншин шкільного віку. Основою системи шкільної освіти була 4-річна школа (молодший концентр 7-річки) – сільська, містечкова, міська, яка будувалася на рідній мові відповідних національних меншин. Крім того, для кожної національності створювалися в районних центрах, великих містечках і містах старші концентри 7-річки [22, с. 79].

Система шкільної освіти національних меншин успадкувала від загальної системи народної освіти як позитивні, так і негативні її сторони. Нарівні з загальними вимогами до національного навчання, при організації шкіл для національних меншин надавалися певні пільги. Так, норма для утворення навчальних груп в українських школах була вдвічі більшою, ніж в національних, у пунктах, де не могли бути створені школи 2-го концентру, відкривалися інтернати.

Наведені вище документи окреслювали основні напрямки роботи Наркомату освіти в справі організації шкільної освіти для національних меншин. Вони полягали в розгортанні нових шкіл першого та другого концентру в районах компактного проживання національних меншин; охопленні загальною освітою дітей національних меншин шкільного віку; зміцненні матеріальної бази шкіл для національних меншин; переведенні на державний чи місцевий бюджет всіх шкіл, що були на утриманні спеціального шкільного податку з населення, договірних шкіл. Але з самого початку організації мережі навчальних закладів не були враховані особливості кожної національності, зокрема, мовна та традиції національного виховання, що негативно відбилося на подальшому процесі навчання.

За короткий термін відбулися різкі зміни, причинами яких стали перехід до жорсткого бюджету і широке використання коштів населення на утримання т. зв. договірних шкіл. До того ж, у деяких місцях існували ніде не зареєстровані школи. Селяни за невелику платню наймали вчителя, який проводив заняття з дітьми [11, арк. 35].

Оцінюючи конкретні історичні умови, варто зазначити, що наведені форми забезпечення освітніх установ Півдня України мали тимчасовий характер і відігравали позитивну роль у становленні шкільної системи. До того ж вони допомагали державі у боротьбі з неписьменністю. Інспектура народної освіти взяла під своє керівництво ці школи, проводила реєстрацію, до того ж це робилося так, щоб школа не постраждала. Зокрема, 14 грудня 1923 р. Миколаївський губком КП(б)У постановив: «Рахувати існуючий тип приватних шкіл по селах можливим, за умови внесення їх до мережі державних шкіл, тільки б вони існували на договірних умовах» [11, арк. 35]. Але пізніше відношення до цих шкіл зміниться і вони будуть заборонятися і переслідуватися [7, арк. 19].

Розглянемо стан шкільної освіти серед окремих національних меншин.

Після заборони німецької мови та шкіл в часи Першої світової війни, робота серед німецького населення відродилася тільки в 1920/21 н. р. У травні 1920 р. при Одеській губнаросвіті почала роботу ні-

мецька секція з трьома підсекціями: зі шкільної, позашкільної і дошкільної освіти. З 1920/21 н. р. почали відкриватися німецькі школи, яких до липня 1920 р. існувало вже 70. У 1923/24 н. р. в Одеській губернії нараховувалось 123 німецькі трудові школи, в яких навчалось 10 429 учнів [14, с. 67–68]. Варто зазначити, що це досить малий приріст, особливо якщо порівнювати його з розвитком системи загальноосвітніх шкіл інших національних меншин Півдня України. Певною мірою це можна пояснити тим, що практично в кожному німецькому селі ще до 1925 р. існувала загальноосвітня школа. Тому не було нагальної потреби відкривати багато нових. Рівень писемності німецького населення був найвищим як по Україні в цілому (79,4 % за даними Всесоюзного перепису населення 1926 р.) [14, с. 68], так і на Півдні (84,6 % серед міського населення і 66,2 % серед селян). Але перші успіхи народжували певні проблеми, які виявлялися в недостатньому відвідуванні дітей школи, відсутності придатних помешкань для занять, недостатній кількості висококваліфікованих вчителів, які б добре володіли німецькою мовою [10, арк. 69].

Не можна не сказати про недбале ставлення влади до традиційного релігійного виховання німецької молоді, що призводило до труднощів, пов'язаних з розвитком освіти серед німецьких дітей. Але, зважаючи на труднощі початкового етапу, Наркомос України, Раднацмен робили спробу знайти правильне рішення цієї надзвичайно складної справи. Про це, зокрема, свідчить постанова Раднацмену при НКО від 28 грудня 1923 р. «Про відокремлення шкіл від церкви в німецьких колоніях» [22, с. 88]. Нею, враховуючи, що культурно-освітня робота в німецьких колоніях лише розпочалася, давався дозвіл на деяку затримку в реалізації вимог Декрету, встановлювалось право за існуючими в німецьких колоніях традиціями влаштування під одним дахом і школи, і молитовного будинку. Однак, такий тактовний підхід був далеким від практики. Поступовий наступ більшовицької влади на традиційні устої життя німців призвів до руйнування національної системи навчання та виховання.

До середини 1920-х рр. єврейських навчальних закладів, за винятком незначної кількості шкіл, на Півдні України не існувало. Тому важливим і водночас нелегким завданням на початку 1920-х рр. було запровадження загальної початкової освіти єврейською мовою. У 1924/25 н. р. в Одесі існувало сім єврейських шкіл, а в 1925/26 – їх кількість збільшилася до 14 [24, с. 168]. Усього на Одещині в 1924 р. єврейських шкіл налічувалося 46 [12, арк. 46]. Наприкінці 1924 р. вдалося поліпшити стан єврейських шкіл, завдяки чому кількість в них учнів, тільки в місті Одесі, зроста з 1631 до 2200 осіб [24, с. 168].

Матеріальне зміцнення єврейських шкіл вимагало значної уваги органів НКО. Єврейське населення, на думку деяких місцевих робітників, вважалось заможною верствою і це було однією з причин того, що багатьох єврейських учителів не було внесено на утримання місцевого бюджету, що призвело до їх складного матеріального становища. Слід зазначити, що за умови підвищених освітніх потреб міського населення і за умови великої завантаженості шкіл міська школа не могла задовольнятися двома ставками, що давалось як норма для сільської та міської 4-річки.

Головною перешкодою розвитку національної освіти серед єврейської національності було недбале ставлення місцевих органів влади до специфіки історичного розвитку єврейського етносу, коли добровільність при виборі мови навчання замінювалася примусовими засобами, що призводило до недовірливого ставлення до радянської системи освіти. На початку 1920-х рр. почалися гоніння на мову іврит, яка офіційно проголошувалася носієм сіонізму. А єврейські секції проголосили про створення нової соціалістичної єврейської культури, яка базується на мові ідиш [19, с. 33].

Отже, діяльність місцевих органів освіти замість матеріальної та методичної підтримки вже існуючих навчальних закладів зводилася до збільшення їх кількості. Проблеми і перешкоди, які заважали нормально функціонувати навчальним закладам, були аналогічними іншим національностям: нестача шкільних приміщень, вчителів, підручників, наочних приладь, методичних посібників тощо.

Мережа польських шкіл в Україні почала зростати з 1923/24 н. р. У 1924/25 н. р. на Півдні України існувало п'ять польських шкіл (по одній – в Одесі і Миколаївській окрузі) і три – в Херсонській окрузі, що склало 0,25 % усіх шкіл цього регіону [12, арк. 45]. У 1926/27 н. р. в Миколаєві вже існувало три польські школи, а в окрузі – одна [9, арк. 40]. Польські трудові школи у більшості своїй були сільськими однокомплектними школами, де один учитель часто мусив працювати навіть і з трьома групами дітей [15, с. 110].

Основною метою радянської влади щодо польських шкіл було вихолощування національної і релігійної сутності з навчального процесу, із життя школи взагалі, впровадженні ефемерних радянських стандартів-замінників. Ось як висловилося щодо національної політики радянської влади завідувач миколаївською міською польською школою Вендзиговська: «...Ця політика є дурниця, бо в літературі на мовах національних меншин маємо московський, а не національний зміст» [27, с. 4].

Часто польські школи створювалися на короткий термін. Наприклад, 1925 р. у селі Щербані Вознесенського району Миколаївської округи, де мешкало 75 % поляків, польська школа проіснувала всього три місяці зими, поки утримувалась за кошти громади [8, арк. 92]. У Миколаєві існувала 7-річна школа, в якій навчався 91 учень. У 1928–1929 рр. кількість учнів збільшилась до 123-х [29, с. 145]. Радянська влада приділяла серйозну увагу польським педагогам зі старою ідеологією, проводячи серед них різного роду дискусії, збори [6, арк. 5], а також замінюючи їх на радянсько-налаштованих вчителів [6, арк. 20].

Відносно функціонування мережі російськомовних шкіл на Півдні України ніяких перешкод не було. За даними шкільного перепису 1927 р., у регіоні існувало 205 російських шкіл і 59 українсько-російських [5, с. 42]. Ці школи були повністю забезпечені підручниками. Робота з обслуговування російського населення як нацменшини почалася лише з 1927/28 н. р. [30, арк. 75–87]. У процесі проведення українізації кількість шкіл з російською мовою навчання значно зменшилась, головним чином, за рахунок того, що їх механічно переводили на українську мову навчання [12, арк. 45].

У 1928 р. Колегія НКО не погодилася з Всеукраїнською Народою Народної освіти усунути з навчальних планів шкіл нацмену російську мову та залишити її у факультативній формі, а натомість постановила обов'язкове викладання російської мови в школах нацменшин [2].

Отже, поряд з успішним початком діяльності національних шкіл, існували проблеми і труднощі, які заважали нормально функціонувати освітнім закладам Півдня України. Для всіх національностей, крім російської, вони були аналогічними: частина дітей недостатньо була охоплена школою з рідною мовою навчання; значна частина вчителів міської школи були на утриманні спецкоштів шкіл, не одержували зарплатні протягом цілих місяців; національні школи, в більшості були не забезпечені необхідними приміщеннями; відчутне збільшення кількості учнів породжувало проблеми забезпечення підручниками рідною мовою; не вистачало висококваліфікованих вчителів, які б добре володіли національними мовами.

Як бачимо, і успіхів, і проблем на шляху розвитку національної освіти народів Півдня України було чимало. До вже названих варто додати ще одну, можливо, найважливішу. Переведення загальноосвітнього навчального процесу на національні мови уже на початку зустрічало опір з боку батьків і вчителів. І

зумовлено все це було не тільки відсутністю підручників, а й неможливістю далі отримувати освіту, щоб зайняти гідне місце у суспільстві. Справа в тому, що національною мовою велось навчання переважно в початкових та професійних школах. У семирічках же викладання велось російською або українською мовами. Крім того, національні школи значно поступалися за якістю освіти. Стосовно професійної національної освіти, то вибір у випусників був невеликий – як правило, педагогічні чи сільськогосподарські навчальні заклади. Це не могло не турбувати батьків, тим більше що десятиліттями у свідомість та громадську думку німців, греків, євреїв, болгар, інших народів України були вкорінені думки про необхідність бачити свою дитину освіченою. Ураховуючи культурну ізоляцію національних меншин від їх Батьківщини, так чи інакше людей мусили хвилювати питання: «Де застосовувати рідну мову? Для чого вона потрібна?». Проаналізувавши як позитивний, так і негативний досвід реформування шкільної освіти серед національних меншин у 1920-ті рр., варто наголосити на головних засадах сучасної реформи освіти, в основі якої має лежати бажання самих дітей та їх батьків навчатися тією мовою, яку вони вважають найкращою для себе.

Список використаних джерел

1. Бюлетень Народного комісаріату освіти. – 1925. – № 7 (12). – С. 29–30.
2. Бюлетень Народного комісаріату освіти. – 1928. – № 44 (131). – С. 11.
3. Войналович О. Організація шкільної освіти для національних меншин в Україні : 20–30-ті рр. / О. Войналович. – Київ–Полтава : Рідний край, 1992. – 149 с.
4. Всесоюзний перепис населення 1926 р. – Т. XIII. – М. : ЦСУ ССРСР, 1929. – VII, 464 с.
5. Всесоюзний шкільний перепис 15 – XII 1927 р. Т.1. Шкільні установи соціального виховання на Україні. – Х. : Держвидав «Господарство України», 1930. – 305 с.
6. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф. П-1, оп. 1, спр. 118, 24 арк.
7. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 120, 95 арк.
8. ДАМО, ф. Р-99, оп. 1, спр. 889, 418 арк.
9. ДАМО, ф. Р-161, оп. 1, спр. 1166, 40 арк.
10. ДАМО, ф. Р-262, оп. 2, спр. 159, 82 арк.
11. ДАМО, ф. Р-2201, оп. 1, спр. 16, 60 арк.
12. Державний архів Одеської області, ф. П-3, оп. 1, спр. 1218, 103 арк.
13. Державний архів Херсонської області, ф. Р-2, оп. 1, спр. 1, 595 арк.
14. Дизанова А. В. Культурно-просвітительная работа среди немецкого населения на юге Украины в 20-е гг. / А. В. Дизанова // Тезисы Второй областной историко-краеведческой научно-практической конференции, посвященной 200-летию основания Одессы и 25-летию создания украинского общества охраны памятников истории и культуры. – Одесса : Маяк, 1991. – С. 67–68.
15. Діяльність Наркомосвіти УСРР за 1924–1925 рр. – Харків : Держвидав України, 1926. – 163 с.
16. Животівський В. О. Освіта національних меншин у 1920-і роки як «знаряддя комуністичного переродження суспільства» / В. О. Животівський // Відродження. – 1995. – № 4. – С. 72–74.
17. Збірник узаконень і розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. – 1927. – № 34. – С. 619–634.
18. Іванова Т. Ю. Тоталітарний режим і національні меншини Півдня України (20–30-ті рр. XX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Т. Ю. Іванова. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.
19. Котлер И. Очерки по истории евреев Одессы / И. Котлер. – Иерусалим : Б. в., 1996. – 204 с.
20. Кузьменко А. В. Освіта національних меншин України в 1920–1930-ті роки : історіографія : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / А. В. Кузьменко. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – 16 с.
21. Культурне будівництво в Українській РСР : Важливі рішення Комуністичної партії і Радянського уряду 1917–1959 рр. : Зб. документів. – Т.1. (1917 – червень 1941 рр.). – К. : Політвидав, 1959. – 883 с.
22. Мартинчук І. І. Національно-культурне будівництво серед етнічних меншин Донеччини (20-і – початок 30-х рр. XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / І. І. Мартинчук. – Донецьк, 1998. – 203 с.
23. Національні меншості на Україні (реєстр селищ). – Харків : Держвидав України, 1925. – 65 с.
24. Отчёт Одесского окружного исполнительного комитета за 1924–1925 год. – Одеса, 1926. – 215 с.
25. Повідомлення Бюро друку України про видання постанови Наркомосу УСРР про відміну державної мови й оголошення всіх мов рівноправними. 10 березня 1919 р. // УІЖ. – 1990. – № 6. – С. 110.
26. Рафальський О. О. Національні меншини України у XX столітті. Історіографічний нарис / О. О. Рафальський. – К. : Поліс, 2000. – 447 с.
27. Соболев П. И. Советизация этнических поляков Миколаївщини: 20-і роки / П. И. Соболев // Щотижня. – 2001. – 16 серпня. – С. 4.

28. Собрание Указаний и Распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Украины. – Харьков : Изд-во Наркомата юстиции. – 1923. – № 29. – С. 895–925.
29. Тригуб П. М. Польське населення Миколаївської округи у 20-х рр. XX ст. / П. М. Тригуб // Південний архів: Зб. наук. праць. Історичні науки. Вип. 5. – Херсон : Айлант, 2001. – С. 143–147.
30. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 6, спр. 151, 158 арк.
31. Чирко Б. В. Національні меншини в Україні (20–30 роки XX століття) / Б. В. Чирко. – К. : Асоціація «Україно», 1995. – 215 с.
32. Шевцова В. Ю. Початок становлення системи національної освіти на півдні України в 20-ті роки XX ст. / В. Ю. Шевцова // Південний архів : Зб. наук. праць. Вип. I. Історичні науки. – Херсон, 1999. – С. 161–165.
33. Якубова Л. Етнічні меншини в суспільно-політичному та культурному житті УСРР (20-і – перша половина 30-х рр. XX ст.) / Л. Якубова. – К. : Інститут історії України НАН України, 2006. – 507 с.

И. С. Миронова,

д-р ист. наук, доцент, профессор кафедры истории
Черноморского национального университета имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

РЕФОРМИРОВАНИЕ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ НА ЮГЕ УКРАИНЫ В 1920-е гг.

Проанализирована суть политики советской власти по реформированию школьного образования среди национальных меньшинств Юга Украины в 1920-е гг. Подсчитано общее количество национальных школ в регионе, количество учеников и уровень их грамотности. Особое внимание уделено школьному образованию среди детей немецкой, еврейской, польской и русской национальности. Доказано, что наряду с успешным началом деятельности национальных школ, существовали проблемы, которые мешали нормально функционировать образовательным учреждениям, а именно: часть детей недостаточно была охвачена школой с родным языком обучения; школы в большинстве были не обеспечены помещениями; не хватало учебников и учителей, которые бы хорошо владели национальными языками. Указано, что перевод учебного процесса на национальные языки с самого начала встречал сопротивление со стороны родителей, детей и учителей, что было вызвано невозможностью получать профессиональное и высшее образование в будущем.

Ключевые слова: политика «коренизации»; национальные меньшинства; образование; национальные школы; родной язык.

I. Mironova,

Doctor of Sciences in History, Associate Professor, Professor Department of History,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

REFORMING OF THE SCHOOL EDUCATION OF NATIONAL MINORITIES IN THE SOUTH OF UKRAINE IN THE 1920 s

We have analyzed the essence of the «korenization» policy to the reformation and development of school education among the national minorities of the South of Ukraine in the 1920s. The total number of national schools in the region, the number of students and their level of literacy have been calculated based on the All-Union Census of Population, which took place in 1926.

The main law acts which promoted the development of schools of national minorities have been discussed, such as: «The Code of Laws on People's Education of the Ukrainian SSR» of November 22, 1922, resolutions of the All-Ukrainian Central Executive Committee and the Radnarkom of the Ukrainian SSR «On Measures to Ensure Equal Rights of Languages and Assistance to the Development of the Ukrainian Language» (1923) and «On ensuring the equality of languages and promoting the development of Ukrainian culture» (1927), «Scheme of the system of education for the national minorities of the Ukrainian SSR» (1926).

Particular attention has been paid to school education among children of German, Jewish, Polish and Russian nationalities. It has been noted that the only nationality that did not have problems in the education was Russian. Work on servicing them as a national minority began only from 1927/28 a. y.

It has been proved that along with the successful start of the activities of national schools, there were problems that hindered the functioning of educational institutions. For all nationalities, except for Russian, they were similar: some children were not sufficiently covered by the school with their native language of instruction; a significant part of the teachers were in the support of special schools; schools in most were not equipped with premises; lacked textbooks and teachers who would have a good command of the national languages. The transfer of the general educational process to the national languages at the beginning met resistance from parents, children and teachers, which was caused by the inability to receive education in the future.

Key words: the policy of «korenization»; national minorities; education; national schools; native language.

Рецензенти: *Котляр Ю. В.*, д-р ист. наук, проф.
(Черноморський національний університет імені Петра Могили)
Багмет М. О., д-р ист. наук, проф.
(Черноморський національний університет імені Петра Могили)

© Міронова І. С., 2017

Дата надходження статті до редколегії 24.10.17

РОЗДІЛ 2.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

ІСТОРІЯ БАСКІСТИКИ, ГАЛІСІСТИКИ, ДАЛМАТИНІСТИКИ ТА ОКСИТАНІСТИКИ В УНІВЕРСИТЕТАХ НІМЕЧЧИНИ (XIV–XXI ст.)

Ця стаття є продовженням наукової розвідки з історії романської філології в німецьких університетах, яку було опубліковано у попередньому номері «Історія». Це дослідження розширює поняття про означену наукову галузь з врахуванням історико-філологічного аспекту. У цій статті проаналізовано та охарактеризовано становлення та розвиток баскїстики, галїсїстики, далматинїстики та окситанїстики в німецьких університетах (XIV–XXI ст.). Найпопулярніша спеціальність філологічного спрямування в німецьких університетах – романїстика. Як зазначено у Новому універсальному лексиконі (Бертельсманн): «Романїстика – наука, про романські мови та літератури». Романїстика включає в себе такі наукові галузі, зокрема: аргентинїстика, баскїстика, бразилїстика, бретонїстика, галїсїстика, далматинїстика, іспанїстика, італїнїстика, Кастилїя, каталанїстика, Каталонські поля, каталанці, кельтистика, молдовїстика, окситанїстика, португїстика, провансїлїстика, ретороманїстика, романїстика, романі – циганська румунська мова, румунїстика, сардїстика, франкїстика. Вона вивчає особливості європейських мов та їх діалектів (італїйська, іспанська, португальська, французька), займається вивченням мов національних меншин Європи (галїсїйська, каталанська, окситанська, ретороманська, сардська мови). «Романські мови походять з вульгарної латини європейських мов; за мовною близькістю їх членують на три групи: 1. Західнороманські мови (іспанська, португальська, каталанська, провансальська, французька, ретороманська); 2. Східнороманські мови (італїйська, далматинська [мертва мова]), румунська; 3. Центральнороманські мови (сардська)». Німецький філолог К. Ман вперше в 1863 р. використав термін «романська філологія».

Ключові слова: валїсїйська мова; гальська мова або шотландська мова; ірландська мова; історія; кельтистика; корнїйська та бретонська мови; манхська мова; мовна група; португїстика; романська філологія; університет.

Постановка наукової проблеми та її значення. Історія романської філології посідає одне з чільних місць у дослідженнях серед істориків-романїстів та філологів-романїстів. Вивчення баскїстики, галїсїстики, далматинїстики та окситанїстики є найрідкіснішими спеціальностями в німецьких університетах, починаючи вже з XIV ст. Документознавство, що дійшло до нас означеними мовами свідчить про незаперечність того факту, що ці культури та мови існували (наприклад, баски). Встановленням точності історичного документу є його мовний аналіз, здійснити який може історик-філолог-романїст, котрий керується мовними явищами, а вони виникають лише у певну історичну добу, може стверджувати про точний рік документу та чи написаний він літературною мовою або її діалектною формою. Також можна визначити точне місцезнаходження документу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. З-поміж дослідників романської філології варто зазначити: Бурсьє Є. [1], Пиотровський Р. Г. [14].

Серед вчених, які займаються певною романською мовою є: іспанська мова – Григорьев В. П. [3], Саво-ва С. С. [15], Степанов Г. В. [16], Шишмарев В. Ф. [17].

Формулювання завдання дослідження. Завдання полягає у тому, щоб проаналізувати та охарактеризувати становлення та розвиток баскїстики, галїсїстики, далматинїстики та окситанїстики в німецьких університетах (XIV–XXI ст.).

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Мова басків, гальська, далматинська та окситанська мови вивчаються в університетах Німеччини з XIV ст.

Ці наукові галузі є лише у двох німецьких університетах – університет ім. Рупрехта та Карла м. Гейдельберга – 23.10.1386 (Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg) [19], та університет ім. Вільгельма Гумбольдта м. Берлін – 16.08.1809, початок занять 10.10.1810 (Humboldt-Universität zu Berlin) [20].

БАСКІСТИКА

«Bertelsmann. Das neue Universallexikon» («Бертельсманн. Новий універсальний лексикон») тлумачить:

«Basken, span. Vascos, frz. Besques, eigener Name Euskuldunak, Volk in den W-Pyrenäen mit eigener Sprache u. Kultur: 600 000 Zugehörige im span. Baskenland, 150 000 in Frankreich; ferner 125 000 in Übersee» [18, с. 88].

«Baskenland, span. Vascongadas, Region im nördl. – Spanien; umfasst den ö. Teil des Kantabrischen Gebirges; überw. Ackerbau u. Viehzucht, an der Küste Fischerei; Maschinen-, Elektro- u. Nahrungsmittelind.; Tourismus in den Seebädern. – 1979 Autonomiestatus; Zentrum der terrorist. Aktivitäten der – ETA» [18, c. 89].

«Baskische Sprache, von den Basken Euskura, Eskuara genannt, Ursprung ungeklärt, Zugehörigkeit zur hamit.-semit. Sprachfamilie wird vermutet» [18, c. 89].

ГАЛІСІСТИКА

«В португальском языке имеются диалекты: северопортугальский, южнопортугальский, мирандский, Азорских островов и мадерский. Обычно к нему относят и галисийский диалект населения испанской провинции Галисии*.

*Ряд исследователей (О. К. Васильева-Шведе, Г. В. Степанов) считают галисийский самостоятельным (отдельным) языком. «В лингвистическом аспекте, т. е. с точки зрения индивидуальности его внутренней структуры, он отличается от всех романских языков, вовлеченных в испанскую ситуацию, и уже поэтому не может быть причислен к испанским диалектам... В структурном отношении галисийский в современном его виде отличается от португальского. Различия между ними не столь велики, как между галисийским и испанским, но все же достаточно четко обозначены» (Степанов Г. В. Типология языковых состояний и ситуаций ..., с. 150)... Первое появление галлицизмов в XI в. в испанском языке, как отмечалось, связывают с церковной реформой, заменой вестготской, «моса рабской», службы романской, исчезновением вестготского письма, а также с распространяющимися атрибутами феодального строя, классическим представителем которого была Франция.

В испанский обиход вошли monje – монах, fraire, fraile – монах, инок, dean – старший в монастыре, pitanza – даровой монастырский обед для бедняков; manjares, vian-da, vinagre – продукты для стола; meson – дом для путников, hostel – приемный дом. Появились термины васса-литета homenaje – ленная клятва, оммаж, fonta – бесчестие, bagnaх – подвиг, palafre – конь для поездки, в отличие от боевого, cosirnent – милость, mensaje – весть, обращение, через провансальскую поэзию привились deleyt – блаженство, vergel – цветник, сод и др.* * См.: Lapesa R. Op., cit., p. 96.» [3].

«Bertelsmann. Das neue Universallexikon» («Бертельсманн. Новый универсальный лексикон») тлумачить:

«Galicien, Galizien, 1. poln. Galicja – Galizien. 2. span. Galicia, histor. Ldsch. u. Region im NW von – Spanien, stark zentrales Gebiergsland, Fischgang» [18, c. 307].

«Galicisch, in der span. Ldsch. Galicien gesprochener Dialekt» [18, c. 307]. «Gälische Sprache, Goidelisch. 1. Ersisch, schott. Sprache, i. e. S.: aus (2) entstandene, in Schottland seit dem 5. Jh. von den Iren eingeführte Sprache. 2. i. w. S.: in Irland entstandene kelt. Sprache; weiterentwickelt als Irisch, Gälisch (i. e. S.) u. Manx» [18, c. 307].

«Galizien, 1. poln. Galicja, das nördl. Karpatenvorland zw. der oberen Weichsel u. der Bukowina. – 1349 kam das Gebiet nördl. der Karpaten u. östl. des San an Polen. Bei der 1. Poln. Teilung 1772 fiel

es an Östr.; mit anderen Gebieten hieß es seit 1795 Ost-G. Die in der 3. Poln. Teilung 1795 von Östr. erworbenen Gebiete bis zum Bug u. zur Pilica, West-G. genannt, kamen an das Großhztg. Warschau, 1815 an Kongresspolen. – Das östl. G. wurde 1919 wieder Polen einverleibt, nachdem dort kurze Zeit eine Westukrainische Volksrep. existiert hatte. Seit 1939 ist dieses neuerdings gleichfalls Ost-G. genannte Gebiet ein Teil der Ukraine. Als West-G. bez. man heute das poln. Nordkarpatenvorland. – 2. – Galicien (2)» [18, c. 307].

ДАЛМАТИНІСТИКА

«Bertelsmann. Das neue Universallexikon» («Бертельсманн. Новый универсальный лексикон») тлумачить:

«Необходимо отметить также работы М. Бартоли по языковым контактам. Он же ввел в романстический обиход еще один, правда, мертвый романский язык – далматинский. Другой романский язык – молдавский – ввел в романистику М. В. Сергиевский. Отметим также очень важную работу В. фон Варбургга по классификации романских языков*, работы по романским языковым контактам и другим проблемам У. Вайнрайха, К. Торебю, Э. Бурсье, Е. Косериу, Г. Рольфа и др.**.

*См.: Wartburg W. Die Ausgliederung des romanischen Sprachfarau-me. Bern, 1950 (имеется ее испанский перевод: La fragmentacion lin-gulstlca de la Romania. Madrid, 1952).

**См.: Rohlf's G. Romanische Philologie. Heidelberg, 1950–1952. Bd. 1–2; его же: Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen. Versuch einer romanischen Wortgeographie. Munchen, 1954» [3].

«Dalmatien, reich gegliederte Küstenlandschaft am Adriat. Meer, zw. der Insel Pag u. dem Shköder-See. Haupthäfen sind Split u. Zadar. – D. wurde im 1. Jh. v. Chr. von den Römern unterworfen. Im 6./7. Jh. v. Chr. drangen im N Kroatien, im S Serben ein. Im MA war D. zw. Venedig u. Ungarn umkämpft. Im 15. Jh. begann die türk. Eroberung. 1797–1919 gehörte D. zu Östr., bis 1991 gonteils zu Jugoslawien» [18, c. 179].

ОКСИТАНІСТИКА

Вчений Григорьев В. П. зазначає про кастильський діалект, а саме:

«Западнороманские языки делятся на подгруппы – иберо-романскую (испано-романскую), галло-романскую и итало-романскую (итало- и ретороманскую), некоторые исследователи выделяют еще окситано-романскую подгруппу. Кастильский диалект среди других исторических диалектов Пиренейского полуострова. В силу исторических причин кастильский романсе оттеснил каталанский, леонский, арагонский, галисийский романсе и стал общим, государственным языком Испании, принимая вначале наименование lengua toledana (по названию столицы страны – Толедо), а затем – lengua es-pafiola*.

*Подробнее см.: Alonso A. Castellano, espanol, idioma nacional. Historia espirtual de tres nombres. Buenos Aires, 1949.

Романизованная латынь, возникшая на основе латинских диалектов, создавала общий фонд разговорной народной латыни, который противопоставлялся ее литературному письменному варианту. Следы этого многообразия сохраняют диалекты новолатинских

языков. В Испании* можно назвать формы *espigo* и *spelego* (*espliego*) из латинских диалектальных *spica*, *spesa*; *todo* и *tudo* (последняя существует в Галисии и Леоне) из *toutos*, *totus* и *tutos*; *bello*>*vitulu* в Астурии и Галисии и *bedell*>*vitellu* в Арагоне и т.д. Существование таких дублетных форм можно соотнести еще с особенностями римского завоевания, но они, вероятно, не проявлялись до какого-то времени, как факторы, определяющие специфику племенной, территориальной или социальной разновидности латинского языка на территории Испании. Поэтому вероятная сохранность местных языков в районах Астурии и Галисии до V в., а также племенных различий до вестготского завоевания не являлась также существенным фактором появления новых, пиренейских диалектов. В надписях и документах встречаются общие явления, например, дифтонгизация в *eira*, *rauso* наряду с отсутствием ее в *celo*, *sova*, палатализацией групповых согласных в *ovella*, *tella*, колебаниями в фонетической реализации интервокальных согласных: *careza*, *espata*, *espica* наряду с *cabeza*, *espada*, *espiga* и ряд других.

*См.: Garcia de Diego V. *Manual de dialectologia espafiola*. 2-nda ed- Madrid, 1959, p. 26–30.

К периоду, предшествующему арабскому завоеванию, относительная общность пиренейской латыни начинает распадаться. Первые языковые изменения произошли на небольшой территории, граничащей с басками – Кастилии. Они классифицируются как фонетические изменения, обусловленные воздействием иберского субстрата на кастильский романс (К. Бальдингер). К ним относятся:

1. Особый характер испанского *s*, отличающий его от общероманского (пол у палатальное *s*);
2. Отсутствие губно-зубного звука *v*;
3. Потеря начального латинского *f* (*fumo*>*huro*);
4. Щелевой, а не взрывной характер интервокальных рефлексов латинских *b*, *d*, *g*;
5. Трактовка латинской группы *ct* как *ch* (*nocte*>*noite*>*noche*);
6. Палатализации латинских геминат *ll*, *nn* в испанские *ll*, *n* (*ano*<*annu* *cuello*<*collu*);
7. Потеря начального *r*- в начальной же латинской группе *ri*:- *pl*>*ll* (*planu*>*Uano*);
8. Суффиксы: *-arro*, *-orro*, *-urro* (*machorro*, *baturre*);
9. Иберо-романский переход в суффиксах: *essu*>*ieso*: *mupesa*; *ossu*>*ueso*: *mogueso*, *aesu*>*iego*; *labriego*.
10. Появление вставки-наращения типа: *lampro*>*relam-pago*; *casca*<*cascara*; *agalla*>*agallara**

*Р. Мевендес, Пидаль, Р. Лапеса и др. отмечают, что многочисленные топонимы Кастилии также говорят о баскском влиянии; *Vascufiana*, *Bascones*, *Basconcitlos* etc.

Некоторые из этих особенностей перешли в другие романсы, но в целом кастильский к XI в. уже противопоставлялся другим романсам по многим признакам:

а) в отличие от всей Испании здесь произносили в начале слова *i* как *h* *aspirada*: *hagina* или *jarina*, но не *farina* или вообще опускали *f*: *formaceu*>*ormaza*; *fornellu*>*ornilla*;

б) группы *sc+yod*, *st+y>c*. (*z*): *hac.a*, *ac.ada*, а не *s* или *i*§, как в остальных романсах: *aisada*.

с) Дифтонгизация *ue*, *ie*: *suelo*, *puerta*, *tierra*, *pie*>*ra*: отделяла его от галисийско-португальского, каталанского и мосарабского романса в различных районах;

д) Отсутствие дифтонгизации перед *yod*: *noche*, *ojo*, *royo*, *hojo*, *tengo*, *sea* отделяло его от леонско-арагонского и мосарабского романса центральных районов;

е) Палатализация начальных групп *pi*, *cl*, *fl*>*Н*: *llamar*, *llouer*, *llama*, *llanten* выделяла его среди сохранивших нетронутыми эти группы арагонского, каталанского и мосарабского *llamar*, *ploure*, *llama*, *plantain*, а также реализовавших эти группы как *s*, *cb* галисийско-португальского и леонского романса: *chamar*, *chouvir*, *chama*, *xama*, *chantar*, *xantar*;

ф) Редукция *ie*<*i* перед палатальными и отдельными альвеолярными отличала кастильские: *castillo*, *silla*, *avispa*, *arista* от надолго сохранивших историческое *ie* леонских и арагонских форм: *castiello*, *siella*, *aviespora*, *ariesta*;

г) Группа *it*<*kt*, *ult* в кастильском романсе трансформировалась в *ch*: *hecho*, *leche*, *mucho*, в то время как в остальных испанских романсах было: *feito*, *fet*, *leite*, *llet*, *muito*.

По мнению В. Гарсия де Диего, Р. Лапеса, Пидаль в кастильском романсе указанные выше особенности были постоянными, тогда как остальные районы еще отличались многообразием и нестабильностью. Например, кастильским *puerta*, *siella* соответствовали в арагонском и леонском *puorta*, *puerta*, *puarta*, *siella*, *sialla* и др.*.

*См.: Lapesa R> *Op. cit.*, p. 104–105. Предполагается, что при отсутствии литературной нормы различия в морфологии и фонетике менее существенны для понимания.

Вместе с тем, общность синтаксического строя и лексики с другими диалектами обеспечивали кастильскому романсу возможность стать общим средством коммуникации.

Однако это были особенности устной речи, в письменных документах Кастилии еще долго сохранялись разнообразные переходные и междиалектальные формы. Это объясняется также и тем, что письменный язык, особенно когда фиксируются юридические нормы и устные поэтические (например, эпические) жанры, имеет наддиалектальный характер. В «Песни о моем Сиде» отражены кастильский и отдельные черты арагонского диалекта. В поэмах Гонсало де Берсео (XIII в.), отражена внутридиалектальная дробность кастильского, особенности фонетического, морфологического и синтаксического узуса его в отдельных районах.

Диалектизмы являются одним из существенных ресурсов пополнения словарного состава языка вообще, в частности в становлении испанского языка важную роль играют андалусизмы и, в средние века, мосарабизмы. Однако чаще всего, особенно в начальный период становления языка, диалектизмы представляют собой лишь фонетические варианты известных уже слов: *brando* вместо *blando*, *mejor* вместо *mecer* – леонизмы; *silven* вместо *sigven*, *leartad* вместо *lealtad* – андалусизмы и т.д. Гонсало де Берсео и другие поэты и писатели Средневековья могли их использовать совместно, часто на протяжении одного и того же

предложения: clamar – llamar, fruto – frucho, plus – mas и т.п. В литературный язык вошли не только фонетические, но и лексические диалектизмы: bato глупый – арагонизм; reinchar наполнять – леонизм; cauchil < calice бассейн с водой – мосарабизм и др.» [3].

«Bertelsmann. Das neue Universallexikon» («Бертельсманн. Новый универсальный лексикон») тлумачить: «Kastilien, zenrtales Hochland u. die histor. Kernlandschaft Spaniens, durch das Kastil. Scheidegebirge in Alt.-K. im N Neu-K. im S getrennt.

Geschichte: Um 750 erwarb König Alfons I. von Asturien Alt-K., im 10. Jh. wurde K. selbst Gft.; im 11. Jh. wurde es Kgr. u. um Navarra u. Neu-K. erweitert; im 15. Jh. wurde es mit Aragonien vereinigt u. die Einigung Spaniens durch Eroberung Granadas u. Navarras vollendet» [18, с. 473].

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Історико-філологічний аналіз університетської освіти Німеччини дозволив дійти висновку, що означена проблема не була об'єктом спеціального вивчення у вітчизняній історичній науці.

Перспективи подальших досліджень:

Варто зазначити, що деякі університети мають не одну дату заснування. Це пояснюється тим, що університет перезасновували або реорганізовували, виходячи з тієї ситуації, що складалась з закладом у конкретний історичний період.

Складним для університетської освіти Німеччини був період націонал-соціалізму (1933–1945 рр.), під час якого університети перестали функціонувати як повноцінні навчальні заклади, професорсько-викладацький склад зазнав утисків з боку диктаторсь-

кого режиму, деякі спеціальності, дисципліни було заборонено або вилучено з навчального процесу як ті, що не відповідали вимогам Третього Рейху.

Дістали подальшого розвитку положення про сутність та особливості використання досвіду реформування мовної освіти (зокрема, з романської філології) в університетах Німеччини до України.

Основні положення та результати дослідження можна використовувати: для порівняльного вивчення мовної освіти як рідної мови навчання у Німеччині та України під час навчання та вивчення як іноземної мови; під час читання лекцій з історії, історичної хронології, загального мовознавства, історії німецької літератури тощо.

На основі проведеного дослідження процесу реформування мовної освіти в університетах Німеччини з введенням до наукового обігу невідомих та маловідомих матеріалів.

Нами обґрунтовано етапи розвитку університетської освіти Німеччини на основі наукових джерел та виявлено кількість цих навчальних закладів: XIV ст. – 3, XV ст. – 9, XVI ст. – 6, XVII ст. – 5, XVIII ст. – 7, XIX ст. – 11, XX ст. – 40, поч. XXI ст. – 6.

Результати дослідження можуть слугувати як теоретичною, так і практичною базою для подальшого дослідження мовної освіти в університетах України, а також можуть бути використані в процесі професійної історичної та філологічної підготовки студентів, магістрів та аспірантів за різними напрямками, під час викладання спецкурсів історичного та філологічного спрямування.

Список використаних джерел

1. Бурсьє Э. Основы романского языкознания (elements de linguistique romane) / Эдуар Бурсьє (Edouard Bourciez) // Пер. с фр. / Под. ред., с предисл. и примеч. Д. Е. Михальчи. Изд. 3-е. – М.: Едиториал УРСС, ЛКИ, 2008. – 680 с. (История языков народов Европы).
2. Вольф Е. М. История португальского языка / Елена Михайловна Вольф // Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1988. – 264 с.
3. Григорьев В. П. История испанского языка / Вадим Павлович Григорьев. – Учеб. пособие. Изд. 2-е, испр. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 176 с. (История языков народов Европы.) – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jsulib.ru/Lib/Articles/997/355/> (24 вересня 2016 р.).
4. Мелінчук Н. В. Використання досвіду реформування мовної освіти в університетах Німеччини до України // Проблемы современного педагогического образования. Сер.: Педагогика и психология. – Сб. статей: – Ялта: РИО КГУ, 2014. – Вып. 46. – Ч. 5. – С. 126–133.
5. Мелінчук Н. В. Виклики сучасності до національної системи університетської освіти об'єднаної Німеччини (3.10.1990 – 2014 рр.) // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 245. Вип. 233. Педагогіка. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – С. 16–20.
6. Мелінчук Н. В. Загальне мовознавство в німецьких університетах (XIX ст. – I пол. XX ст.) // Миколаїв: Новітня філологія. – 2013. – № 46. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. – С. 5–14.
7. Мелінчук Н. В. Загальне мовознавство в німецьких університетах (XIX ст. – I пол. XX ст.) // Новітня філологія. – 2014. – № 48. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. – С. 43–53.
8. Мелінчук Н. В. Історія романістики в німецьких університетах (XVII–XXI ст.) / Історичний архів. Наукові студії: збірник наукових праць / відп. ред. Є. Г. Сінкевич та ін. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2017. – Вип. 18. – С. 25–31.
9. Мелінчук Н. В. Подібності та відмінності університетської освіти України та Німеччини // Проблемы современного педагогического образования. Сер.: Педагогика и психология. – Сб. статей: – Ялта: РИО ГПА, 2015. – Вып. 47. – Ч. 3. – С. 137–142.
10. Мелінчук Н. В. Романістика в університетах Німеччини (II половина XIX–XX ст.) // Міжнародна науково-практична конференція «Ольвійський форум – 2016: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі»: тези. Том 2. Академічні свободи, університетська автономія, наука і освіта для сталого розвитку. Мовно-культурна політика. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. – С. 43–45.
11. Мелінчук Н. В. Становлення та розвиток університетської освіти у Німеччині // Проблемы сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Сб. статей. – Вип. 40. – Ч. 3. – Ялта: РВВ КГУ, 2013. – С. 183–190.
12. Мелінчук Н. В. Сучасна модель університетської освіти Німеччини // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 246. Вип. 234. Педагогіка. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – С. 15–20.

13. Мелінчук Н. В. Тенденції мовної освіти в університетах Німеччини (1949–2014 рр.) // Новітня філологія. – 2014. – № 49. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. – С. 31–44.
14. Пиотровский Р. Г. Формирование артикля в романских языках. Выбор формы / Раймонд Г. Пиотровский. – М : Едиториал УРСС, 2013. – 186 с. (История языков народов Европы).
15. Савова С. С. Словарь испанской разговорной речи. (Vocabulario del español coloquial) / Славка Симеонова Савова. – М : Едиториал УРСС, 2006. – 232 с. (История языков народов Европы).
16. Степанов Г. В. Испанский язык Испании и Америки. К проблеме языкового варьирования / Георгий Владимирович Степанов. – М : Едиториал УРСС, 2004. – 328 с. (История языков народов Европы).
17. Шишмарев В. Ф. Очерки по истории языков Испании / Владимир Фёдорович Шишмарев ; АН СССР, Ин-т языка и мышления им. Н. Я. Марра ; отв. ред. акад. И. И. Мещанинов. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1941. – XI, [1], 337, [3] с. (Серия «Romano-Germanica», Т. V).
18. Bertelsmann. Das neue Universallexikon. – Gütersloh / München : Wissen Media Verlag GmbH. – S. 809.
19. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uni-heidelberg.de/> (23 квітня 2017 р.).
20. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hu-berlin.de/> (23 квітня 2017 р.).

Н. В. Мелінчук,

Государственная пограничная служба Украины

ИСТОРИЯ БАСКИСТИКИ, ГАЛИСИСТИКИ, ДАЛМАТИНИСТИКИ И ОКСИТАНИСТИКИ В УНИВЕРСИТЕТАХ ГЕРМАНИИ (XIV–XXI вв.)

Данная статья является продолжением научной разведки по истории романской филологии в немецких университетах, которая была опубликована в предыдущем номере «Истории». Данное исследование расширяет понятие о научной сфере с учётом историко-филологического аспекта. В данной статье проанализировано и охарактеризовано становление и развитие баскистики, галисистики, далматинистики и окситанистики в немецких университетах (XIV–XXI вв.). Одна из самых популярных специальностей филологического направления в немецких университетах является романистика. Как обозначено в Новом универсальном лексиконе (Бертельсманн): «Романистика – наука о романских языках и литературах». Романистика включает в себя такие научные области, как: аргентинистика, баскистика, бразилистика, бретонистика, галисистика, далматинистика, испанистика, италинистика, Кастилия, каталанистика, Каталонские поля, каталанцы, кельтистика, молдавистика, окситанистика, португистика, провансилитика, ретороманистика, романистика, романи – цыганский румынский язык, румынистика, сардистика, франкистика. Она изучает особенности европейских языков и их диалектов (итальянский, испанский, португальский, французский), занимается изучением языков национальных меньшинств Европы (галисийский, каталанский, окситанский, ретороманский, сардский языки). «Романские языки происходят с вулгарной латини европейских языков; согласно языковой близости их делят на три группы: 1. Западнороманские языки (испанский, португальский, каталанский, провансальский, французский, ретороманский); 2. Восточнороманские языки (итальянский, далматинский [мёртвый язык], румынский); 3. Центральнороманские языки (сардский)». Немецкий филолог К. Ман впервые в 1863 г. использовал термин «романская филология».

Ключевые слова: валисийский язык; галльский язык или шотландский язык; ирландский язык; история; кельтистика; корнейский и бретонский языки; манхский язык; португистика; романская филология; университет; языковая семья.

N. Melintschuk,

Staatsgrenztruppen von der Ukraine

DIE GESCHICHTE DER BASKISTIK, DER GALISISTIK, DER DALMATINISTIK UND DER OXITANISTIK AN DEN DEUTSCHEN UNIVERSITÄTEN (XIV–XXI Jh.)

In diesem Artikel analysiert man und charakterisiert man die Entstehung der Baskistik, Gallisistik, Dalmatinistik und der Oxitanistik an den deutschen Universitäten (XIV – XXI Jh.). Die bekannteste sprachliche Spezialität an den deutschen Universitäten ist die Romanistik. «Bertelsmann. Das neue Universallexikon» betrachtet man «Romanistik, Wiss. von den roman. Sprachen u. Literaturen». Die Romanistik besteht aus solche wissenschaftliche Bereiche, sowie: die Argentinistik, die Baskistik, die Brasilistik, die Bretonistik, die Dalmatinistik, die Frankistik, die Galisistik, die Italinistik, Kastilien, die Katalanistik, Katalanen, Katalanische Felder, die Keltistik, die Moldovistik, die Oksitanistik, die Portugistik, die Provansilistik, die Rätoromanistik, die Romanistik, Romani – zigeunerische rumänische Sprache, die Rumänistik, die Sardistik, die Spanistik. Sie forsch die Besonderheiten der europäischen Sprachen und ihre Mundarten/Dialekte (Italienisch, Spanisch, Portugiesisch, Französisch), sie forsch die Sprachen der nationalen Minderheiten von Europa (Galicisch, Katalanisch, Oxitanisch, Rätoromanisch, Sardisch). «Romanische Sprachen, aus dem Vulgärlatein entstandene europäische. Sprachen; aufgrund ihres Verwandtschaften in 3 Gruppen eingeteilt; 1. Westromanisch (Span., Port., Katalan., Provençal., Frz., Rätorum.); 2. Ostromanisch (Ital., Dalmatin. [ausgestorben], Rumän.); 3. Zentralromanisch (Sardin)». Der deutsche Philologe K. Mann benützt im ersten Mal den Begriff «romanische Philologie».

Entscheidende Wörter: das Gälisch oder Schottisch; die Geschichte; das Irisch, die Ketlistik; das Kornisch und das Bretonisch; das Manx; die Portugistik; romanische Philologie; die Sprachgruppe; die Universität; das Walisisch.

Рецензенти: *Міронова І. С.*, д-р іст. наук, доцент.
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)
Шкляж Й. М., д-р іст. наук, проф.
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ АМЕРИКАНСЬКО-БІРМАНСЬКИХ ВІДНОСИН: 1980-ті роки – сучасність

Протягом десятиліть вчені намагалися відповісти на питання: як сприймалася колоніальна Бірма в західному світі, і як люди в таких країнах, як Велика Британія і Сполучені Штати, формували свої погляди? У цій статті досліджуються дипломатичні відносини між США і Бірмою, які були встановлені в 1948 році. Розглянуто історичний процес початку реформування системи в Бірмі, яку стимулювала адміністрація Барака Обами, що визнала позитивні демократичні зміни в цій країні.

Директивою цієї підтримки було: сприяння політичним та економічним реформам в Бірмі; посилення національного примирення; створення системи прозорості та підзвітності державних установ; розширення прав і можливостей місцевих громад та громадянського суспільства; гарантування участі в міжнародних справах і захист прав людини. Хоча значний прогрес в країні був досягнутий, проблеми залишаються, особливо у вирішенні напруженості і запобігання масовим вбивствам, тортурам, насильству та протидії торгівлі людьми в штаті Ракхайн.

До того ж багато ще належить зробити для забезпечення принципу поваги прав людини і основних свобод, визначити чітку роль для військових, перейти від угод про припинення вогню до побудови політичного діалогу і щодо поліпшення стану забезпечення законності та підзвітності уряду.

Аналізується теза про те, що Сполучені Штати як і раніше підкреслюють для бірманського уряду необхідність толерантності, багатоманітності та мирного співіснування.

Ключові слова: Бірма; дипломатичні відносини; регіональна політика; США.

Протягом більше ніж 20 років, Сполучені Штати проводили жорстку політику в сторону Бірми, що була приречена на провал. Насправді, у багатьох відношеннях це було контрпродуктивним. Незважаючи на постійний тиск з боку США та її союзників, в період 1988–2010 рр. збройні сили Бірми зміцнили свій контроль над країною. З боку Заходу Бірма перетворилася в країну зі зброєю, торгівлею та дипломатичною підтримкою. Система внутрішнього контролю та зовнішніх відносин, військовий уряд стали сильнішими ніж будь-коли.

Успішний візит Гіларі Клінтон до Бірми в 2011 році з метою стимулювати процес реформ і розвиток більш тісних двосторонніх зв'язків по-різному сприймається: по-перше, як продуманий крок, щоб залишити за дискредиторами політику ери Буша, спробу підвищити авторитет Тейн Сейн і стимулювати процес внутрішніх реформ, спроби адміністрації Обами відновити співпрацю з Азійсько-Тихоокеанським регіоном (АТР); по-друге, стратегічна конкуренція з Китаєм, примарний захист Бірми та взаємини з Північною Кореєю.

Цілкові ймовірно, що, більшою чи меншою мірою, всі ці фактори сприяли вирішенню питання, щоб до-

магатися більш тісних відносин між Вашингтоном і Нейпідо. Поліпшення відносин в довгостроковій перспективі є обнадійливими та всі залучені сторони повинні бути терплячими і тільки бірманці самі можуть визначати своє майбутнє [1].

Мета статті – проаналізувати дипломатичні відносини США з Бірмою у період з 1980-х рр. по сьогодні, які охоплюють спектр питань, починаючи від прав людини, свободи віросповідання до політичних ув'язнених, етнічного примирення, нерозповсюдження зброї і наркотиків, заборони торгівлі людьми.

Наукову цінність з огляду на низку концептуальних і фактичних положень з історії Бірми мають роботи Ендрю Селта [2; 3]. Дипломат, стратегічний аналітик, ад'юнкт-професор Інституту Азії Гріффіта, вивчав питання міжнародної безпеки та азійські відносини протягом 45 років. Ендрю Селт опублікував шість книг і більше 50 рецензованих робіт, більшість з них про Бірму та сучасний розвиток регіону. У 2007 р. був нагороджений докторським ступенем Гріффітського університету і пост-докторською стипендією дослідною австралійською радою.

Після того, як бірманські збройні сили розгромили загальнонаціональну підтримку демократії за повс-

тання, 3 вересня 1988 р. офіційну назву Бірми (англійською мовою) було змінено з пост-форми 1974 р. народження, «Соціалістична Республіка Бірманського Союзу», назад в «Бірманський Союз», який був прийнятий, коли Бірма здобула незалежність від Сполученого Королівства (Великобританія) в грудні 1948 р. – липні 1989 р. новий військовий уряд змінив в країні назву на «Союз М'янма». У той же час, ряд інших географічних назв також були змінені, щоб відповідати більш тісно до своєї початкової бірманської вимови. У 2008 році, після оприлюднення нової національної конституції, в країні офіційна назва була змінена на «Республіку Союзу М'янма».

Нові назви були прийняті більшістю країн, Організацією Об'єднаних Націй (ООН) та іншими міжнародними організаціями. Деякі уряди і опозиційні групи, проте, прискіпливо ставилися до старих форм в якості протесту проти військового режиму, продовжуючи порушення прав людини та відмову передати владу цивільному уряду, обраному в 1990 р.

Збройні сили керували Бірмою з 1962 року, але з 1974 по 1988 рік, вони здійснювали владу через нібито обраний «цивільний» парламент. Беручи назад прямий контроль країни в вересні 1988 р. збройні сили скасували старий державний устрій і створили державу з відновлення правопорядку Ради. У листопаді 1997 р. назва була змінена на «Рада миру і розвитку». У 2008 р. було проведено конституційний референдум, за яким послідували вибори в 2010 р., що стало наслідком створення національного парламенту, який складався з обох виборних посадових осіб і не-виборних офіцерів.

Після того, як Великобританія послала військові сили в королівську столицю Мандалай і завершила триступеневе завоювання Бірми в 1885 р. Рангун став адміністративним центром країни.

Стосовно американсько-бірманських відносин після повстання 1988 р., то після того, як бірманські збройні сили розгромили загальнонаціональне демократичне повстання і захопили політичну владу, Рональд Рейган призупинив програму допомоги США в Бірмі, наклав ембарго на поставки зброї і ввів ряд економічних санкцій.

В рамках наступних трьох президентів США ці заходи поступово зміцнювалися з допомогою законів та президентських директив [4]. Бірма була офіційно оголошена «незвичайною екстраординарною загрозою національній безпеці і зовнішньої політики Сполучених Штатів» [5]. На той час, у січні 2009 р., коли Барак Обама переїхав до Білого дому, політика США по відношенню до Бірми була жорсткішою, ніж по відношенню до Північної Кореї, незважаючи на те, що Пхеньян був явно винним в набагато гірших порушеннях прав людини, ніж Нейп'їдо і поставив набагато більше стратегічних загроз [6]. Протягом восьми років президента Джорджа Буша на посаді, Бірма була в центрі уваги суворої критики з боку посадових осіб США. У 2003 році, наприклад, держсекретар США Колін Пауелл називав публічно «головорізами» тих, які правлять Бірмою [7]. У тому ж році, один впливовий Сенатор повідомив Конгресу, що Бірма була «ясною та існуючою небезпекою для себе та її сусідів» [8].

У 2005 р. Державний секретар Кондоліза Райс визначила Бірму «Форпостом тиранії», до якого США повинні додати свободу [9]. У 2008 р., президент США знову зробив заяву про свою тверду рішучість допомогти бірманському народу «в їх боротьбі, щоб звільнитися від режиму тиранії» [10]. Дійсно, під час епохи Буша, політика Бірми і Сполучених Штатів була значною мірою зобов'язана її популярності і сприйняттю у регіоні.

Не виникає жодних сумнівів у тому, що широко поширені і постійні порушення прав людини, вчинені військовим урядом Бірми під час і після 1988 р. викликали справжнє обурення в Білому домі, в Конгресі та серед американської громадськості. Ці настрої не були підтримані багатьма іншими урядами і співтовариствами по всьому світу. Проте, важко дійти висновку стосовно того, що ще одна причина, чому Бірма була виділена для зразкового покарання США, а саме тому, що політики у Вашингтоні вважали, що після повстання, Бірма розглядалась як ізольована держава зі стратегічним значенням.

Слід акцентувати увагу на тому, як поведився з ув'язненими персонал США в Абу-Грейб в Іраку та в слідчому ізоляторі Гуантанамо на Кубі [11]. Як наслідок, Бушу потрібно було публічно продемонструвати стурбованість США щодо прав людини Бірми і майже неприкрита повсюдно зневажена військова диктатура дала йому достатньо можливостей зробити це. Якими б не були мотиви свого підходу, адміністрація Буша незабаром нагадала, що економічні санкції в кращому випадку незграбний дипломатичний інструмент, а в гіршому контрпродуктивний. Наприклад, за показниками Державного департаменту в 2003 р. до 60 тис. робітників – в основному, жінки – втратили роботу після того, як американські санкції проти Бірми були посилені [12]. Отже, коли адміністрація Обами переглянула політику США щодо Бірми у 2009 р., то прийшла до висновку, що санкції були в кращому випадку «скромними» незручностями у військовому режимі [13]. Міністр закордонних справ Франції пішов ще далі, заявивши, що у відношенні Бірми, «санкції не приносять користі» [14].

Приєднавшись до АСЕАН в 1997 р., Бірма стала більш важливим фактором в регіональній дипломатії, що незадовольняло США. З 2003 року країна поліпшила військові зв'язки з Північною Кореєю з метою використання ядерної та ракетної зброї [15]. Через свої великі енергетичні ресурси, Бірма була одним з основних факторів економічного розвитку своїх сусідів. Це – країна-гравець в міжнародних зусиллях по боротьбі з транснаціональною злочинністю (наркотики і торгівля людьми). Багато в чому через непримиренність до Бірми, США було складно грати конструктивну роль в цих питаннях. Основною метою жорсткої лінії політики було ізолювати і покарати Нейп'їдо, але його практичним результатом було те, що в деяких випадках, Вашингтон фактично ізолював себе. Таким чином, жорсткий підхід США щодо Бірми ілюструє небезпеку формулювання зовнішньої політики без попередньої об'єктивної оцінки їх можливого впливу [16]. Хоча це було викликано кількома факторами, вкрай принциповими позиціями адміністрації Буша проти військових урядів.

Пізніше американські цілі були продемонстровані в якості національного примирення, прогресу в досягненні справжньої демократії, звільнення політичних в'язнів – у тому числі Аун Сан Су Чжі – і на меті було покласти край порушенням прав людини. Як показує досвід, жодної з цих цілей не було досягнуто до обрання Барака Обами. Дійсно, незважаючи на постійний тиск з боку США та їх союзників, військові уряду Бірми не тільки зміцнили свій контроль над країною, але стали сильнішими ніж коли-небудь. Каральні заходи і жорстка риторика, спрямована на режим, викликала сильні націоналістичні настрої генералів, зміцнення їх рішучості протистояти тому, що вони бачили.

Побоюючись США і Організації Об'єднаних Націй (ООН) та їх військового втручання, режим також розширив і модернізував збройні сили [17]. Жорсткі докази відсутні, але, ймовірно, також було вирішено спробувати і придбати балістичні ракети і, можливо, навіть застосування ядерної зброї. Але гарантовано, що ті країни, які виступають за політику «конструктивної взаємодії» з військовим урядом не користуються великим дипломатичним успіхом [18].

Китай був найближче до Бірми після подій 1988 р. Пекін щосили намагався вплинути на ставлення старшого генерала Тан Шве та інших посадових осіб в правлячій військовій раді. АСЕАН теж не в змозі були вплинути на мислення режиму. Хоча, після того, як циклон Наргіс наніс удар на Бірму в 2008 році, АСЕАН і ООН було доручено управління постачанням іноземної допомоги – в тому числі допомога США – жертвам стихійного лиха. Протягом усього цього періоду, уряд, збройні сили і країни були поєднані в свідомості правлячої військової ієрархії. Таким чином, загроза одному була сприйнята як загроза для всіх. Збереження Бірми, стабільність, єдність і незалежність були поставлені вище всіх інших міркувань.

Звернемо увагу на двосторонні відносини з 2009 року. Незабаром після інавгурації президента Обами в січні 2009 року, адміністрація провела всеосяжний огляд політики США щодо Бірми. Він, здавалося б більше, ніж його попередник, зрозумів, що було мало практичних способів для міжнародного співробітництва, якими можна було б вплинути авторитарним шляхом. Нова політика президента Обами була «прагматичною взаємодією», що було оголошено у вересні того ж року, коли він визнав цю сувору реальність. Вашингтон як і раніше хотів єдиної, мирної, процвітаючої і демократичної Бірми. Закликав до звільнення всіх політичних в'язнів, у тому числі Аун Сан Су Чжі, яка на той час вже близько 12 років провела під арештом.

Громадські очікування були навмисно підтримані на низькому рівні. Високопоставлені американські чиновники неодноразово попереджали, що взаємодія з Бірмою планується бути довгою, повільною і крок за кроком йди до мети. Нова політика не випускала з уваги принципів і національних інтересів США, але цього не вистачало політиці, яка була характерна для адміністрації Буша. Замість того, щоб вносити зміни в Бірмі з зовнішньої сторони, політика Обами ставила набагато більший акцент на бірманському народові,

який сам вирішував своє політичне майбутнє, і намагався стимулювати позитивний рух в цьому напрямку.

Крім того, США відкрито оголосили АСЕАН своїм партнером в своїх спробах по досягненню реформ в Бірмі. У липні 2009 р., США підписали Договір про дружбу і співробітництво. Адміністрація Обами сподівалась, що координуючи свою політику, США і регіональні країни, як Китай може надати більший вплив на мислення в Нейпйідо.

Завдяки цьому більш тонкому підходу, Бірма стала набагато меншою перешкодою до розвитку відносин США з іншими країнами АТР. Головним поворотним моментом у двосторонніх відносинах став візит у грудні 2011 р. державного секретаря Гіллари Клінтон до Бірми [19]. Під час візиту, було оголошено, що Вашингтон вивчає можливості двостороннього співробітництва. Можливі напрямки допомоги включали контроль над наркотиками, освітою, охороною здоров'я, правової реформи тощо [20]. У січні 2012 р., адміністрація Сполучених Штатів оголосила, що планує оновити своє дипломатичне представництво в Бірмі [21]. Кілька членів Конгресу вважали, що допомога і концесії, запропоновані Бірмі є «передчасними», але пропозиції, викладені секретарем держави набули широкої двопартійної підтримки, більшість членів конгресу, схоже, згодні з нею, що «історія вчить нас бути обережними», але є «деякі підстави для заохочення» [22].

Роль Аун Сан Су Чжі в цьому процесі має вирішальне значення. До візиту Гіллари Клінтон в Бірму, Барак Обама говорив з лідером опозиції по телефону. Хоча такий виклик і вважається провокаційним, але в дипломатичних термінах, це було пізніше оприлюднено американською стороною, ймовірно, за внутрішніх політичних причин. Якби Аун Сан Су Чжі виступила проти візиту, відмовилась зустрітися з державним секретарем, то є невеликий шанс, що це було б поштовхом вперед.

У будь-якому разі, зустріч між Гіллари Клінтон і Аун Сан Су Чжі відкрила шлях для потоку офіційних відвідувачів з США в Бірму. Гіллари Клінтон з тих пір анонсувала кілька додаткових кроків в розвиток дипломатичних відносин. Отже, подальший прогрес, ймовірно продовжився.

Вашингтон уважно стежив, щоб Тейн Сейн тримав свої інші обіцянки, які він зробив під час візиту держсекретаря, а саме як звільнення політичних в'язнів і припинення оборонних зв'язків з Північною Кореєю.

Деякі коментатори стверджують, що США хочуть відновити відносини з Бірмою для того, щоб протистояти впливу Пекіна. Це правда, США в цей час набагато чутливіші до важливої ролі Китаю в Бірмі, але, як було зазначено вище інтереси Вашингтона виходять далеко за рамки холодної війни. Так само, Пекіну не може бути повністю комфортно з ідеєю США про налагодження більш тісних взаємин з його південним сусідом, але він знає, що Нейпйідо цінує незалежність Бірми дуже високо і не дозволив би собі стати маріонеткою будь-якої великої держави. Справді, Китай і США – та інші регіональні держави, як Індія – виявляють загальний інтерес до стабільної, процвітаючої і незалежної Бірми. Існують навіть деякі

підстави вважати, що Китай вже давно заохочує Нейп'їдо, щоб зменшити напруженість у відносинах з Вашингтоном [23].

Акцентуємо увагу на проблемах минулого та окре-слимо невизначене майбутнє. У США є багато при-чин, щоб встановити добрі робочі відносини з Бір-мою. Сьогодні вказує на те, що вони починають розвиватися, але ніщо не може бути прийнято як само собою зрозуміле. Обидві сторони як і раніше побою-ються один одного, і будуть охоплювати нові ініціа-тиви обережно. Процес може бути зірвано будь-якою кількістю питань. Адміністрація Обами, здається, вирішувала, що найкращим способом є заохочення реформи для Тейн Сейна і його прихильників, щоб домогтися успіху в своїх зусиллях, та щоб змінити Бірму, і вживала заходів щодо надання допомоги в цьому процесі. Проте, політика США протягом останніх 23 років залишила гіркі спади в Бірмі. До США як і раніше ставляться з підозрою – навіть во-рожістю – деякі члени уряду, парламент і збройні сили. Якщо Вашингтон надто ідентифікує тісну спів-працю з конкретною програмою реформ, то це може завдати шкоди їхнім перспективам. Це належить і до Тейн Сейн, і до Аун Сан Су Чжі.

У решті випадків важкі часи попереду. Після деся-тиліть труднощів і розчарування, бірманський народ сподівається на справжні реформи і поліпшення їх рівня життя. Беручи до уваги час, очікування ростуть. Проте, Тейн Сейн прагнув збалансувати конкуруючий політичний тиск, в тому числі і від консерваторів, які виступають проти його поточних підходів. У той же час, він брав до уваги обмежену здатність Бірми здій-снювати і поглинати зміни [24]. Процес реформ на-вряд чи буде йти так далеко, і так швидко як всереди-ні Бірми так і за її межами, але цього хотілося б. Ви-моги про внесені зміни в конституцію 2008 року,

неминуче зростають, відчуваючи стійкість і рішучість уряду [25]. Проблеми, пов'язані з етнічними менши-нами будуть як і раніше створювати серйозні пробле-ми. У разі можливої нестабільності або роз'єднаності, армія Татмадав має юридичні та фізичні засоби, щоб повернути прямий політичний контроль.

Військові офіцери та цивільні посадовці, які вико-ристовуються для управління неприборканої влади над заляканим населенням не змінюють свою поведі-нку. Корупція, дискримінація і зловживання владою глибоко вкоренилися в бірманському суспільстві. Навіть якщо Тейн Сейн мав міцну базу підтримки і набагато більше ресурсів, що були наявні в його роз-порядженні, він не в змозі був задовольнити всіх. Іс-нує багато стурбованих в Бірмі, але, що не дивно, Нейп'їдо відчуває, що це проводиться в якості стан-дарту, який застосовується для інших країн субрегіо-ну, недемократичною конституцією, оснащеною на виборах 2010 р.

Конгресмен заявив, що санкції США не будуть зняті до тих пір, поки Нейп'їдо не вирішать свої кон-флікти з етнічними спільнотами [26]. Але це, мабуть, найважча проблема, що стоїть перед Нейп'їдо – і та, яка турбувала бірманську політику з моменту здобут-тя незалежності країни в 1948 р.

Всесвітній економічний форум в Давосі в січні 2012 року, запропонував «рідкісну і надзвичайно дорогоцінну» можливість [27]. Проте, будь-яку інозе-мну допомогу необхідно буде ретельно продумати і скоординувати, щоб не переважити рівні політич-ної толерантності в різних колах Нейп'їдо, і потенці-ал країни – бюрократичний, технічний і фізичний – до управління наданої допомоги. Отже, історія останніх 23 років засвідчила, що тільки бірманці можуть ви-значати своє майбутнє, і вони сповнені рішучості зробити це по-своєму і в свій час.

Список використаних джерел

1. This description of Burma's problems was coined by Timothy Garton Ash. *Beauty and the beast in Burma*, *New York Review of Books*, 25 May 2000.
2. Selth, Andrew. *Burma, Kipling and Western Music : The Riff From Mandalay*. *Routledge, New York*, 2017. – 294 p.
3. Selth, Andrew. *Burma (Myanmar) Since the 1988 Uprising : A Select Bibliography (second edition)*. *Griffith Asia Institute, Griffith University, Brisbane*, 2015. – 108 p.
4. Martin M. F. US sanctions on Burma. Congressional Research Service, *Report for Congress*, 7 February 2012, at <<http://www.fas.org/sgp/crs/row/R41336.pdf>. After Ronald Reagan (1981–89), the three presidents in question were George H. W. Bush (1989–93), Bill Clinton (1993–2001) and George W. Bush (2001–09).
5. See, for example. Continuation of the national emergency with respect to Burma: Message from the President of the United States, *Washington File*, US Department of State, 16 May 2002, at <http://usinfo.org/wf-archive/2002/020517/epf503.htm>.
6. Steinberg D. I. Disparate sanctions: US sanctions, North Korea and Burma. *East Asia Forum*, 23 June 2011, at <http://www.eastasiaforum.org/2011/06/23/disparate-sanctions-us-sanctions-north-korea-and-burma/>. See also Andrew Selth. *Burma and Libya : The politics of inconsistency*. *The Interpreter*, 17 June 2011, at <http://www.lowyinterpreter.org/post/2011/06/17/Burma-and-Libya-The-politics-of-inconsistency.aspx>.
7. Time to turn up the pressure on the Burma Regime. Powell Says. *Wall Street Journal*. 12 June 2003, at <http://usinfo.org/wf-archive/2003/030612/epf408.htm>.
8. Mr McConnell. *Congressional Record – Senate*, 27 October 2003, page 25754, column 3, at <http://books.google.com.au/books?id=jG3qaYzxyVIC&pg=PA25754&Ipg=PA25754&dq=burma+%22clear+and+present+danger%22+and+congressional+record&source=bl&ots=ZAE1FDAXd2&sig=gckDsBW_yjOeNYMh1vXLG670aU&hl=en&sa=X&ei=HsQT9WCI6e4iAeYtvHgDg&ved=0CCIQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false
9. The other countries named in this category were North Korea, Iran, Cuba, Zimbabwe and Belarus. See Rice names «outposts of tyranny». *BBC News*, 19 January 2005, at <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4186241.stm>
10. Statement by the President on Burma. The White House, Washington DC, 1 May 2008, at <http://merln.ndu.edu/archivepdf/EAP/WH/20080501-8.pdf>
11. See, for example, Robert Zelig. Report details alleged abuse of Guantanamo Bay and Abu Ghraib detainees. *PBS Newshour*, 18 June 2008, at http://www.pbs.org/newshour/updates/military/jan-june08/detainees_06-18.html.

12. Toshihiro Kudo. The impact of US sanctions on the Myanmar garment industry. *Asian Survey*, vol. 48, no. 6, November-December 2008, p. 998.
13. Cited in Derek Tonkin. Modest inconveniences. *Burmese Perspectives*, 24 October 2009, at <http://www.networkmyanmar.org/images/stories/PDF/bp241009.pdf>.
14. French minister slams «useless» sanctions. *Democratic Voice of Burma*, 8 October 2009, at <http://www.networkmyanmar.org/images/stories/PDF/bk1.pdf>
15. Andrew Selth. *Burma's North Korean Gambit: A challenge to regional security?* Strategic and Defence Studies Centre, Canberra Papers on Strategy and Defence No. 154 (Australian National University, Canberra, 2004).
16. This subject is comprehensively discussed in Robert Jervis. Deterrence and perception, *International Security*, vol. 7, no. 7 (1982/1983), pp. 3–30.
17. Andrew Selth. *Burma and the Threat of Invasion: Regime Fantasy or Strategic Reality?* Griffith Asia Institute, Regional Outlook No. 17 (Griffith University, Brisbane, 2008), at <http://www.griffith.edu.au/business-commerce/griffith-asia-institute/pdf/Andrew-Selth-Regional-Outlook-17v2.pdf>
18. See, for example, Andrew Selth. Myanmar's nuclear ambitions. *Survival*, vol. 52, no. 5, October-November 2010, pp. 5–12.
19. The last US Secretary of State to visit Burma was John Foster Dulles in 1955.
20. Press availability in Nay Pyi Taw. Burma. US Department of State, 1 December 2011, at <http://www.state.gov/secretary/rm/2011/12/177994.htm>.
21. When the US ambassador left Burma at the end of his assignment in 1990, he was not replaced. President George H. Bush nominated a new ambassador but the Senate declined to confirm the appointment, as a protest against the military government's refusal to accept the results of the national election held that year. President Clinton proposed another candidate as ambassador in 1991, but once again the nomination was blocked by the Senate. For the past 22 years, the US diplomatic mission in Burma has been led by a number of Charge d'Affaires ad interim. The new ambassador is tipped to be the current US Special Envoy to Burma. See, for example. Derek Mitchell to be named ambassador to Burma. *Foreign Policy*, 5 April 2012, at http://thecable.foreignpolicy.com/posts/2012/04/05/names_derek_mitchell_to_be_named_ambassador_to_burma.
22. Clinton ends Burma trip with pledge of support. *Voice of America*, 2 December 2011, at <http://www.voanews.com/english/news/asia/southeast/Clinton-Ends-Burma-Trip-With-Pledge-of-Support-134906228.html>.
23. See, for example. *China's Myanmar Dilemma*, International Crisis Group, Asia Report No. 177, 14 September 2009, at <http://www.crisisgroup.org/en/regions/asia/north-east-asia/china/177-chinas-myanmar-dilemma.aspx>.
24. Larry Jagan. Precarious balance for Myanmar reform. *Asia Times Online*, 16 February 2012, at http://www.atimes.com/atimes/Southeast_Asia/NB16Ae01.html.
25. See, for example. Suu Kyi party finds lawmaker's oath unacceptable. *Associated Press*, 13 April 2012, at <http://www.google.com/hostednews/ap/article/ALeqM5hXImEfMWexAqiTt9WkcKJhXbVhxQ?docId=25493b0bcaef4a0b909470954f2f0c3e>.
26. Patrick Boehler. Ethnic issue key to ending sanctions: McConnell. *The Irrawaddy*, 16 January 2012, at http://www.irrawaddy.org/article.php?art_id=22853.
27. Aung San Suu Kyi – Annual Meeting 2012. World Economic Forum, at <<http://www.weforum.org/videos/aung-san-suu-kyi-annual-meeting-2012>>.

И. Е. Подберезных,

канд. ист. наук, доцент кафедры истории

Черноморского национального университета имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

ИЗ ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ АМЕРИКАНО-БИРМАНСКИХ ОТНОШЕНИЙ: 1980-е годы – современность

В течение десятилетий ученые пытались ответить на вопрос: как воспринималась колониальная Бирма в западном мире, и как люди в таких странах, как Великобритания и Соединенные Штаты, формировали свои взгляды? В этой статье исследуются дипломатические отношения между США и Бирмой, которые были установлены в 1948 году. Рассмотрен исторический процесс начала реформирования системы в Бирме, которую стимулировала администрация Барака Обамы, а также признала положительные демократические изменения в этой стране.

Директивой этой поддержки было: содействие политическим и экономическим реформам в Бирме; усиление национального примирения; создание системы прозрачности и подотчетности государственных учреждений; расширение прав и возможностей местных общин и гражданского общества; обеспечение участия в международных делах и защита прав человека. Хотя значительный прогресс в стране был достигнут, проблемы остаются, особенно в решении напряженности и предотвращения массовых убийств, пыток, насилия и противодействия торговли людьми в штате Ракхайн.

К тому же многое еще предстоит сделать для обеспечения принципа уважения прав человека и основных свобод, определить четкую роль для военных, перейти от соглашений о прекращении огня к построению политического диалога и по улучшению состояния обеспечения законности и подотчетности правительства.

Анализируется тезис о том, что Соединенные Штаты по-прежнему подчеркивают для бирманского правительства необходимость толерантности, разнообразия и мирного сосуществования.

Ключевые слова: Бирма; дипломатические отношения; региональная политика; США.

I. Podberznykh,

Candidate of historical Sciences, Professor of the Department of History
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

**FROM THE HISTORY OF FORMATION AND DEVELOPMENT
OF THE AMERICAN-BURMESE RELATIONS: 1980 th years – the present time**

For decades, scientists have tried to answer the question: how did the colonial Burma perceive the Western world, and how did people in such countries as the United Kingdom and the United States form their views? This article explores the diplomatic relations between the United States and Burma, which were established in 1948. The historical process of the beginning of the reform of the system in Burma, which was stimulated by the administration of Barack Obama, is recognized, recognized positive democratic changes in this country.

The directive for this support was: to promote political and economic reforms in Burma; strengthening national reconciliation; creation of a system of transparency and accountability of state institutions; empowerment of local communities and civil society; ensuring participation in international affairs and protecting human rights. Although significant progress has been made in the country, problems remain, especially in addressing tensions and preventing massacres, torture, violence and trafficking in persons in Rakhine State.

In addition, much remains to be done to ensure the principle of respect for human rights and fundamental freedoms, to define a clear role for the military, to move from ceasefire agreements to building political dialogue and improving the rule of law and accountability of the government.

The thesis is being analyzed that the United States continues to stress the need for tolerance, diversity and peaceful coexistence for the Burmese government.

Key words: Burma; diplomatic relations; regional politics; the United States.

Рецензенти: *Шевчук О. В.*, д-р політ. наук, проф.
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)
Шкляж Й. М., д-р іст. наук, проф.
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

© Підберезних І. С., 2017

Дата надходження статті до редколегії 13.10.17

Цибульський Мартін,

канд. філол. наук, асистент кафедри перекладознавства та слов'янських мов,
Інститут слов'янської філології, Факультет гуманітарних наук,
Люблінський католицький університет Івана Павла II,
м. Люблін, Польща,
e-mail: m.cybulski@simplusnet.pl

Переклад з польської мови:

Цибульська Олександра,

ст. викл. кафедри української філології,
теорії та історії літератури,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна

ПОЛЯКИ ТА РОСІЯНИ – СКЛАДНІ ВІДНОСИНИ МІЖ СУСІДАМИ

Статтю присвячено темі нелегкого сусідства поляків та росіян, оскільки міжнародні відносини здавна були складним явищем, часто обтяженим значними історико-політичними подіями, які вплинули на формування взаємних упереджень і антипатій. Це, у свою чергу, сприяло появі стереотипів (частіше негативних), які, як відомо, не є матеріалом, схильним до змін. Саме так виглядає ситуація між двома сусідніми слов'янськими країнами – Польщею і Росією. Зазначено періоди, які мали вплив на взаємосприйняття жителів Польщі та Росії: починаючи від XVI століття і аж до подій, пов'язаних з анексією Росією Кримського півострова влітку 2014 року. Описано в діахронічному зрізі п'ять століть сусідства Польщі та Росії з акцентуванням на періодах, коли відносини між поляками та росіянами були напруженими, тільки зрідка покращувалися через короточасні політичні чи культурні «відлиги». Наведено аргументи, які дають відповідь на питання, чи можливими є в недалекому майбутньому радикальні зміни в контактуванні між двома державами.

Стаття може зацікавити славістів, істориків, дослідників в галузі соціології та етнопсихології, а також усіх читачів, яких цікавить тема політичних, історичних та культурних взаємин Польщі та Росії.

Ключові слова: Польща; Росія; польсько-російські взаємини; історія; література; культура.

Про польсько-російські відносини можна сказати багато, але, звісно, не те, що вони прості. Ключове значення тут відіграє сильна політизація, яка має безпосередній вплив на взаємне сприйняття обох народів у соціальній та культурній площині. Здається, що власне історичні умови найсильніше впливають на формування упереджень, ворожнечі та стереотипів, які за ними слідує, які, хоч і коливаються залежно від різних поточних умов, у принципі можна розглядати, як навантажені негативними конотаціями. Ці упередження є дуже давніми та мають постійний характер. Однак слід зауважити, що упередження й ворожість винятково національного характеру взагалі не мають встановленої історичної глибини. Це пов'язано з тим, що приблизно до XVI–XVII ст. більшість відносин на міжнародному рівні (враховуючи будь-які конфлікти) були викликані, передусім, династичними, територіальними та релігійними контекстами й т. д., а не національними [13, с. 157].

Відносини між поляками та росіянами протягом багатьох століть не завжди були ворожими, хоча на сьогодні це може видатися дещо несподіваним. У

ранньому періоді польської державності контакти з росіянами були настільки спорадичними, що істотно не вплинули на формування негативного або позитивного стереотипу. У свою чергу Річ Посполита була толерантною країною – багатокультурною й багатонаціональною, у якій не було місця ксенофобії як загального образу мислення, а ідеологічний та релігійний лібералізм відрізняв її від впливових країн Західної Європи [15, с. 11–12].

Першим історичним фактом, який сформував негативний образ росіян в очах поляків, треба признати період Барської конфедерації. З одного боку, цей період почав першу хвилю російських репресій проти поляків, з іншого – укоренив почуття залежності від царської імперії, яке поєднувалося з усвідомленням приниження й поразки. Ці настрої зазнали подальшого зміцнення, зокрема, ключову роль відіграли чергові поділи Речі Посполитої. Повстання Костюшка, Листопадове й Січневе повстання призвели до того, що поняття польського патріотизму та антиросійськості стали в принципі тотожними. Слід, однак, підкреслити, що таке ставлення не було пов'язане із заперечен-

ням російської культури й національності, оскільки воно було направлене, перш за все, у систему царської імперії, як втілення політичного насильства [15, с. 12–14].

Початок контактів між двома країнами збігається з народженням як польської, так і російської державності та прийняттям християнства в другій половині Х ст. Це стало поштовхом до об'єднання обидвох держав у велику й багатонаціональну спільноту, яка функціонувала в рамках загальнолюдських цінностей, установлених цивілізацією *Pax Christiana* [9, с. 11]. Хоча з часом конфесія, а точніше приналежність до католицизму й православ'я, відокремлювала Польщу від Росії, слід також розглядати належність християнському світові чинником, який повинен впливати на взаємини та сприйняття двох народів [9, с. 12–13]. З іншого боку, релігійний розкол зміцнив почуття культурно-цивілізаційних відмінностей, а релігійна відчуженість, яку відчували поляки щодо Православної церкви, заохочувала до поєднання Росії й росіян з азійською цивілізацією, чужою та ворожою Європі, яка є носієм загрози та варварства [12, с. 63–64].

Звичайно, ці цивілізаційні відмінності мали вагомий значення для контактування, однак, видається, що власне політико-територіальне суперництво було чинником, який протягом багатьох століть відіграв першорядну роль для відносин [12, с. 63]. Аналіз взаємин та сформованих стереотипів дозволяє висунути тезу, що, оскільки цивілізаційно-культурні чинники відіграли велику роль у більш ранній період (приблизно до часу створення Речі Посполитої), що виправдано відносно низькою інтенсивністю контактів (яка сприяла формуванню образу таємничих, диких і «азійських» росіян), то в подальшому на першому місці опинилася політична причина, а підкреслення культурно-цивілізаційної відмінності послужило ідеологічним фундаментом. Безсумнівно, однак, протягом останніх декількох століть сформувався образ Росії і росіян, що становить чіткий та яскраво виражений в емоційному плані каталог ідей і концептуальних асоціацій [5, с. 155].

Негативний образ Росії в очах поляків почав зміцнюватися приблизно в XVI ст. і посилюватися в періоди війн та конфліктів. Росіянам стали приписувати такі риси, як дикість, варварство, жорстокість, невігластво й відсталість, схильність до обману й зради, пияцтво (до речі, вельми поширена звичка також у Речі Посполитої). У зазначений період сформувалися ідеї російської «душі», національного менталітету, образ якого був дихотомічним: з одного боку, виражався «московською гордістю» князів і царів, а з іншого – «рабською душею» російського суспільства [5, с. 155]. Увесь комплекс ідей у той час був ще тісно пов'язаний з описаним вище почуттям відчуження цивілізацій. Сприйняття поляками Росії, як екзотичної й варварської країни, продовжувалося приблизно до кінця XVII ст. [1, с. 52], тому що більш-менш до цього часу контакти між двома країнами були в основному дуже рідкісними. У суспільній свідомості сучасної Європи східний кордон Польщі був периферійною частиною західного світу, за яким тягнувся світ іншої цивілізації з чіткими євразійськими рисами – цивілізації, яка впродовж століть була для поляків (та інших

народів Європи) джерелом екзотичного захоплення, але викликала теж почуття страху й небезпеки. Першою групою росіян, які мали тісні контакти з польським суспільством, були утікачі, що рятувалися від переслідування старообрядців царем. Вони почали заселятися в північно-східних окраїнах Речі Посполитої в кінці XVII ст. Відмінність їхніх звичаїв та традицій стали поштовхом до створення нових упереджень (напр., підозра в чаклунстві, безбожництво, розбещеність). Проте поляки не вважали утікачів росіянами. Для них ця група людей була окремою общиною. Отже, старообрядці не мали значного впливу на довготривалу ізоляцію двох країн, яка стала зникати тільки на межі XVII і XVIII ст., під час т. зв. північних війн. Росіяни, тобто «москалі», стали відтепер асоціюватися, у першу чергу, із солдатами, при чому перелік якостей, як грубість, «дикість» та варварство не змінився [1, с. 53–55].

У період з XVI до початку XIX ст. росіян часто бачили крізь призму їхніх військових здібностей – оцінювали силу, потужність царської армії й боєготовність солдатів. Згодом образ набув негативних рис, які також пов'язані з військовими аспектами: жорстокість солдатів та їхня «сліпа» слухняність під час виконання наказів та команд. Зважаючи на це, сформувалися основи фізичного стереотипу росіянина, у якому чітко прослідковується тенденція до деякого перебільшення акценту на чужому «варварському» та «азійському» аспектах таких, як: могутня статура, сила, витривалість, незграбні риси обличчя. Ментальний образ росіян в очах сучасних поляків постав таким: хитрість, підступність, схильність до зради, жадібність, злодійство, вульгарність, аморальність, розбещеність та пияцтво [10, с. 133–136]. Щонайменше до першої половини XVIII ст. в образі росіян на перший план виходить мотив культурної «несвропейськості» та цивілізаційних відмінностей [10, с. 133–136].

Залежність Речі Посполитої від Москви наприкінці XVIII ст. сприяла тому, що давнє презирливе ставлення до Росії, як країни азійських варварів, почало повільно поступатися образу потужності, яка не переставала бути варварською, однак могла бути серйозною загрозою. Останньою надією на те, що можна чинити опір царській імперії, був період Чотирирічного сейму. Тоді сильно вкоренилася відраза від Росії серед польського суспільства. Антиросійськість, не завжди обґрунтована політично, але побудована на стереотипних звинуваченнях, стала частиною риторики сейму [11, с. 293–294]. Росіян звинувачували в хитрості, жадібності, лицемірстві, беззаконності, неправдивості, злодійстві, пияцтві, агресивності і т. д. [6, с. 42]. Часи Чотирирічного сейму були моментом, у якому увічнівся негативний образ Росії і росіян. Давні упередження культурного й цивілізаційного характеру були підкріплені та збагачені історико-політичними подіями [11, с. 295]. Основою для модифікації зображення представника російської національності в кінці XVIII ст. стали солдати царської армії, а саме повідомлення про інтенсивну діяльність російських військ у східних районах Речі Посполитої. Відомості про жорстокі вбивства, побиття та вигнання посилювали негативний образ східних сусідів. У період, що передує другому поділу Польщі, сильна ворожість

щодо Росії була вже серед поляків загальним явищем [11, с. 303].

Уважаємо за доцільне зазначити, що основний фундамент негативного стереотипу росіян очима поляків сформувався незадовго до 1793 р. Наступні події, в першу чергу, повстання Костюшка, цю модель тільки посилювали. У період Барської конфедерації (1768–1772 рр.) з'явилися перші повідомлення польських засланих, які підкреслювали нечесність, злочинство, корупцію та пияцтво росіян (зокрема, царських чиновників), протиставивши доброту і дружелюбність корінних народів Сибіру, які були експлуатованими, дискримінованими та безжалюно деморалізованими царською владою [18, с. 40–44].

Наступна хвиля встановлення антиросійських стереотипів прийшла разом з епохою романтизму. Утверджені вже мотиви Росії як чужої, дикої та небезпечної країни були кодифіковані. Спосіб їхнього представлення й вираження встановлено в романтичній, універсальній, культурній моделі. Романтизм почав використовувати спеціальні символи (напр., білий польський орел і чорний царський). Романтична антиросійськість набувала різних форм. Зигмунт Красінський був прикладом радикальної антиросійської позиції, у якій не було жодної різниці між владою царя та російським суспільством. У цьому баченні виступає мотив росіянина-варвара, майже язичника, дикої людини, яка не поважає християнські цінності. Слід підкреслити, що саме польські поети-романтики увічнили фундаментальний автостереотип «поляка-католика», через що руська віра, «Московський Розкол» легко асоціювати не тільки з язичництвом, але і з Антихристом. Не випадково, що в найбільш богохульній сцені драми «Дзяди. Частина III» Конрад іменує Бога царем [5, с. 156]. Однак, що стосується Адама Міцкевича, питання про антиросійськість не настільки чітке. Автор «Пана Тадеуша» не проти Росії і його дружба з інтелектуальною елітою Росії не є секретом. Щоправда А. Міцкевич написав радикальний антиросійський памфлет «Дорога до Росії», але, здається, що у всій амбівалентності його ставлення до цієї країни ключову роль відіграли ідеї свободи народів. Виходячи з цього, можна стверджувати, що автор не заперечував цілком російське суспільство і російську культуру [7, с. 38–39]. У романтичному уявленні, зрештою, з'явилися концепції про майбутнє примирення між двома країнами, але в цілому було переконання, що неможливо подолати цивілізаційно-історичну прірву, яка відділяє поляків і росіян [4, с. 63–95; 7, с. 38–40].

Істотним фактом є те, що в XIX ст. фіксований стереотип росіян починає зазнавати деяких змін – розширення. З одного боку, кола лібертаріанських ідеологів стали закликати до співробітництва з російською опозицією в ім'я ідеї братства народів, з іншого – в уявленні простих поляків стали з'являтися відмінності між царською державою і суспільством Росії. Поруч з образом росіянина-варвара, росіянина-тирана постав новий образ російського мужика – бідного, простодушного, сердечного, працьовитого, не людськи пригнобленого й експлуатованого московською монархією. Поляки стали помічати деяку спорід-

неність долей російського народу й народів підкорених Росією. Тому почав зміцнюватися поділ на росіянина-слов'янина, «брата поляків» та росіянина-москаля, безжалісного слугу царського режиму [11, с. 304]. Новим елементом у сприйнятті росіян, таким чином, стало твердження про те, що уряд і народ цієї країни представляють різні цінності. Це призвело спочатку до висловлення співчуття російському народу, а з часом навіть до симпатії [10, с. 147]. У деяких випадках почали виправдовувати певні «національні» риси росіян (напр., експлуатація й трагічний матеріальний стан, як мотивація до нечесних вчинків), тому й джерелом поведінки вважали жорстокість апарату влади, через що сам росіянин став невинним [11, с. 304].

Драматичною подією в соціальному та історичному сенсі для поляків, безсумнівно, було повстання 1863 р. і його поразка. Повстанський досвід, інтенсивність репресій та антипольської політики царського режиму значно вплинули на посилення негативного стереотипу Росії і росіян. Одним з найбагатших джерел для дослідження цього стереотипу стали спогади й щоденники учасників повстання, більшість з яких після його занепаду були засуджені на багаторічне заслання в Сибір та інші східні регіони Росії. Повстанці сприймали росіян неотесаними, примітивними, фізично млявими, нечесними, схильними до шахрайства й крадіжок, жадібними, брехливими, жорстокими, лінливими, пияками й розпусниками, ідолопоклонниками. Серед позитивних рис можна назвати такі, як: гостинність, добродушність, доброта – якості, які, у першу чергу, характеризували просте російське населення.

Нова перспектива сприйняття проблеми з'явилися лише в 1905 р. разом з появою покоління революціонерів, які повністю переносили стереотипи росіян з суспільства на систему царської влади. Однак це вплинуло тільки на певну групу поляків, у той час як інші, здавалося, дотримувалися стереотипу, укоріненого в попередніх десятиліттях і раніше. Невід'ємним складником, наявним в кожній епосі, був азійський трафарет, згідно з яким росіяни з'єднувалися з континентом ворожим Європі, тобто Азією [16, с. 119].

Черговим моментом, який вплинув на бачення Росії поляками, було повалення царського режиму й перемога комуністичної революції, яка поклала початок абсолютно новій історичній ситуації – Росія була «віддалена десь на Схід», за межу польського суспільного життя [1, с. 65].

Джерелом ейфорії було повернення незалежності і «життя без москалів» уперше після Віденського конгресу, тому повідомлення про революцію, які наступали з Санкт-Петербурга чи Москви, спочатку розглядалися як другорядне питання. Тільки з плином часу відгомони більшовицької революції знову почали формувати спосіб сприйняття росіян поляками. Перемога революції стала чинником, який підтверджував найгірші риси російського народу: моральний занепад, політичну жадібність, ненависть, дух вбивства і грабежу, марновірство. Повідомлення поляків, які поверталися зі Сходу, із земель революції, зміцнювали настрої майже апокаліптичного жаху. Набуло по-

пулярності переконання, що більшовизм є невід'ємною складовою «російської душі» і проявом дикої азійської природи. Джерела більшовизму намагалися шукати навіть у духовності, російській культурі та слов'янофільстві, яке нібито має паралелі з більшовицьким поняттям «колективної людини».

Новою складовою частиною в образі росіян став елемент дикого, незрозумілого безумства. Для поляків шоком була екстремальна антирелігійність більшовизму – той факт, що народ, який упродовж століть був релігійним, раптово почав палити храми та вбивати священників, не вкладався в нинішній стереотип росіян. У період після революції в Росії і напередодні радянсько-польської війни 1920 р. почав увічнюватися стереотип росіянина-більшовика. Його атрибутами були бідність, примітивізм, відокремлення від усіх позитивних аспектів старої російської культури, а також особливе варварське божевілля. Не випадково польська пропаганда в 1920 р. була спрямована на зображення ворога в більшовикові, а не в росіянинові, як такому.

Вересень 1939 р. і Друга світова війна стали історичним моментом, у якому польський народ знову тісно контактував з росіянами. У цей період сформувався образ росіян як народу вкрай примітивного. Легендарними стали розповіді про червоноармійців, які вперше бачили унітази, крали годинники й велосипеди, намагалися їсти мастило, уважаючи його мармеладом і т. д. До того Червона армія, яку поляки могли побачити в 1939 р., була не небезпечною військовою силою, а випадковим нагромадженням солдатів, погано одягнених, погано озброєних і тих, які не знали мету їхньої місії [1, с. 69–70]. Незважаючи на всю драматичність ситуації, більшовизм деміфологізувався. Це не змінює факту, що саме період Другої світової війни зміцнив ненависть до російського народу. Можна говорити про три важливі події, які стали поштовхом до такого ставлення, ремінісценції яких існували в польській суспільній свідомості протягом багатьох років. Перша – це т. зв. «ніж у спину», тобто вторгнення Червоної армії до Польщі 17 вересня 1939 р., друга – масове вбивство в Катині в 1943 р., третя – пасивність армії Радянського Союзу під час Варшавського повстання влітку 1944 р. Зазначені події зафіксувалися в колективному мисленні польського суспільства, а той факт, що в період Польської Народної Республіки були або табу, або описані з використанням фальшивих історичних коментарів, активізував почуття образи [1, с. 72].

Друга хвиля контактів з росіянами мала місце наприкінці війни, коли фронт швидко переміщувався на захід. Повідомлення поляків повні неоднозначних оцінок. Червоноармійці лякали своїм примітивізмом, схильністю до жорстокості, відсутністю поваги до людського життя, але, як правило, бували добродушними, гостинними, доброзичливими, іноді викликали жалість, були смішними, коли незнайоме обладнання та предмети лякали або бентежили їх. Проте слід враховувати, що полякам в 40-х рр. ХХ ст. доводилося мати справу з абсолютно новим поколінням росіян, з поколінням, яке нерозривно пов'язане з Радянським Союзом. Аристократія та колишня еліта царського суспільства була вбитими, розкидані світом, або по-

мерлі. Червоноармієць, який марширував через Польщу, примітивний і неотесаний, був продуктом радянського суспільства, якого з колишньою епохою нічого не поєднувало [1, с. 72–73].

У 1945 р. Польща постала в новій політичній ситуації – обмеженого суверенітету та підпорядкування СРСР. Для збереження й розвитку стереотипу Росії і росіян в свідомості поляків ключевим є той факт, що найближчі 44 роки країна політично й ідеологічно залежала від диктату Москви.

У цьому контексті особливо важливим періодом слід вважати кінець 40-х і початок 50-х рр., коли фізична присутність росіян в Польщі – як Червоної армії, так і представників радянського репресивного апарату – була чітко покресленою й найважчою. Стереотип російського солдата, простодушного мужика в сорочці, який не вміє користуватися ножом та виделкою, замінився на новий, більш зловісний, в особі офіцера НКВС – розумного, підступного й нещадного слідчого. На межі 40-х та 50-х рр. майже всі росіяни, які проживали в Польщі, були пов'язані з репресивним апаратом, що, очевидно, вплинуло на імідж росіян у цілому [1, с. 74–75]. Ситуація знову змінилася після 1956 р., коли ці люди покинули Польщу й найгірший період сталінського терору закінчився.

Незважаючи ні на що, у негативному образі росіян, який склався на момент Польської Народної Республіки, чітко прослідковуються прогалини, тобто він не був негативним в абсолютному вираженні і обов'язковим. Позитивний образ російської культури вкоренився, зокрема, у інтелектуальних та студентських колах опозиції – варто відзначити хоча б прийом літератури (напр., О. Солженіцина) і музики (В. Висоцького, Б. Окуджави), які відіграли важливе місце в культурному житті польського антикомуністичного підпілля [7, с. 48–49]. Певним чином повернулися в цьому контексті ремінісценції настрою на межі ХІХ і ХХ ст., коли антиросійські настрої були більш скеровані на російський режим (тоді царський, а тепер соціалістичний), ніж в суспільство та його культуру.

Ще одна зміна в характері російсько-польських стосунків належить до сучасності, тобто 80-х і 90-х рр. минулого століття, і пов'язана з падінням комунізму в Польщі, дезінтеграцією країн соціалістичного блоку і, нарешті, розпадом Радянського Союзу. Радянська армія залишила територію Польщі, а її місце зайняли новоприбулі зі Сходу торговці й підприємці. Молодий польський капіталізм, який динамічно розвивався, шукав нових шляхів та місць для інвестицій. Серед них була саме Росія й країни колишнього Радянського Союзу. Зв'язки в економічній і соціальній сфері між поляками і росіянами були в цій ситуації ближчими. Можливість взаємного спостереження й фактичного контакту теоретично давали можливість виправити стереотипи, але, як виявилось, вони характеризувалися винятковою міцністю і могли лише модифікуватися. Наприклад, страх перед Червоною армією, який супроводжував поляків упродовж десятиліть, був замінений на страх перед російською мафією й бандитизмом, що у свою чергу було посилено засобами масової інформації. Повідомлення про діяльність російської організованої злочинності, як в самій Росії, так і в Польщі, часто перебільшені й роз-

дугі, досить точно відповідали довготривалому стереотипу диких, нецивілізованих, непередбачуваних та небезпечних росіян.

Однак, останнім часом, тобто в період після 1989 р., політичний чинник продовжує відігравати важливе значення в польсько-російських відносинах, а отже, і в сприйнятті наших східних сусідів. Прикладом може бути гучне в 1996 р. питання про реалізацію проекту з будівництва екстериторіальної автомагістралі від Москви до Калінінграда, яка повинна була пройти через територію Польщі, що асоціювалося з колишньою нацистською ідеєю «коридору» між Рейхом і Східною Пруссією, і, таким чином, чітко вказувало на приховані наміри завоювання східних сусідів. Подібний тон мала публічна дискусія навколо розкриття факту підписання в 2005 р. попередньої угоди між Німеччиною і Росією про будівництво газопроводу на дні Балтійського моря, оминаючи територію Польщі [8, с. 24].

В основному сприйняття росіян поляками в ХХ ст. відбувалося двома шляхами. З одного боку, ключовим чинником стали політико-історичні умови, з іншого – особисті контакти, які до 1989 р. були досить ефемерними і збільшили свою інтенсивність тільки в 90-х рр. Зокрема, перша половина цього десятиліття призвела до поживлення контактів на рівні ділових поїздок, які сповільнили тільки шляхом уведення візового режиму. Наприкінці десятиліття та після 2000 р. діяльність Польщі на міжнародній арені все більше зосереджена була на Західній Європі і перспективі вступу до Європейського Союзу, тому польсько-російські контакти на політичному і суспільному рівнях знову почали слабшати. Це теж було пов'язано з негативним ставленням Росії до польського членства в НАТО і ЄС. Таким чином, видається, що, коли мова йде про формування сучасного стереотипу росіян в очах поляків, саме 90-ті рр. відіграють ключову роль, оскільки взаємні контакти пройшли тоді період підвищеної інтенсивності. Цікаво, що ці взаємні контакти не поліпшили імідж росіян.

У другій половині 90-х рр. було проведено опитування з метою визначення ставлення польського суспільства до представників двадцяти різних країн. Росіяни в цьому рейтингу посіли далеке, шістнадцяте місце [2, с. 112–114]. Останні дослідження про ставлення поляків до інших національностей проведено в 2001 р. Цього разу росіяни посіли 21 місце з 27 націй, які упорядковані від найбільш до найменш улюблених [14].

Можемо зробити висновок про те, що ставлення сучасних поляків до росіян побудоване на сильній

неприязні. Цікавим фактом є те, що ця антипатія виявилася сильнішою в останні два десятиліття, ніж це було до 1989 р., принаймні, за соціологічними даними. Причини можуть бути двох типів: або в кінці епохи Польської Народної Республіки серед поляків функціонувало деяке відчуття спільної долі з російським суспільством, або, що видається більш ймовірним, результати опитувань, проведених в 70-х і 80-х рр., були ненадійними, і респонденти з політичних причин оголосили вищий рівень симпатії до росіян, ніж він був насправді [2, с. 116; 17, с. 99–106, 3, с. 153–167]. Сьогодні росіянин асоціюється з відсутністю особистої культури, пияцтвом, нехлюйством, злодійством, обманом. Росія, як країна, як і раніше втілює власництво, імперіалістичні амбіції, схильність до зради й порушення угод, бажання правити світом. Незважаючи на міжнародну стабільність у цій частині Європи, багато поляків, особливо старшого покоління, як і раніше, вважають Росію джерелом потенційної, реальної військової та політичної загрози. Більшість польського суспільства бачить імперську експансію й амбіції Москви, які стали очевидними особливо після опору Росії проти вступу Польщі в структури НАТО [2, с. 117–119], а також після анексії Криму та проведення військових операцій на сході України. Ці негативні стереотипи посилюються політикою В. Путіна, його показними й провокаційними заявами або навіть гучним святкуванням листопадового національного свята – Дня народної єдності – як річниці «вигнання польських загарбників з Кремля».

У спробі підсумувати механізм формування образу росіян в очах поляків з часів Середньовіччя до сучасності слід підкреслити, що існують дві істотні площини впливу: політико-історична та культурна. Оскільки остання відіграла велику роль приблизно до XVII ст., то політичні питання висунулися на перший план у наш час, хоча, як зазначено вище, довготривалими служать стереотипи обох категорій. Ці складні умови показують, що в основному стереотип росіян є не тільки негативним, але також добре укоріненим у суспільній свідомості. Складно сказати, чи будь-яка зміна в цьому питанні в найближчому майбутньому можлива. Здається, що треба докласти неймовірних зусиль і готовності до співпраці двох країн, а цьому заважають взаємні непорозуміння, невігластво в різних галузях, ворожечі політичного характеру, які, принаймні частково, передають давні упередження і негативні стереотипи молодому поколінню, яке потенційно підходить для свіжого, не забрудненого історичним минулим і більш об'єктивного погляду на російський народ.

Список використаних джерел

1. Borkowicz J., Ambivalencja sąsiedztwa, [w:] A. Magdziak-Miszewska, M. Zuchniak, P. Kowal, Polacy i Rosjanie. 100 kluczowych pojęć, Warszawa, 2002. – с. 51–77.
2. Boski P., Rosjanie i stosunki z nimi w ocenie Polaków, [w:] Polacy i Rosjanie – czynniki zbliżenia, Warszawa-Toruń, 1998 – С. 111–126.
3. Jasińska-Kania J., Transformacja ustrojowa a zmiany postaw Polaków wobec różnych narodów i państw, «Kultura i Społeczeństwo» 1991, nr 4 – с. 153–166.
4. Карпиński W., Polska a Rosja. Z dziejów słowiańskiego sporu, Warszawa, 1994. –192 с.
5. Кєрpiński A., Geneza i funkcjonowanie negatywnego stereotypu Rosji i Rosjanina, [w:] T. Walas (red.), Narody i stereotypy, Kraków, 1995 – с. 153–157.

6. Kępiński A., Lach i Moskal. Z dziejów stereotypu, Warszawa-Kraków, 1990. –165 c.
7. Kornat M., Między wyobraźnią a wiedzą. Rosja w polskiej myśli historycznej XIX i XX wieku, [w:] Polacy i Rosjanie. 100 kluczowych pojęć, Warszawa, 2002 – C. 34–50.
8. Kublik A., Rosja zastąpiła czołgi gazociągami, «Gazeta Wyborcza», 18 maja 2006. – 2 c.
9. Lipatow A., Rosja i Polska: konfrontacja i grawitacja, Toruń, 2003. –419 c.
10. Niewiara A., Wyobrażenia o narodach w pamiętnikach i dziennikach z XVI–XIX wieku, Katowice, 2000. – 233 c.
11. Rolnik D., Obraz Rosjan i Rosji w opiniach polskiej szlachty koronnej wschodnich kresów Rzeczypospolitej w latach 1788–1793, [w:] W. Bonusiak (red.), Stereotypy narodowościowe na pograniczu, Rzeszów, 2002 – c. 290–304.
12. Rychłowski B., Polityczne uwarunkowania stosunków między społeczeństwami Polski i Rosji, [w:] Polacy i Rosjanie. Czynniki zbliżenia, Warszawa-Toruń, 1998 – C. 63–96.
13. Stefanowicz J., Możliwości zbliżenia narodów, poróżnionych przez historię i odmienną cywilizacyjną, [w:] M. Dobroczyński (red.) Polacy i Rosjanie. Czynniki zbliżenia, Warszawa-Toruń, 1998. – 12 c.
14. Stosunek Polaków do innych narodów, CBOS, Warszawa, sierpień 2001, dane opublikowane w Internecie: http://www.cbos.pl/spiskom.pol/2001/k_116_01.pdf. – 4 c.
15. Suleja W., Rusofobia po polsku, [w:] M. Bohun, J. Goćkowski (red.), Zagadnienie rosyjskie. Myślenie o Rosji: oglądy i obrazy spraw rosyjskich, Kraków, 2000 – 14 c.
16. Tazbir J., Moskwićin i Lach – wzajemne postrzeganie, [w:] idem, W pogoni za Europą, Warszawa, 1998 – C. 117–139.
17. Wilska-Duszyńska B., «Swoi» i «inni» – postawy studentów wobec etnicznie innych, «Kultura i Społeczeństwo» 1992, nr 3 – C. 99–106.
18. Wójcik Z. J., Rosja i Rosjanie w relacjach zesłańców kościuszkowskich, [w:] T. Epsztein (red.), Polacy a Rosjanie, Warszawa, 2000. – 16 c.

M. Цибульский,

Люблинский католический университет им. Иоанна Павла II, г. Люблин, Польша

ПОЛЯКИ И РУССКИЕ – СЛОЖНЫЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ СОСЕДЯМИ

Международные отношения с начала времен были сложным явлением, замысловатым, часто обремененным значительными историко-политическими событиями, которые влияли на формирование взаимных предрешений и антипатий. Это, в свою очередь, способствовало появлению стереотипов (чаще негативных), которые, как известно, не являются материалом, склонным к изменениям. Именно так выглядит ситуация в случае двух соседних славянских стран – Польши и России. Именно теме нелегкого соседства поляков и россиян посвящена эта статья. На протяжении всей публикации автор описывает периоды, наиболее повлиявшие на взаимовосприятие жителей Польши и России: начиная от XVI века и вплоть до событий, связанных с аннексией Крымского полуострова Россией летом 2014 года.

Целью статьи было представление в диахронической перспективе пяти веков соседства Польши и России с акцентированием периодов, когда отношения между поляками и россиянами были наиболее напряженными, только изредка незначительно улучшаясь под влиянием кратковременных политических или культурных «оттепелей». Статья также пробует ответить на вопрос, возможно ли в недалеком будущем наступление каких-либо радикальных изменений в отношениях между двумя государствами, такими разными и, одновременно, так похожими друг на друга.

В процессе работы над текстом автор начал от метода литературного анализа и критики, чтобы в основной части работы воспользоваться собственным опытом, опираясь главным образом на интуицию и наблюдения. Статья может заинтересовать славистов, историков, исследователей в области социологии и этнопсихологии, а также всех читателей, интересующихся темой политических, исторических и культурных отношений Польши и России.

Ключевые слова: Польша; Россия; польско-российские отношения; история; литература; культура.

M. Cybulski,

John Paul II Catholic University of Lublin, Lublin, Poland

POLES AND RUSSIANS – DIFFICULT NEIGHBORHOOD

International relations from the very beginning were a complicated and intricate phenomenon, very often burdened by significant historical and political events, which influenced the formation of mutual prejudice and antipathy. This, in turn, had led to the formation of stereotypes (most often negative), which are commonly known as material is not especially susceptible to change. That is exactly the situation looks like in the case of two neighboring Slavic countries – Poland and Russia. The given article is dedicated to the problem of a difficult neighborhood of Poles and Russians. Throughout the entire work author shows periods which strongly influenced on a mutual perception of the inhabitants of Poland and Russia, from the beginning of the 16th century and to the annexation of Crimea by the Russian Federation in the summer of 2014.

The purpose of the article was to show in a diachronic perspective five centuries of neighborhood of Poland and Russia, with describing of periods in which relations between Poles and Russians was extremely tensed, only rarely improved due to short political or cultural «thaws». The article is also an attempt to answer the question: is it possible in the near future appearing of a some radical change in the relations between the two states, so different and the same time so similar to each other.

While working on the text, the author started from the methods of analysis and criticism of the literature, in order to use, in its essential part, his own experiences, based on the intuition and observation.

The article might interest slavists, historians, researchers exploring the problems of sociology and ethnopsychology, as well as any other reader wishing to increase their understanding of political, historical and cultural relations between Poland and Russia.

Key words: Poland; Russia; Polish-Russian relations; history; literature; culture.

Рецензенти: *Кротофіль М.*, д-р філософії, ад'юнкт.
(Університет ім. Миколи Коперніка, Торунь, Польща)
Сінкевич Є. Г., д-р іст. наук, проф.
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

© Цибульський М., 2017

Дата надходження статті до редколегії 03.11.17

РЕФОРМУВАННЯ НОТАРІАТУ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ У 1866 році

В статті проаналізовано основні зміни, що відбулися в інституті нотаріату у 1866 році. Визначено основні ідеї, роль та місце Положення про нотаріальну частину (14 квітня 1866 р.) в Російській імперії.

Зазначено сферу діяльності, основні права та обов'язки нотаріусів. Визначено основну мету діяльності нотаріусів: здійснення будь-якого виду актів і засвідчень, що належать до компетенції нотаріусів; реєстрацію, облік всіх актів на нерухомість і передання їх в нотаріальний архів при Окружних Судах; розвиток приватного кредиту, який повинен забезпечуватися нерухомим майном.

Визначено вимоги, які ставилися перед охочими зайняти місце нотаріуса. Кожен нотаріус повинен знаходитися в підданстві Російської імперії, досягти повноліття, не знаходитися під слідством, не перебувати на державній або громадській службі та знати законодавство, яке потрібно для здійснення нотаріальної діяльності.

Реформування нотаріату 1866 року мало свої недоліки та деякі неточності. Але все ж таки, у другій половині XIX століття у всіх губерніях Російської імперії діяли нотаріуси, які були уповноважені державою на вчинення нотаріальних дій та яким вдалося врегулювати хаос у сфері нотаріальної діяльності, що був до прийняття положення.

Ключові слова: нотаріус; положення; акт; Російська імперія; інститут нотаріату.

Зміни, що відбулися в Російській імперії у 60-х роках XIX століття відчутно вплинули на зміну життя суспільства у різних сферах. Однією із найвизначніших була селянська реформа 1861 року. Яка передбачала систему заходів російського уряду, спрямованих на поступову ліквідацію в країні кріпосницьких відносин. На думку багатьох дослідників, після цієї реформи виникла необхідність у прийнятті судової реформи, яка б сприяла законному регулюванню нових взаємовідносин, що виникали в Російській імперії. Для діячів селянської реформи, без сумніву був той факт, що звільнення селян, надання їм права власності було необхідною передумовою судової реформи та реформування інституту нотаріату.

Мета статті – проаналізувати реформування нотаріату в Російській імперії у 1866 році, визначивши особливості здійснення нотаріальної діяльності, права та обов'язки нотаріусів і їх статус в тогочасному суспільстві.

Один із державних та суспільних діячів П. П. Семенов Тянь-Шанський, пізніше вказав на органічний та неминучий зв'язок між двома реформами. Але і суспільство з самого початку пов'язало питання про звільнення із питанням щодо судової реформи, а особливо із діяльністю інституту нотаріату [1, с. 5].

Як зазначає І. В. Гессен: «...основне завдання судової реформи – це бути фундаментом споруди, яку намагалися збудувати» [4, с. 56]. Тобто, вона повинна була бути основою, яка сприяла забезпеченню нових

змін у пореформеній імперії. Саме тому виникає потреба в поділі влади на судову та нотаріальну.

У 1871 р. були засновані публічні нотаріуси і маклери для здійснення торгових операцій, деяких актів, засвідчень і приватних маклерів, маклерів послуг і робочих, маклерів ремісничих управ, маклерів судноплавних розправ та іншого. А в 1831 р були засновані особливі біржові нотаріуси і маклери, які обиралися міською і торговою знаттю із колишніх купців. Однією із вимог було те, що люди повинні бути відповідальними, досвідченими у всіх торгах і вексельних переказах, вправними і освіченими. Вимоги на звання нотаріуса були більш ніж скромні [6, с. 4].

Оскільки нотаріуси і маклери перебували у підпорядкуванні різних відомств контроль уряду за ними був ускладнений. У найнижчих адміністративно-територіальних одиницях Російської імперії за браком установ, компетенцією яких були вчинення тих чи інших нотаріальних дій, посвідченням приватних актів займалися волосні правління. В основному, така система тривала близько 85 років (з 1778 г.) аж до введення Положення про нотаріальну частину 1866 р. [9, с. 155].

Разом з новим Судовим статутом Олександра II було вироблено і Положення про нотаріальну частину. Базисом для написання нового положення стали матеріали трьох нотаріальних законодавств Західної Європи: Французького 1813 р., Австрійського 1854 р. і Баварського 1861 р. Результатом цього стали два проекти – 1863 р. та 1864 р. Перший – більш ґрунтов-

ний і життєвий, широко задуманий не пройшов через Державну раду (найвищий законодавчий орган Російської імперії, що діяв з 1810 до 1917 року), а був затверджений другий проект. Офіційно Положення про нотаріальну частину затверджено 14 квітня 1866 року. Разом з введенням положення всі колишні нотаріуси і маклери, крім біржових нотаріусів і маклерів, припинили свою діяльність [6, с. 5].

Після прийняття Положення про нотаріальну частину спеціально наділеною владою здійснювати і засвідчувати нотаріальні акти в Російській імперії, став нотаріус [2, с. 13].

Нотаріус є людина, на яку державною владою покладено вчинення й зміцнення, а також і засвідчення різного роду юридичних актів, які отримують через їх сприяння силу і значення актів публічних.

Завідування нотаріальною частиною під наглядом судових установ доручено:

молодшим нотаріусам, що мають в столицях, губернських і повітових містах і містечках свої самостійні нотаріальні контори;

світовим і міським суддям і повітовим членам Окружних Судів в тих містах і містечках, де немає нотаріусів чи з якоїсь причини ця посада залишається вакантною;

старшим нотаріусам, що знаходилися при нотаріальних архівах Окружних Судів.

Реформування нотаріату в 1866 році полягало у тому, що було чітко прописано мету і завдання нотаріусів, їх сферу діяльності та розмір платні за надані послуги. Було визначено, що новий нотаріальний інститут має на меті:

1) здійснення будь-якого виду актів і засвідчень, що належать до компетенції інституту нотаріату;

2) реєстрацію, облік всіх актів на нерухомість і зосередження їх в нотаріальний архів при Окружних Судах;

3) розвиток приватного кредиту, який повинен забезпечуватися нерухомим майном [6, с. 6].

Для здійснення актів на нерухомість новим нотаріальним положенням створено дві інстанції: перша, нижча – в особі молодших нотаріусів або просто нотаріусів, друга, вища – в особі старших нотаріусів. Друга інстанція має значення як процесуальне так і моральне. Значення в тому, що молодший нотаріус представляється на розсуд старшому нотаріусу і, що нотаріус повинен строго підкорятися наказам Окружних Судів щодо внутрішнього розпорядку та діловодства в нотаріальних конторах.

В цей час нотаріат виокремлювався з відання судів для здійснення актів та інших не судових дій. У містах вводилися посади нотаріусів, на які призначалися чиновники на конкурсних засадах головою судової палати. Нотаріус повинен був перед призначенням на посаду скласти присягу та внести страхову заставу на випадок заподіяння шкоди клієнтові своїми некваліфікованими діями [5, с. 98].

До сфери діяльності молодших нотаріусів належало здійснення будь-якого виду актів, крім актів станів, службових і межових. Під «актом» розуміється будь-який письмовий документ, який засвідчує про наявність певних прав. Також нотаріус повинен видавати

виписки із актових книг і копії актів, засвідчувати та визначати наявність різних актів, приймати на зберігання документи від приватних осіб, крім грошей і цінних паперів та складати, за дорученням членів Окружного Суду, проекти судового розподілу спадщини, їх опису та оцінки.

Аналізуючи попередній стан справ у нотаріаті та у всій системі судочинства, вчені зазначають про наявність корупції та інших негативних явищ. Саме тому в Положенні 1866 р. було прописано декілька видів діяльності, яка заборонялася нотаріусам. Зокрема: заборонялося здійснювати акти та засвідчення від свого та на своє ім'я; від імені і на ім'я своїх батьків, дружин, дітей і родичів по прямій лінії, від імені та на ім'я осіб, які перебувають у нотаріуса під опікою, які його усиновили або усиновлених ним [6, с. 13].

Після прийняття Положення про нотаріальну частину, відбувається перегляд вимог щодо осіб, які прагнули стати нотаріусами. На нашу думку, вимоги були не досить суттєвими та обґрунтованими. Оскільки нотаріусами можуть бути особи: 1) що знаходилися в підданстві Російської імперії; 2) досягли повноліття; 3) які не знаходяться під слідством; 4) не перебувають на державній або громадській службі. Не можуть бути нотаріусами: іноземці та євреї [8, с. 4].

Вимоги до кандидатів на посаду нотаріуса були більш ніж скромні: російське підданство, повноліття, незаплямованість судом чи громадським вироком і не перебувати державній чи громадській посаді. Крім того, окремим циркуляром міністра юстиції від 6 червня 1887 р. заборонялося обіймати посаду нотаріуса євреям. Друга умова – досягнення віку повноліття (21 рік) – визнавалася багатьма ученими і нотаріусами недостатньою. Пояснювалося це здебільшого тим, що беручи до уваги свою діяльність, нотаріус повинен бути людиною обачною і володіти всіма якостями, притаманними людині досвідченій і зрілій. Не можна стверджувати з упевненістю, що такими якостями володіє особа, яка досягла 21 року. Відтак обґрунтовували думку про те, що досить ризиковано доручати матеріальний добробут клієнтів людині, яка лише нещодавно вийшла з юнацького віку і не має ні достатніх знань, ні життєвого досвіду, і пропонувалось дозволити займати посаду нотаріуса лише за умови досягнення кандидатом 25-річного віку. Моральний ценз, встановлений Положенням, теж визнавався багатьма сучасниками нікчемним і пропонувалось підвищити критерії, яким повинні відповідати моральні якості нотаріуса. Варто також відзначити відсутність у Положенні про нотаріальну частину як обов'язкової вимоги до кандидата на посаду нотаріуса освітнього цензу: необхідно було лише пройти випробування в умінні правильно викласти суть угоди, в знанні форм нотаріального діловодства і необхідних для виконання функцій нотаріуса законів (ст. 15 Положення). Порівняння ст. 15 Положення про нотаріальну частину із відповідними узаконеннями розвинутих європейських країн дає змогу зрозуміти причини тої великої різниці, яка на початку ХХ ст. існувала між особистим складом російського нотаріального інституту і нотаріальними інститутами тих країн [9, с. 158].

Посада нотаріуса надається лише тим особам, які успішно витримали випробування при Окружному Суді, в особливій комісії, що складається з голови Окружного Суду, прокурора суду, старшого нотаріуса Суду, в умінні правильно і без ускладнень укладати різного роду акти, в точному знанні нотаріального діловодства та необхідних для нотаріуса законів. Особи, які витримали випробування на посаду нотаріуса в одному судовому окрузі і через деякий час подають клопотання про визначення їх на посаду нотаріуса в іншому судовому окрузі, піддаються новому випробуванню [6, с. 7].

Реформування нотаріату зумовлене визначенням прав та обов'язків для нотаріусів. Особливістю є те, що нотаріуси під час всього терміну перебування на посаді користуються правами чиновників 8 класу, але без права на пенсію та перехід на державну службу чи інше службове звання; за вислугу років нотаріуси мають право на отримання ордену Святої Анни і Володимира (за 35-ти річну безстрокову службу); мають право на носіння, в період перебування їх на посаді нотаріуса, мундирного фрака з сукняним коміром, одного кольору з іншими посадовцями судового відомства; нотаріуси мають право бути присяжними перекладачами.

Також, за новим положенням нотаріусам було надано право клопотати в тяжких справах, складати прохання і інші папери зі своїм підписом, але вони не можуть бути присяжними і приватними повіреними, а також і захисниками у кримінальних справах. Нотаріуси мають право виробляти різного роду торгівлю, бути учасниками товариств, спілнот, компаніях, а також у кредитних установах, але лише з дозволу Окружного Суду. Нотаріуси не можуть бути присяжними засідателями і не можуть зберігати займаної ними посади, будучи обрані до Державної Думи.

Після прийняття Положення про нотаріальну частину 1866 р., аби зайняти посаду нотаріуса потрібно було дотримуватися певних обов'язків. Зокрема, це стосувалося і внесення матеріальної застави. В залежності від кількості осіб, що проживали на території округу в якому працював нотаріус та від попиту на його діяльність, різниця в сумі внесень у регіонах відрізнялася. Внесення застави в столиці та Одесі було 10000 руб., в губернських містах і Таганрозі по 6000 руб., в повітових містах, в яких знаходяться Окружні Суди по 4000 руб., на Владикавказі та Катеринограді по 3000 руб., в Уральську 2500 руб., в інших повітових містах і містечках по 2000 руб., хоча є і міста де заставу зменшено від 1500 до 1000 руб. [6, с. 8].

Одним із обов'язків нотаріусів було те, що вони зобов'язані підкорятися наказам Окружних Судів щодо внутрішнього розпорядку та діловодства в нотаріальних конторах. За дорученими їм справами, за якими вони здійснювали акти, нотаріуси зобов'язані дотримуватися суворой таємниці. Відмінною особливістю було те, що нотаріус зобов'язаний мати печатку своєї контори із зображенням губернського герба, з його іменем, прізвищем та зазначенням міста, де зна-

ходиться контора. Нотаріус повинен вести нотаріальні книги по всім здійсненим ним операціям відповідно до 26 ст. положення про нотаріальну частину. Щодо організації робочого дня, за положенням нотаріуси зобов'язані перебувати в своїх конторах щодня не менше 6 годин, точно визначених Окружним Судом. Без дозволу Окружного Суду нотаріус не повинен відлучатися у відпустку. У разі відпустки або хвороби нотаріуса особа, яка заміняла його повинна бути вказана нотаріусом в особливому проханні на ім'я голови Окружного Суду, з додатком підписки цієї особи за згодою її на виконання повноважень нотаріуса на певний термін [8, с. 18].

Нотаріуси повинні виконувати свої посадові обов'язки тільки в межах округу того Суду, у відомстві якого він знаходиться. Здійснений ним акт в іншому окрузі, не має сили нотаріального акту [3, с. 17].

Значення нотаріуса в соціальному, економічному і юридичному житті країни дуже велике і службова діяльність нотаріуса вкрай різноманітна. Всякий акт і документ, незалежно від угоди і способу його скоєння, забирає у нотаріуса багато часу, вимагає від нього солідної юридичної підготовки і вельми серйозних знань як теоретичних так і практичних [7, с. 7].

Отже, після прийняття селянської (1861 р.), земської (1864 р.) та судової реформ (1864 р.) Олександром II в другій половині XIX століття у Російській імперії виникає потреба у реформуванні інституту нотаріату. Прийняття Положення про нотаріальну частину 14 квітня 1866 року значним чином визначило роль нотаріусів та намагалося покращити і врегулювати їх діяльність. Але наявність суттєвих недоліків викликала негативне і скептичне ставлення до реформування нотаріату. Передусім, критика стосувалася невизначеності у правовому статусі нотаріусів. З одного боку, нотаріуси визнавалися посадовцями, що перебували на державній службі з присвоєнням їм рядового 8-го класу за посадою, однак без права присвоєння чинів і отримання пенсії, а з іншого – вони визнавалися вільними професіоналами, що діяли на комерційній основі. Встановлюючи низький віковий, освітній і моральний цензи, великі застави, легкий іспит, відсутність екзаменаційної комісії нотаріусів, невизначеність службового становища, наявність добровільної домовленості з клієнтом відносно оплати нотаріальних дій укладачі нотаріального положення не до кінця зрозуміли, яке величезне значення відіграє нотаріат у житті держави

Базуючись на нотаріальне законодавства деяких країн Західної Європи Положення 1866 р. було прогресивним актом, оскільки запровадило досить цілісну систему нотаріальних органів і визначило їхню компетенцію. Незважаючи на всі його недоліки, за допомогою Положення про нотаріальну частину вдалося створити універсальний інститут нотаріату, який змінив попередній хаос на відносний порядок та змінити погляд на нотаріусів з другорядних на одних із головних у судовій системі.

Список використаних джерел

1. Берендтс Э. Н. Связь судебной реформы с другими реформами императора Александра II и влияние ее на государственный и общественный быт России [Текст] / Э. Н. Берендтс. – Пг., 1915.
2. Вергасова Р. И. Нотариат в России [Текст] / Р. И. Вергасова. – М. : Юрист, 2003. – 363 с.
3. Вольман И. С. Нотариальное положение (с продолжением 1906 г.) [Текст] / И. С. Вольман. – СПб., 1909. – 472 с.
4. Гессен И. В. Великие реформы 60-х гг. в прошлом и настоящем. Судебная реформа [Текст] / И. В. Гессен. – СПб. : Кн. изд-во П. П. Геркушина и К., 1905. – 267 с.
5. Денисяк Н. М. Короткий аналіз історії виникнення, розвитку та реформування інституту нотаріату в Україні [Текст] / Н. М. Денисяк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія юриспруденція. – 2012. – № 4. – С. 97–100.
6. Плохотенко А. К. Курс нотариата. С образцами, формами, законоположениями [Текст] / А. К. Плохотенко. – М., 1910. – 512 с.
7. Плохотенко А. К. Организация нотариальных контор. Пособие для нотариусов и лиц подготовляющихся к испытанию на должность нотариуса [Текст] / А. К. Плохотенко. – СПб., 1913. – 482 с.
8. Положение о нотариальной части, разъясненные мотивами, кассационными решениями и циркулярами [Текст] / А. Анисимов. – СПб. : Изд. юрид. книжного магазина Н. И. Мартынова, 1889. – 278 с.
9. Шевчук Л. Нотариат в Україні в складі Російської імперії [Текст] / Л. Шевчук // Вісник Львівського університету. Серія : Юридична. – 2013. – Вип. 57. – С. 154–162.

Н. В. Шевченко,

соискатель кафедры истории

Черноморского национального университета имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

РЕФОРМИРОВАНИЕ НОТАРИАТА В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В 1866 году

В статье проанализированы основные изменения, произошедшие в институте нотариата в 1866 году. Определены основные идеи, роль и место Положения о нотариальной части (14 апреля 1866 г.) в Российской империи.

Указано сферу деятельности, основные права и обязанности нотариусов. Определена основная цель деятельности нотариусов: осуществление любого вида актов и заверений, относящихся к компетенции нотариусов; регистрацию, учет всех актов на недвижимость и передачи их в нотариальный архив при Окружных Судах; развитие частного кредита, который должен обеспечиваться недвижимым имуществом.

Определены требования, которые ставились перед желающими занять место нотариуса. Каждый нотариус должен находиться в подданстве Российской империи, достиг совершеннолетия, не находиться под следствием, не находиться на государственной или общественной службе и знать законодательство, которое требуется для осуществления нотариальной деятельности.

Реформирование нотариата 1866 имело свои недостатки и некоторые неточности. Но все же, во второй половине XIX века во всех губерниях Российской империи действовали нотариусы, которые были уполномочены государством на совершение нотариальных действий и которым удалось урегулировать хаос в сфере нотариальной деятельности, который был до принятия положения.

Ключевые слова: нотариус; положения; акт; Российская империя; институт нотариата.

N. Shevchenko,

Applicant of the Department of History

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

REFORM OF THE NOTARY IN THE RUSSIAN EMPIRE IN 1866

The paper deals with the main changes that took place at the Notary Institute in 1866. The basic ideas, role and place of the Statute on the notarial part (April 14, 1866) in the Russian Empire were determined.

The author indicates the sphere of activity, the main rights and duties of notaries. The main purpose of the activities of notaries is determined: the implementation of any type of acts and certificates relating to the competence of notaries; registration of all acts of real estate and their transfer to a notarial archive at the District Courts; development of private credit, which has to be provided with real estate.

The requirements that were set before the candidates at the notary's place were determined. Each notary must be in the citizenship of the Russian Empire, reach the age of majority (21), not be under investigation, and not be in the state or public service and to be aware of the legislation required for the performance of notarial activities.

The reform of the notary in 1866 had its drawbacks and some inaccuracies. And before the adoption of the Statute there was the chaos in the sphere of notarial activity. But nevertheless, in the second half of the nineteenth century, in all the provinces of the Russian Empire notaries who were authorized by the state to perform notarial acts and managed to resolve that chaos have operated.

Key words: notary; statute; act; Russian empire; institute of notary.

Рецензенти: *Котляр Ю. В.*, д-р іст. наук, проф.
(Черноморський національний університет імені Петра Могили)
Міронова І. С., д-р іст. наук, проф.
(Черноморський національний університет імені Петра Могили)

РОЗДІЛ 3.

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, ІСТОРІОГРАФІЯ

ФОРМУВАННЯ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ З ІСТОРІЇ ПОЛЬСЬКОГО ЕТНОСУ В ДЕРЖАВНОМУ АРХІВІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті висвітлено формування джерельної бази з історії польського етносу Миколаївщини в контексті історії Державного архіву Миколаївської області і склад фондів, що містять документи про поляків Миколаївщини. На основі статистичних джерел, що зберігаються в архіві, наведені статистичні відомості про польське населення Миколаївщини. На прикладі деяких архівних справ продемонстровані можливості джерельної бази в дослідженні історії польського етносу періоду до 1917 року, коренізації (діяльність польської секції), сталінських репресій (доля ксьондза Миколаївського римо-католицького костелу Святого Йосипа Християна Зиско і католицької громади Кривоого Озера). Наведено відомості про поповнення архіву новими документами періоду Незалежності України, а саме колекцією книг записів актів громадянського стану, колекцією документів евакуйованих, репатрійованих осіб і переселенців, фондами Відділу у справах національностей та міграцій і Відділу у справах релігій Миколаївської обласної державної адміністрації.

Багато історичних документів втрачено назавжди і разом з ними в небуття пішли імена і долі людей, події, пов'язані часом із трагічною історією поляків Миколаївщини. Незважаючи на складну історію самого архіву, Державний архів Миколаївської області накопичив достатній обсяг архівних джерел, що дозволяє досліджувати різні теми історії польського етносу на території Миколаївської області, а також виконувати запити громадян, які звертаються за допомогою до архіву. Документи про поляків Миколаївщини не представлені в архіві компактними архівними фондами, вони зберігаються в різних фондах дорадянського, радянського періодів і періоду Незалежності України, їх виявлення вимагає копіткої дослідницької роботи.

Ключові слова: польське населення Миколаївської області; Державний архів Миколаївської області; Миколаївський римо-католицький собор Святого Йосипа; Польське бюро; репресовані поляки.

Останніми роками в українському суспільстві стала актуальною польська тематика в різних її аспектах, у т. ч. в історико-архівному. Обговорюються не лише суто наукові проблеми, як-от результати досліджень польського етносу в Україні чи українського в Польщі, взаємопов'язана історія обох народів і держав, внесок і вплив окремих особистостей та історичних подій, а й практичніше наближені до долі пересічних особистостей, а саме відновлення історичної правди щодо незаконно репресованих або примусово переселених осіб, доведення польського походження тощо. В контексті цього неймовірно зростає значущість історичних документів, що зберігаються в державних архівах. У світлі сучасних подій, а також трендів у розвиткові історико-архівної науки, мають місце питання про шляхи формування джерельної бази державних архівів із документів польської тематики та історія самих архівів, котрі зберігають такі документи й, як і люди, мали складні долі. Фокусуючись на документах з історії польського етносу, що зберігаються в одному з державних архівів Півдня України, а саме

Державному архіву Миколаївської області, автору цієї статті здавалося недостатнім застосовувати звичайно вживане «в такому-то фонді зберігається такий-то документ», тому за мету взято ширшу репрезентацію можливостей джерельної бази архіву із врахуванням інформаційної насиченості архівних документів відомостями про історичні події та долі поляків, а також статистичними даними про польське населення Миколаївщини.

Документи, що стосуються історії сучасної Миколаївщини періоду до заснування міста Миколаєва (1789), слід розшукувати в центральних державних архівах України, а також в архівах Польщі, Литви, Білорусі, Росії, Туреччини та Швеції. Московське царство, а потім і Російська імперія, починаючи з кінця XVII ст., боролися за вихід до Чорного моря. Результатом російсько-турецької війни 1768–1774 рр. став Кючук-Кайнарджийський мирний договір, з якого почався процес приєднання до Російської імперії Криму та Північного Причорномор'я. В результаті цього договору селище Вітовка (існувала на території

сучасного Корабельного району міста Миколаїв ще з кінця XIV ст.) відійшло до Російської імперії. Ймовірно, Вітовка була досить великим поселенням, адже в російсько-турецьку війну 1787–1791 рр. тут розміщувалися російські війська і військовий шпиталь, очолюваний знаним у Західній Європі українським епідеміологом, доктором медицини Данилом Сушковським (Самойловичем). У 1789 р. князь Григорій Потьомкін перейменував Вітовку в Богоявленське, а верфі поруч із нею надав назву «місто Миколаїв».

Незабаром у Миколаєві розмістилося Чорноморське Адміралтейське правління і, відповідно, виник Архів Чорноморського департаменту (1794–1831). Цей архів кілька разів змінював свою назву: Архів Штабу Чорноморського флоту (1831–1860), Портової архів (1861–1900) і, нарешті, Чорноморський центральний військово-морський архів (1900–1934). Це був найбільший військовий архів Російської імперії. Уже в 1836 р. штат співробітників архіву налічував 9 осіб, в 70-х рр. XIX ст. кількість одиниць зберігання в архіві перевищувала 700 тисяч справ. Архів приймав на зберігання документи від усіх структур Чорноморського військово-морського відомства (штабу флоту, експедицій, флотських, ластових і робочих екіпажів), верфей, військових портів Чорного моря, від усіх кораблів, що коли-небудь входили до складу Чорноморського флоту, а також документи особового складу флоту (від адмірала до рядового). Найбільш ранні документи архіву датувалися 1716 р. На жаль, в 1924, 1925 і 1934 рр. документи, що зберігалися в цьому архіві, за наказом Центрального архівного управління СРСР вивезено з Миколаєва до Ленінграда. Вони зберігаються в Російському державному архіві Військово-морського флоту в Санкт-Петербурзі (Російська Федерація) [1].

У 1805 р. Миколаїв став центром Миколаївського і Севастопольського (Миколаївського – з 1864 р.) військового губернаторства, яке включало до 1877 р. й Чорноморські адміралтейські поселення (в 1861 р. перетворені в передмістя, 1877 р. – в посади Херсонського повіту Херсонської губернії) і хутори, розташовані на міській землі. Миколаївськими військовими губернаторами були Головні командири Чорноморського флоту і портів. За наказом Головного командира Чорноморського флоту і портів і Миколаївського військового губернатора віце-адмірала М. П. Лазарева від 3 травня 1844 р. у Миколаєві був заснований міський архів «... загальний для всіх публічних місць, з призначенням для завідування справами його особливого чиновника з повною відповідальністю за цілісність і порядок у зберіганні тих справ ... » [2]. Окрім міського архіву, в якому накопичувалися документи Канцелярії Миколаївського військового губернатора, Миколаївської міської думи і міської управи, Миколаївської міської поліції, кожна установа зберігала утворені в її діяльності документи у власному відомчому архіві.

Досить часто протягом XIX ст. різними міськими установами збиралися статистичні відомості про народонаселення, однак показник «національність» ніколи не враховувався, а за віросповіданням виділяти поляків із загальної маси католиків неможливо. У документах Миколаївської міської думи за 1870 р.

містяться відомості про існування в місті Миколаєві «Польської Слобідки», заселеної польськими родинами [3]. Уперше показник «рідна мова» враховано Миколаївським міським статистичним комітетом під час перепису населення Миколаївського військового губернаторства в 1875 р. Тоді польську мову назвав рідним 1691 мешканець Миколаєва, 25 жителів передмість і 18 хуторян [4]. Показник «рідна мова» також використовували під час Першої загального перепису населення Російської імперії 1897 р. За її даними в Миколаєві польську мову назвали рідною 1875 чоловіків і 737 жінок [5]. Серед документів про вибори в Державну Думу виявлена відомість за 1907 р. про розподіл вибірників за національностями, в якій вказана чисельність осіб польської національності з виборчими правами – 133 людини (швидше за все ці дані неповні) [6].

Католицька громада в Миколаєві зареєстрована в 1792 р., а перший католицький собор Святого Йосипа освячений 20 травня 1796 р. Миколаївська римо-католицька парафія підпорядковувалася Тираспольському римо-католицькому єпархіальному єпископові. У 1860 р. священником римо-католицького собору в Миколаєві став Фелікс Корман. За словами прихожан собору, це був справжній християнин, який піклувався про благо католицької церкви, допомагав сиротам і бідним. Разом з дружиною Миколаївського військового губернатора адмірала Богдана фон Глазенапа, Емілією Антонівною, він брав активну участь в роботі Миколаївського благодійного товариства. У 1870 р. Фелікс Корман ініціював будівництво нової будівлі римо-католицького собору. Однак у той час серед новоприбулих в місто прихожан у нього з'явився недобррозичливець (ім'я якого залишилося невідомим), який сповістив Тираспольського єпископа Франца Цоттманна про поїздку Кормана до Волинської губернії без дозволу начальства. Ф. Цоттманн відсторонив Ф. Кормана від богослужіння в серпні 1873 р., але парафіяни, які називалися корінними жителями міста Миколаєва, відстояли свого шановного священника, хоча й боролися за нього цілий рік. Під листом на ім'я Миколаївського військового губернатора Миколи Аркаса, що містить прохання про помилювання Ф. Кормана, поставили свої підписи більше 100 парафіян. Звичайно, не всі вони мали польську національність, оскільки католицизм сповідували німці, французи, українці-католики та інші жителі Миколаєва [7]. Парафіяни вносили пожертви на будівництво собору, іноді навіть заповідали свої капітали в спадщину. Наприклад, саме так вчинив колезький радник Матушевич, який заповів Миколаївській римо-католицькій церкві 1 тис. рублів [8]. Новий собор був зведений за проектом одеського архітектора Владислава Домбровського і освячений 15 вересня 1896 р. Як свідчать документи з фонду Миколаївської міської поліції (Ф. 231), на освячення прийшло так багато людей, що начальник Миколаївського військового гарнізону був змушений віддати наказ про виділення військ на допомогу поліції, яка забезпечувала порядок у місті [9].

У Миколаєві активну громадянську позицію займали члени Парафіяльного Людинолюбного Товариства при Римо-католицькій церкві. З метою збирання коштів на будівництво нової будівлі для парафіяльної

школи вони влаштували літературно-музичні вечори, а 1901 р. здобули дозвіл на лотерею в 3 тис. руб. [10] Організатором лотереї був священник римокатолицького собору Никодим Черняхович. Цей гідний служитель церкви навіть заповідав поховати себе в катакомбах Миколаївського римокатолицького собору, на що в 1909 р. одержав дозвіл від Департаменту Духовних Справ [11]. З початком Першої світової війни члени Людинолюбного товариства польської національності 1 жовтня 1914 р. заснували «Польський лазарет» на 25 ліжко-місць для лікування поранених в боях воїнів. Лазарет розмістили в будинку біля собору (раніше там передбачалося влаштування притулку для бідняків похилого віку римокатолицького віросповідання). Члени-поляки відмовилися від використання коштів Людинолюбного товариства для підтримки діяльності лазарету, і всі фінансові витрати здійснювали за свій рахунок (оплату за опалення, освітлення, харчування поранених, утримання обслуговуючого персоналу). Згодом у складі Людинолюбного товариства утворилася окрема шпитальна секція, до правління якої входили інженери Ю. Козелевській, М. Сасіновській, Здонович, співробітник Миколаївської митниці С. Пржіяловській, приватний повірений А. де-Жоржель. Головою секції став священник Никодим Черняхович. В архіві секції відклалися протоколи засідань правління, прибутково-видаткові книги, особам, котрі вносили пожертви на потреби лазарету, видавалися квитанції [12].

Миколаївські поляки належали до різних станових груп. Польські прізвища зустрічаються в списках купців і ремісників, в «паспортних книгах» службовців і майстрових заводу «Наваль» (Ф. 300) та інших документах. Значний внесок у розвиток міста Миколаєва справив архітектор Людвіг Антонович Опацький, який спроектував Спаське адміралтейство, Мечислав Іванович Умястовській, котрий очолював артилерійську технічну контору суднобудівного заводу Товариства Миколаївських заводів і верфей, Микола Антонович Гедройц – засновник Миколаївського обласного художнього музею імені В. Верещагіна та інші миколаївці польського походження.

Лютнева революція 1917 р. спричинила за собою падіння монархії і руйнування Російської імперії. В Миколаєві були ліквідовані органи влади, що існували в імперський період. 6 серпня 1917 р. в місті опублікували списки городян, які боролися за право стати гласними Миколаївській Демократичної Міської Думи. За списком № 17, що зберігся у фонді Миколаївської міської думи (Ф. 222) балотувалися представники «Польського товариства» Генріх Миколайович Теодорович, Генріх Мечиславович Умястовській, Людвіг Людвігович Ксенській, Йосип Едуардович Телятицькій, Томаш Адамович Косцюкевіч, Казимир Густавович Ястржембський, Йосип Олександрович Котновській, Едуард Людвігович Хехлінській, Іван Антонович Мендра, Павло Павлович Кржечковський, Йосип Юліанович Смялковській, Віктор Іванович Тишко, Тадеуш Феліксівич Левицький, Станіслав Іванович Рутковський, Юзеф Андрійович Стемпінській [13]. Наявність окремого списку Польського товариства не означає, що поляки не балотувалися в Де-

мократичну Міську Думу за списками від інших політичних партій. Тому обраних гласних-поляків виявилося більше, але Польське товариство в Думі представляв Генріх Мечиславович Умястовській. 15 листопада 1917 р. Миколаївська Демократична Міська Дума прийняла резолюцію, в якій визнала Українську Центральну Раду центральним урядом Української Народної Республіки [14].

У перші роки радянської влади архівам Миколаївщини було завдано непоправної шкоди: мільйони документів дореволюційного періоду утилізовано Миколаївським губОВАКом (здані на паперові переробні фабрики «Югбума»). Протистояти цій трагедії не в силах була навіть Миколаївська губернська архівна секція, створена в структурі Губернського управління народної освіти в 1921 р. [15]. За дореволюційний період в Державному архіві Миколаївської області збереглися 259 фондів, 74 326 архівних справ. Серед них – окремі метричні книги Миколаївського римокатолицького собору про одруження (за 1864–1876 рр., спр. 101) і про смерть (1857–1870 рр., спр. 102; 1871 р. спр. 101, 102; 1872–1873 рр. спр. 101). Ці книги включено до об'єднаного архівного фонду 410 (опис 1) «Церкви Херсонського повіту Херсонської губернії». Також в різних фондах дореволюційного періоду збереглися окремі документи, що стосуються поляків. За даними перепису населення 1920 року, матеріали котрого зберігаються в науково-довідковій бібліотеці Державного архіву Миколаївської області, в Миколаївській губернії, що на той час мала 4 повіти проживало: в Дніпровському повіті – 1 159 поляків, в Єлисаветградському повіті – 1 416 поляків, в Миколаївському повіті – 2 756 поляків, в Херсонському повіті – 2 222 поляки (Разом в губернії – 7553 особи польської національності) [16].

* * *

31 жовтня 1922 р. Рада Народних Комісарів УРСР видала постанову «Про охорону архівів», якою всі архівні документи оголошувалися Єдиним Державним Архівним Фондом. Для управління архівами було засновано Головне архівне управління (з 1923 р. – Центральне архівне управління або Укрцентрархів) при Народному комісаріаті освіти УСРР. У губерніях архівами управляли Губархі (губернські архівні управління), створені при Президії губернських виконкомів. Однак у 1922 р. Миколаївська губернія була ліквідована, а миколаївські архіви з 1923 р. по 1925 р. підпорядковувалися Одеському Губарху. Його фінансово-матеріальний стан був настільки складним, що говорити про будь-яку архівну роботу не доводилося. Документи радянських органів влади наприкінці 1922 р. були передані до Одеського історичного архіву, де вони зберігалися до їх повернення в Миколаїв у травні 1927 р. Документи дореволюційного періоду з колишнього Миколаївського міського архіву потрапили в розпорядження повітового комунального відділу, який повівся злочинно по відношенню до архіву. Сховища архіву були перетворені в склад комунального майна, зі стелажів виготовили прилавки для крамниць, а документи скинули на підлогу. Іноді до Миколаєва навідувалися представники Одеського

Губарху, але вони не мали ніякої можливості врятувати архіви від загибелі [17].

3 червня 1925 р. Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет прийняв постанову про ліквідацію губерній і перехід на триступеневу систему управління, згідно з якою територія України ділилася на 41 округ. У межах сучасної Миколаївської області було створено два округи: Миколаївський і Первомайський. 10 червня 1925 р. Рада Народних Комісарів УРСР затвердила нову структуру і штати Центрального архівного управління та окружних архівних управлінь. У числі їх були створені Миколаївське і Первомайське окружні архівні управління. У Миколаєві окружне архівне управління почало свою роботу 10 вересня 1925 р. з обстеження архівів в місті й окрузі [18]. Очолювала архівне управління в Миколаєві Катерина Осипова. Миколаєву «посміхнулося сонце» в той день, коли архівна справа потрапила до рук цієї дивовижної жінки. Досить сказати, що вона досконало володіла п'ятьма мовами, закінчила гімназію і Харківський технологічний інститут, до революції вчителювала, затим працювала в бібліотеці й завідувала музеєм. Катерина Осипова зі своїм зовсім невеликим колективом (всього 10 осіб) за п'ять років збирала в сховищах архіву на вулиці Шевченка, 64 всі дореволюційні документи, що «вижили», і документи початкового періоду радянської влади. Для підвищення кваліфікації архівних працівників при архівному управлінні були відкриті короткострокові курси. У 1928 р. архівне управління завербувало 12 так званих «архівних кореспондентів», які допомагали архівістам виявляти бездоглядні архіви на периферії і доставляти їх до Миколаєва. У травні 1928 р. Укрцентрархів доручив окружним архівним управлінням приймати на державне зберігання партійні архівні матеріали. З цією метою в структурі Миколаївського окружного архівного управління була створена партійна секція (на базі архівної комісії з історії партії «Істпарт», заснованої в Миколаєві ще 1921 р.), завданням якої був збір матеріалів комуністичних осередків, окружних, районних, міських, сільських партійних комітетів. Первомайське архівне управління, на жаль, зазнало невдачі. Воно не мало ні приміщення, ні штату, ні фінансування, тому багато документів було безповоротно втрачено.

З 1 жовтня 1930 р. у зв'язку з ліквідацією Миколаївського округу Миколаївське окружне архівне управління реорганізували в Миколаївське місцеве архівне управління. Воно обслуговувало територію колишнього Миколаївського округу, за винятком Вознесенського району, що тоді входив до меж Одеської області і відповідно підпорядковувався Одеському місцевому архівному управлінню [19]. На вересень 1931 р. у Миколаївському місцевому архівному управлінні вже було сконцентровано 1298 архівних фондів на 2500 метрів [20].

Серед них були документи Адміністративного відділу Миколаївського окружного виконавчого комітету Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (ф. Р-118), що почали надходити на зберігання в 1930 р. У фонді Р-118 виявлені вельми важливі документи з історії римо-католицького релігійного товариства при Миколаївському римо-

католицькому соборі Святого Йосипа. У 1923 р. парафіяни собору обрали 50 уповноважених, які мали право від імені приходу підписати з Адміністративним відділом Миколаївського окружного виконавчого комітету договір про передавання в безоплатне і безстрокове користування приходу будівлі собору і предметів культу. До складу так званої «п'ятдесятки» входили особи, «неопорочені по суду» і «повністю політично благонадійні». Договір був підписаний 19 лютого 1924 р. Парафіяни зобов'язувалися берегти передане їм в користування рухоме і нерухоме майно (власне раніше накопичене за рахунок громади), що стало після встановлення радянської влади національним надбанням. Вони обіцяли не допускати проведення в соборі політичних зібрань, роздачі, продажу або зберігання книг і періодичних видань, проголошення проповідей або промов, ворожих радянській владі. В архівному фонді зберігся не тільки договір, а й список уповноважених Римо-католицького собору Святого Йосипа, опис майна собору, призначеного для богослужіння, «Устав римско-католического религиозного общества», іменний список членів правління римо-католицького собору, протоколи загальних зборів товариства за 1925–1928 рр., списки членів римо-католицької релігійної громади міста Миколаєва за 1926 і 1928 рр. Членами правління Миколаївського римо-католицького собору Святого Йосипа були обрані: Йосип Тимофійович Вільчепольський, Петро Бенедиктович Курака, Володимир Адамович Супель, Йосип Іванович Фреліх, Вікентій Матвійович Глозовський. Настоятелем собору до 1926 р. був священик Еммануїл Штанг [21]. У фонді також зберігається реєстраційна картка римо-католицької релігійної громади зі статистичними даними про її склад. Громада налічувала 1309 прихожан: 715 чоловіків, 594 жінки. За віком парафіяни розподілялися на 5 категорій: від 18 до 20 років – 406, від 20 до 25 років – 253, від 25 до 30 років – 372, від 30 до 50 років – 112, від 50 і старше – 166 осіб. Всі члени громади були грамотними, проте вищу освіту мав лише 21 чоловік. За соціальним статусом переважали робітники (940), за ними слідували селяни (120), службовці (56), особи творчих професій (93), торговці (90), власники промислових підприємств (5), пенсіонери (5) [22].

Після ліквідації Миколаївського округу на зберігання до архіву надійшли документи Миколаївського окружного комітету (окружком) Комуністичної партії більшовиків України (КП(б)У) (ф. П-1). У складі фонду Миколаївського окружного відділу документи підвідділу в справах національних меншин, які сьогодні найбільш репрезентативно відображають політику радянського уряду в національному питанні в 20-х рр. ХХ ст. З цих документів дізнаємося, що Польське бюро (Польбюро) при підвідділі в справах національних меншин розпочало свою роботу з січня 1924 р. у складі членів Бедовського, Арнольда, Борьковського і кандидата Бертелева. Хоча в першій половині 1924 р. по два рази на місяць скликані збори комуністів-поляків, проведено 4 спільних засідання загальних зборів польського населення, створений драматичний гурток із 32 чоловік, міська польська школа на 78 учнів, але в цілому діяльність Польського залишала бажати кращого. Школа не мала кваліфіко-

ваних польських вчителів, польські газети виписувалися поляками в малій кількості, міська польська бібліотека не була укомплектована літературою, діяльність Польбюро не поширювалася далі міста Миколаєва [23]. Причина такого становища полягала в тому, що весь склад Польбюро працював на громадських засадах.

За статистичними даними, зібраними Польбюро в 1925 р., в Миколаївському окрузі проживало 2560 поляків (в іншому документі Польбюро вказано 2503 людини). Найбільше число поляків дійсно проживало в Миколаєві і працювало на скляному і суднобудівному заводах. У селищі Щербані Вознесенського району Польбюро зареєструвало 100 поляків, в селищі «Жовтень» Очаківського району – 170 поляків, в селищі Іваницький Привільнянського району – 130 поляків [24]. Безумовно, найкращим чином статистичні дані з народонаселення представлені у фонді Миколаївського обласного статистичного управління (ф. Р–2133) і в статистичних збірниках, що випускалися цією організацією і відклалися в фондах науково-довідкової бібліотеки Державного архіву Миколаївської області [25]. Вони обґрунтовано доводять, що поляки не проживали на території сучасної Миколаївської області компактними групами, вони розосереджувалися по різних населених пунктах по кілька сімей, а то й осіб. Тому Польбюро не вдалося створити в межах Миколаївського округу жодного національного польського району і навіть сільської ради, як це було зроблено у випадку з німецьким, єврейським або молдавським населенням. Це також стало причиною того, що у фондах Державного архіву Миколаївської області архівні документи, що стосуються поляків, за цей період також не представлені компактно, а розосереджені по різних фондах. Польбюро значних зусиль прикладало до того, щоб польське населення навчалось грамоті. Незважаючи на те, що діяльність Польбюро здійснювалася під керівництвом КП (б) У, його співробітники вбачали у вивченні польської мови один із шляхів боротьби з асиміляцією і втратою польської ідентичності.

У 1925 р. Польбюро складалося з 5 співробітників (Ко(а)зінській, Гославській, Зембаковська, Кронгауз, Бедовській) і двох кандидатів (Беда, Іванова) [26]. Вони були прикріплені до заводів, клубу й окружному комсомолу в якості польських уповноважених. Вознесенський і Привільнянський районні парткоми для роботи серед польського населення виділили двох комуністів: Бортницького і Пальчевського. Крім них, у селах також діяв безпартійний актив (15 осіб). Пізніше склад правління Польбюро змінювався неодноразово, його співробітники стали працювати в штатному порядку (за зарплату). Так, з протоколу Польбюро за квітень 1926 р. видно, що до складу його правління входили: Ржепінській, Тустановській, Бедовській, Класінській, Массановіч, Гізо і Вендзіковська [27]. З протоколу засідання за вересень 1928 р. дізнаємося, то правління Польбюро включало таких осіб: Ржепінській, Лончінській, Бедовській, Гославській, Струнській, Савицька-Лозовицька, Зембаковська, Маєвський, Бешар, Клончінській, Кроль, Сухецький [28].

З травня 1925 р. завідувачем Польбюро був призначений Ко(а)зінській, до січня 1926 р. його вже змінив Ржепінській [29]. Ймовірно, що зміна керівництва Польбюро сталася через критику, спрямовану на Ко(а)зінського, через слабку активність Польбюро, невисокий рівень показників у роботі польських клубу і школи, незалучення комуністів і комсомольців польської національності до роботи серед польського населення. Ця критика відображена в протоколі засідання Колегії Нацмена від 29 червня 1925 р., на якій були присутні член Центрального Бюро Польсекції при ЦК КП(б)У т. Янковський і завідувач Агітпромом т. Петровський [30], і протоколах засідань Польбюро.

Зі звіту про роботу підвідділу у справах національних меншин за 25 листопада 1925 р. відомо, що серед поляків Миколаївського округу 125 осіб були членами або кандидатами в члени Комуністичної партії, 70 осіб – членами або кандидатами в члени Комсомолу [31], в польській міській школі було 3 піонери [32]. У документах підвідділу в справах національних меншин за 1927 р. виявлено список поляків – членів і кандидатів КП(б)У, котрі мешкали в місті Миколаєві: в списку наведені прізвища, імена та по батькові 49 осіб [33]. Однак, комуністи-поляки неохоче брали участь у діяльності Польбюро [34], для організації піонерського загону в школі ледве вдалося знайти одного комсомольця.

У 1925 р. Польбюро провело окружну конференцію, на якій розглядалися питання про становище в Польщі, про національну політику і т. д. У другій половині 1925 р. – 1926 р. (ймовірно після призначення Ржепінського) Польбюро регулярно проводило збори польського населення, на яких оголошувалися доповіді на різні теми (про походження релігії, про участь жінок-польок в радянському будівництві і т. д.). Ржепінській часто виїжджав у села для проведення зборів і лекцій. Наприклад, серед архівних документів збереглися Тези доповіді про польську партію «Пролетаріат» (1885–1925 рр.), прочитані Ржепінським на зборах польського населення в 1926 р. [35].

У жовтні 1925 р. – лютому 1926 р. Польбюро організувало дві школи політичної грамотності: першою керував Ржепінській, другою – Коханська. Слухачами шкіл було 35 осіб. Нормальній роботі цих шкіл перешкоджала відсутність приміщень, навчальних посібників з історії революційного руху в Польщі і взагалі підручників польською мовою, фінансування на виплату зарплати вчителям. Крім них, в Миколаївському окрузі було створено дві школи соціалістичного виховання для дітей: в миколаївській школі працювало 5 груп (5 викладачів, 84 учня), в сільській школі – 3 групи (28 учнів). Миколаївський польський клуб, членами якого в 1926 р. було 60 осіб, мав 3 секції, драматичний гурток, бібліотеку, читальню. Всі його секції через брак приміщень працювали в одній кімнаті. При клубі також була створена юнацька секція, яку відвідувало 13 осіб. Драматичний гурток два рази на місяць влаштовував для робітників-поляків безкоштовні спектаклі. Бібліотеку відвідувало близько 100 читачів. Крім міської польської бібліотеки, в двох селах були організовані хати-читальні і польські куточки при загальних бібліотеках. У цілому бібліотеч-

ний фонд польською мовою налічував 1500 томів [36]. Польбюро в Миколаєві проводило роботу по підборі кандидатів для навчання в польських партійних і радянських навчальних закладах. В рамках цієї кампанії в 1925 р. була організована вечірня школа для молоді. Заняття в ній проводилися три рази на тиждень по дві години, школу відвідувало 17 слухачів [37]. У лютому 1926 р. був відкритий лікнеп для червоноармійців-поляків 44 полку Сиваської дивізії, до якого записалося 28 осіб. Викладачем лікнепу стала Вендзіковська [38]. У звіті Польбюро за 1 червня 1926 р. підкреслено, що поляки виписували газети польською мовою в такій кількості примірників: «Серп» – 52, «Орка» – 5, «Будь готов» – 16, «Голос молодежи» – 29, «Гвізда молодежи» – 3, «На путях к нової школе» – 10, «Світ» – 13. Всього в Миколаївському окрузі поляками виписувалося 108 примірників польських газет, в т. ч. 25 на селі. Для бібліотек було виписано антирелігійної, політичної, сільськогосподарської літератури на суму 300 руб., у т. ч. на село передано книг на суму 80 руб. До червня 1926 р. масовою і шкільною роботою Польбюро вдалося охопити 500 поляків [39]. У серпні 1926 р. на загальних зборах комуністів-поляків було вирішено заснувати польську школу на «Польської слобідці» в місті Миколаєві, взяти на облік усіх комуністів-поляків, які володіють польською мовою, організувати в польських селах школи політичної грамотності [40]. У звіті Польбюро за 1927 р. містяться статистичні дані про охоплення поляків національними установами. Так, миколаївська польська школа була перетворена в семирічку і в ній навчалось 125 дітей; лікнеп до 1927 р. закінчило 60 осіб, школи політичної грамотності – 16 осіб; в трьох сільських школах вже навчалось 92 учня; 2 хати-читальні відвідувало 55 читачів; працювала школа крою та шиття, в ній навчалось 40 жінок; в драмгуртку займалося 20 осіб; польський клуб мав 130 членів; в 1927 р. членами Польбюро були прочитані лекції 400 слухачам [41].

Величезний інтерес представляють доповідні записки Ржепінського про справжній стан в польських сільських населених пунктах Щербані Вознесенського району, «Жовтень» Очаківського району та Іваницький Привільнянського району від 18 грудня 1925 р. та 11 травня 1926 р. У селі Щербані польська школа розпочала роботу ще в 1923 р. Станом на грудень 1925 р. у школі налічувалося 28 учнів. Селяни дуже любили вчительку Секлю(и)цьку. Ржепінській пише, що Секлю(и)цька через віддаленість костелу в 1924 р. проводила в Щербанях молебні замість ксьондза і навіть їздила до найближчої католицької церкви, щоб хрестити новонароджену селянську дитину. Всі підручники, за якими Секлю(и)цька проводила заняття, були написані в релігійному і національно-патріотичному дусі, рясніли зображеннями польських королів. На думку Ржепінського, Секлю(и)цька не відповідала вимогам, що висувалися до радянських вчителів. Однак він все ж не поспішав з її звільненням, пропонуючи залишити в школі до підбору викладача, який би «стояв на платформі радянського вчителя». Разом з тим, в його записці порушено питання будівництва нової школи з гуртожитком для польських дітей з довколишніх сіл (існуюча школа

розташовувалася в одній кімнаті, в ній навіть не було нормальних парт для дітей), асигнування коштів для покупки радянських підручників польською мовою й устаткування школи навчальними посібниками (шкільними дошками, глобусами і т. д.). Ржепінській також наполягав на відкритті при школі лікнепу для дорослих і виділення коштів на виплату зарплати викладачеві. Вказуючи на загрозу асиміляції польського населення без вивчення рідної мови, він підкреслював, що селяни готові докласти всіх зусиль для будівництва нової школи [42].

У селищах «Жовтень» і Іваницький Ржепінській виявив, що місцеве населення навчало своїх дітей польській грамоті на дому. Посилати дітей до українських шкіл поляки не мали можливості через їх віддаленість. Польське населення цих селищ настільки збідніло, що змушене було голодувати, поселенці не мали взуття й одягу, вони навіть розпродали сільськогосподарський інвентар. При таких умовах не могло бути й мови про навчання дітей у школі. Вдома дорослі навчали своїх дітей з релігійних книг, співали з ними польські патріотичні й релігійні гімни «Боже цюль Польське», «Я польське дитя тобі дякую», «Ми хочемо бога, святая пані», «З димом пожеж» і т. д. Жителі зачитувалися книгами Генріка Сенкевича і Марії Родзевич. Разом з тим, Ржепінській дізнався, що в селищі Іваницький селяни зібрали 65 руб. і придбали на них зруйновану кам'яну будівлю для перебудови її під школу. На думку Ржепінського, для закінчення будівництва було потрібно ще 300 руб. Він наполягав, щоб Очаківський і Привільнянський районні виконавчі комітети в рамках заходів по розширенню шкільної мережі в 1926–1927 рр. подбали про відкриття і належне забезпечення польських шкіл в цих населених пунктах [43]. Серед документів Польбюро знайдена виписка з протоколу № 9 від 29 березня 1926 р., в якій викладено 12 пунктів з вимогами Ржепінського, висунутими на засіданні Очаківського районного партійного комітету, про поліпшення роботи з поляками. До неї додається список дітей від 6-ти до 15-ти років, які проживають на хуторі «Жовтень» Очаківського району (в списку прізвища 32 дітей) [44]. Зі звіту про роботу Польбюро за березень 1926 р. очевидно, що проблема відсутності радянських підручників польською мовою була вирішена за допомогою виписання газети «Голос молоді» польською мовою в кількості примірників, достатньому для роздачі їх учням старших класів. Крім того, для сільських шкіл були куплені польські підручники на суму 25 руб. У цьому звіті Ржепінській вказав, що «релігійні і національно-шовіністичні підручники» вилучено в школах, а вчителька Секлю(и)цька в методичному і політичному плані прагне проявити себе як радянський педагог [45].

Звіти та протоколи засідань Польбюро відображають протистояння його членів з ксьондзом Римокатолицького собору Святого Йосипа в Миколаєві, а також боротьбу з релігійністю поляків в місті й на селі. Так, в протоколі від 28 листопада 1926 р. зафіксовано, що в селищі «Жовтень» Очаківського району відбулося два весілля без релігійних обрядів, серед жителів виділилося 4–5 чоловік, які ведуть боротьбу з релігійними забобонами [46]. У звіті Польбюро за

грудень 1926 р. було відзначено, що в селищі Іваницький селяни при незначній підтримці все ж добудували шкільну будівлю, загальна вартість якої оцінювалася в 1000 руб. Школу обстежили окружна і районна інспектури Наросвіти, які отримали сприятливе враження про організацію навчального процесу і вчительку Секлю(и)цьку: діти співали Інтернаціонал і зовні робота в школі виглядала поставленою порядянськи. Однак, Польбюро виявило, що Секлю(и)цька продовжує в селі богослужіння, хрестить новонароджених дітей, підміняючи собою ксьондза. Тому в селище замість неї була направлена член Комсомолу, вчителька Голодова. На зборах селян Секлю(и)цька заявила, що її знімають з роботи «не за відсутність загальноосвітнього цензу, а за релігійні переконання» [47]. У протоколі від 17 вересня 1927 р. зазначено, що «серед поляків в м. Миколаєві панує консервативний, часом антирадянський настрій. Це пояснюється дедалі більшою антирадянською роботою ксьондза [Християн Зиско], який усіляко прагне утримати під своїм впливом польське населення. Весною цього року був випадок, коли Зав[ідувачка] Польської школою [Вендзіковська] та інші вчителі спільно з учнями школи, під керівництвом ксьондза, взяли демонстративну участь у релігійних похоронах одного померлого шкільного працівника. Польбюро вжило заходів з метою зняття [з роботи] Зав[ідувачки] школою». І далі: «... на роботі школи відбивається близьке розташування костелу. У школі влаштовуються перерви, під час яких учні забігають молитися в костел. Працювати в клубі дуже важко, оскільки поляки дуже релігійні, крім того немає активу і засобів для клубної роботи», «при одночасному падінні роботи в клубі – посилюється робота костелу» [48].

У документах Польбюро відображено ставлення польського населення до радянської влади і Польщі. У звіті за грудень 1926 р. підкреслено, що «деякі робітники скляного та суднобудівного заводів явно симпатизують травневому перевороту в Польщі і Уряду Пилсудського. В дискусії по доповіді «Про становище в Польщі» два майстри скляного заводу заявили: «У нас стискається серце, що Ви тов[ариш] доповідач, будучи поляком, вислужуєтеся євреям, а не нашій польській вітчизні» ... у значній частині поляків у м. Миколаєві за останній час помітно деякою мірою занепадницький настрій. Останнє пояснюється скороченням виробничої програми заводів і зростанням безробіття. Необхідно відзначити, що ті з польських робітників, котрі раніше перебували в організації ППС [Польська соціалістична партія] та інших політичних партіях, при скороченні їх з підприємств, пускають чутки, що скорочення польських робітників пов'язано з політичним маневром органів влади щодо поляків. Всякі подібні спроби, спрямовані проти компартії і рад[янської] влади, Польбюро в своїй повсякденній і масовій роботі роз'яснює польському населенню шляхом протиставлення фактичного стану політичним маневрам супротивників наших партійних і радянських заходів» [49].

Серед документів Польбюро також відклалися різні матеріали, надіслані з польських питань із центральних органів. Це прислані «до відома» звіти і прото-

коли засідань польських бюро інших міст України (1925–1929 рр.), «Резолюція до доповіді про боротьбу з клерикалізмом і антирелігійною пропагандою серед трудящих поляків» (1928 р.), «Резолюція до доповіді про стан роботи серед трудящих поляків СРСР на Всесоюзній нараді працівників польбюро від 7–12 травня 1928 р.» і т. д.

У документах Підвідділу окружному у справах національних меншин є список національних культурно-освітніх установ за 1928/1929 рр., завдяки якому можна порівняти чисельність польських і інших національних шкіл, клубів, лікнепів по Миколаївському округу [50].

На початку 30-х рр. XX ст. в СРСР поступово почали згортати коренізацію – саме так називалася ця політична і культурна кампанія радянської влади в національному питанні. Її причини полягали в прагненні більшовиків в умовах соціально-економічного занепаду країни шляхом поступок домогтися зміцнення свого впливу в середовищі національних меншин. Створення національних шкіл, клубів, періодичних видань мало продемонструвати неросійським народам переваги радянського ладу, що нібито давав їм право на вільний розвиток в СРСР, і залучити представників національних еліт до лав ВКП(б). Характерним відображенням цієї політики стали постанови, що виносилися на загальних зборах польського населення після доповідей Ржепінського. Наприклад, в одному з протоколів зборів мешканців селища «Жовтень» Очаківського району записано: «Загальні збори зазначають, що тільки Рад[янська] влада дала нам повні, рівноправні права політичного, економічного і культурного розвитку. Одночасно констатуємо нечуваний звирячий терор і дику розправу міжнародної та польської буржуазії над класом робітників і селян. Ми тавруємо ганьбою буржуазний уряд Польщі за дику розправу з революціонерами Польщі і взагалі за пригнічення нац[іональних] меншин. Загальні збори шлють гарячий привіт політичним в'язням, котрі нудяться в польських катівнях, і обіцяють своїм побратимам надавати всіляку підтримку в їх боротьбі за своє визволення і створення робітничо-селянської влади. Загальні збори просять Польбюро частіше посилати своїх представників в наше глухе село з метою інформування про чергові політичні й економічні заходи Рад[янської] влади і Ком[уністичної] партії» [51].

Політика коренізації певною мірою дійсно сприяла розвитку культури й освіти в середовищі польського населення, а також залучила поляків в радянські та партійні органи. Так, 8 поляків були обрані до Миколаївської міської ради, поляки були серед членів Бюро Миколаївського окружного, секретарів партійних осередків, голів непольських сільрад, інспекторів Округного управління народної освіти, членів професійної спілки хіміків і т. д. [52].

Однак, як це видно на прикладі польського населення Миколаївського округу, в більшості своїй представники неросійських народів як і раніше з обережністю ставилися до радянської влади. До того ж, глибоко релігійні поляки не могли сприйняти атеїстичну пропаганду Польбюро. На зміну коренізації прийшла

русифікація, створення нової спільноти народів СРСР під назвою «радянський народ», а прихильники коренізації були звинувачені в буржуазному націоналізмі й репресовані. Серед поляків значну кількість репресовано за свою прихильність католицькій вірі і зв'язок із костелом.

* * *

З 1932 р. в Україні почалося формування сучасної системи областей і районів. У зв'язку з цим відбулася чергова реорганізація мережі архівних установ: створювалися обласні, міські і районні архіви. Законодавче закріплення нової мережі було здійснено постановою Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів УРСР від 20 червня 1932 р. «Про центральну архівну управу УСРР, її місцеві органи й установи, які перебувають при її місцевих органах» [53]. Однак, згідно із новим адміністративно-територіальним поділом України Миколаїв у 1932 р. увійшов до складу Одеської області. Створений в лютому 1932 р. Миколаївський державний історичний архів перебував у віданні Одеського обласного архівного управління.

У 1930-х рр. архівні установи на території сучасної Миколаївської області перебували в скрутному становищі: належного фінансування не здійснювалося, архівісти місяцями не отримували заробітну плату. У 1934 р. співробітники Миколаївського державного історичного архіву направили заяву на адресу Одеського обласного архівного управління з проханням «вжити рішучих заходів щодо припинення в кінець неможливого систематичного неподобства в питанні затримки виплати їм зарплати» [54]. У тому ж 1934 р. в Миколаєві сталася трагедія: цілий поїзд був завантажений документами Чорноморського центрального військово-морського архіву і відправлений до Ленінграда, а сам архів закритий.

Миколаївські архівісти на чолі з директором державного історичного архіву Семеном Катковим, що зробили активний опір варварському вивезенню документів Чорноморського центрального військово-морського архіву з України, були репресовані. Семена Каткова після тривалого слідства засудили в 1939 р. до п'яти років таборів, але в постанові про його реабілітацію в 1996 р. зазначено, що ніяких відомостей про його подальшу долю не встановлено і навіть не знайдені його родичі [55]. 2 липня 1937 р. розстріляли керівника архівної комісії з історії партії (Істпарт), історика і філолога Василя Фідровського; 15 листопада 1937 р. розстріляли вченого-архівіста, відомого миколаївського історика Миколу Лагута. У 1938 р. заступник директора Миколаївського державного історичного архіву В'ячеслав Стрельський, рятуючи власне життя, в статті «Миколаївський державний історичний архів за п'ять років», опублікованій в «Архівознавчому збірнику», напише принижуючі його рядки: «У Миколаївському архіві довгий час, через політичну короткозорість і безпечність окремих комуністів, «працювали» різні націоналістичні, троцькістсько-зінов'євські антирадянські контрреволюційні елементи, які намагалися використовувати науково-дослідні установи для створення контрреволюційних гнізд. Засуджений за процесом СВУ [Союзу Визволення України] контрреволюціонер-націоналіст

Лагута та інші вороги народу, прикриваючись завісою «теоретичної роботи», робили в архіві свою ганебну справу» [56]. Доктору історичних наук, одному із засновників кафедри архівознавства Київського державного університету Тараса Шевченка, В. Стрельському, який написав цю статтю про Миколаївський архів, після розстрілу власного батька, вдалося не тільки врятувати своє життя, а й згодом стати заступником начальника Миколаївського обласного архівного управління при НКВС.

22 вересня 1937 р. Центральний Виконавчий Комітет СРСР прийняв постанову, згідно з якою Одеська область була розділена на Одеську і Миколаївську. У той час Миколаївська область складалася з 38 районів та трьох міст обласного підпорядкування (Миколаїв, Херсон і Кірово, пізніше – Кіровоград, зараз – Кропивницький). 15 лютого 1938 р. створено Миколаївське обласне архівне управління [57], що керувало архівною справою на території трьох сучасних областей України (Миколаївської, Херсонської та Кіровоградської). 4 квітня 1938 р. наказом по Миколаївському обласному архівному управлінню Миколаївський державний історичний архів перейменували в Миколаївський обласний історичний архів [58].

З 1938 р. архіви підпорядковувалися Народному Комісаріату Внутрішніх Справ (далі – НКВС) СРСР, в Україні – з березня 1939 р. – НКВС УРСР. Це стало «логічним завершенням курсу на політизацію та підпорядкування архівів партійно-урядовим органам». Для керівництва архівами в складі НКВС СРСР створено Головне архівне управління НКВС СРСР, котре керувало архівними установами союзних республік. У складі НКВС УРСР функціонував Архівний відділ (з червня 1941 р. реорганізований в Архівне управління НКВС УРСР). Архіви в областях були підпорядковані начальникам управлінь НКВС областей, міські і районні архіви – начальникам міських і районних відділів НКВС [59]. Згідно з цими змінами 19 лютого 1939 р. органи управління архівною справою і архіви Миколаївської області передано до відання Миколаївського обласного управління НКВС [60]. На початку березня 1939 р. були розроблені та введені в дію Правила внутрішнього розпорядку Миколаївського обласного архівного управління. Співробітникам архівів заборонялося вести розмови, які не стосуються виконання роботи, виходити з архіву в робочий час без дозволу керівництва і т. д. Головна заборона, якої повинні були жорстко дотримуватися архівісти, свідчила: «Всі дані про кількість, зміст, а також місце, спосіб та умови зберігання архівних матеріалів, що знаходяться в архівосховищах, не підлягають оприлюдненню» [61]. У 1940 р. архів отримав найменування – Державний архів Миколаївської області.

У 1935 р. партійна секція Миколаївського обласного історичного архіву (колишній Істпарт) була реорганізована в Миколаївський обласний партійний архів. З початком війни СРСР з нацистським Рейхом, Миколаївський обласний партійний архів в серпні 1941 р. евакуйовано в місто Уральськ. З Державного архіву Миколаївської області евакуювали лише 20 архівних фондів, що містили секретні відомості. Всі інші документи залишилися в сховищах архіву. Перед вступом нацистських військ в Миколаєві спалили 188

фондів, а також знищили 50 % справ фондів, що належали до науково-довідкового апарату державного архіву. Під час окупації нацисти завдали архівам Миколаївщини непоправної шкоди. Практично повністю були знищені документи за 1931–1941 рр., що зберігалися в архівах установ, районних і міських архівах [62]. З Державного архіву Миколаївської області нацисти безповоротно вивезли 18 фондів (5754 справи) колишніх німецьких колоній; фонди, що відображали діяльність Миколаївської сіоністської організації, а також фонд Миколаївського комітету правового порядку, що включав в себе протоколи Московської редакції російської думки з відомостями про Антона Чехова. До війни в архіві зберігалось 1340 фондів, 261 836 справ; після війни залишилося 1114 фондів, з яких тільки 236 фондів знаходилися в непошкодженому стані [63]. У ніч на 1 січня 1942 р. архів був підпалений колишнім охоронцем, який намагався знищити відомості про партизанів періоду громадянської війни. Нацисти загасили архів, а труп паляя повісили на балконі будівлі [64]. Ніна Цеханович, яка керувала архівом під час нацистської окупації, була заарештована органами НКВС і засуджена після закінчення війни.

Після визволення Миколаївської області від нацистів, 20 квітня 1944 р. Миколаївський облвиконком прийняв постанову «Про збір та зберігання документальних матеріалів Вітчизняної війни радянського народу проти німецьких загарбників», яка зобов'язувала виконкоми міських, районних і сільських рад, керівників установ, правління колгоспів виявляти і здавати в державний архів документи німецьких і румунських окупаційних органів [65].

Крім фондів окупаційних органів влади в архів надходили на зберігання документи довоєнного періоду, яким удалося «вижити». Серед них у 1947 р. поступив фонд Р-1508 «Снігурівський комітет незаможних селян (КНС)», що містить документи з історії польського села Киселівка Снігурівського району (звіти, протоколи Киселівського КНС). Це село було центром Киселівської сільської ради, до якого належали також села Вавілово і Максимівка. Киселівка була заснована в 1846 р. поляками-однодворцями і литовцями з Ковельської, Віленської, Вітебської і Могильовської губерній, що переселилися на Південь України після повстання 1831 р. Спочатку село називалося Польським, але з часом воно отримало назву Киселівка на честь Міністра державного майна Павла Кисельова (1835–1856 рр.). Першими поселенцями були сім'ї Завадських, Гринькевичів, Врублевських, Володковичів і ін. Переселенці отримали статус державних селян і 11 десятин землі на кожну ревізську душу. Згодом в Киселівку стали прибувати інші польські переселенці [66]. Як видно зі звіту Киселівського КНС за 1929 р. його членами були 140 селян, з них 133 бідняка [67]. Серед членів КНС налічувалося 126 поляків. Грамотних в селі було всього 6 чоловік. До 1930 р. чисельність членів КНС зросла до 153 членів, з них через бідність 77 членів були звільнені від сплати податку [68].

У 1939, 1944 і 1954 рр. відбулися адміністративно-територіальні зміни, в результаті яких на карті Украй-

ни з'явилися Херсонська і Кіровоградська області, а з Одеської в Миколаївську область було передано ще п'ять районів. Крім цього, деякі райони Миколаївської області ліквідовувалися, а інші – змінили свої кордони. Таким чином, розміри Миколаївської області значно зменшилися, змінився склад її районів. На 1954 р. мережа державних архівів в Миколаївській області включала, крім державного архіву, 22 районних і 2 міських архіви, в яких було сконцентровано 196 255 справ Державного архівного фонду.

Згідно з рішенням виконкому Миколаївської обласної Ради депутатів трудящих від 3 січня 1959 р. районні та міські архіви були передані до відання виконавчих комітетів районних і міських рад. У 1960 р. архівний відділ Миколаївського обласного управління Міністерства внутрішніх справ (раніше – Миколаївське обласне управління НКВС) ліквідовано і Державний архів Миколаївської області перейшов до відання виконкому Миколаївської обласної Ради депутатів трудящих. В цьому ж році Державний архів Миколаївської області перейменовано в Миколаївський обласний державний архів. Рішенням виконкому Миколаївської обласної Ради депутатів трудящих від 22 січня 1962 р. затверджено Положення про архівний відділ облвиконкому, в якому визначалися його права і функції як керівного архівного органу області [69]. У 1958 р. уперше було видано Короткий довідник про архівні фонди та науково-довідкову бібліотеку архіву, а в 1966 р. – путівник «Миколаївський обласний державний архів».

У 1970 р. Миколаївський обласний державний архів отримав нову будівлю на вулиці Васляєва (зараз – Театральна), будинок 43, побудовану за типовим проектом. У 1978 р. побудовано нову будівлю для Миколаївського обласного партійного архіву по вулиці Московській, будинок 1. Введення в експлуатацію нових будівель, незважаючи на їхні недоліки, все-таки дозволило державному і партійному архівам почати планомірний прийом на зберігання документів радянських та партійних органів влади, установ і підприємств Миколаївської області. У 1971 р. у державному архіві була створена лабораторія реставрації документів, а в 1977 р. – почалося мікрофільмування документів з метою створення страхового фонду. З 1980 р. Миколаївський обласний державний архів знову був перейменований в Державний архів Миколаївської області. 1 квітня 1981 р. у державному архіві створено відділ відомчих архівів, комплектування та експертизи цінності документів (зараз – відділ формування Національного архівного фонду та діловодства), в 1982 р. – дирекція (зараз – колегія) і науково-методична рада. У 1988 р. ліквідовано архівний відділ Миколаївського облвиконкому, а його права і функції передано Миколаївському обласному державному архіву. З тих пір державний архів став не лише головним сховищем історичних документів, але ще й органом управління архівами і архівною справою на території Миколаївської області, а також науково-методичним центром з питань архівної справи в області.

Репрезентативно відображає розподіл населення за національністю та рідною мовою в кінці 50-х–70-х рр. XX ст. перепис населення в СРСР 1979 р., матеріали

якої відклалися за тих часів у фонді «Миколаївське обласне управління статистики» (ф. Р-2133). В її підсумках представлені порівняльні дані за переписами населення 1959 і 1970 рр. Так, в Миколаївській області станом на 1959 р. проживало 2700 поляків. З них мовою своєї національності володіло тільки 7,4 %, при цьому 40,7 % поляків назвали рідною українську мову, а 51,9 % – російську мову. Станом на 1970 р. у Миколаївській області було зареєстровано 2500 поляків, з них 8,0 % назвали рідною польську, 40,0 % – українську, 52,0 % – російську мови. Станом на

1979 р. у Миколаївській області проживало 2200 поляків, з них 11,4 % назвали рідною польську, 42,5 % – українську, 45,3 % – російську мови (аналіз показує, що залишилася невідомою рідна мова 0,8 % осіб польської національності, або можна припустити, що в ці 0,8 % увійшли нещодавно народжені діти) [70].

Детальніше знання мов особами польської національності за окремими районами Миколаївської області представлено в таблиці. Ця таблиця показує, що жителі Миколаївської області польської національності до 1979 р. вже не володіли польською мовою [71].

Таблиця 1

Всесоюзний перепис населення 1979 року. Розподіл населення за національностями і другою мовою народів СРСР

Назва району і населеного пункту, по котрому здійснювалася репрезентативна вибірка	Проживало поляків	Вільно володіли польською мовою	Вільно володіли російською мовою	Вільно володіли українською мовою	Вільно володіли білоруською мовою	Не володіли другою мовою
Баштанський пгт. Баштанка	7	—	2	2	—	3
Березанський пгт. Березанка	5	—	2	2	—	1
Березнегуватський пгт. Березнегувате	11	—	8	1	—	2
Братський пгт. Братське	9	—	5	3	—	1
Вознесенський пгт. Олександрівка	4	—	1	2	—	1
Врадіївський пгт. Владіївка	5	—	2	1	—	2
Доманівський пгт. Доманівка	3	—	1	1	1	—
Єланецький пгт. Єланець	6	—	5	—	—	1
Казанківський пгт. Казанка	9	—	2	—	1	6
Кривоозерський пгт. Криве Озеро	15	—	8	2	—	5
Миколаївський пгт. Ольшанське	9	—	2	3	—	4
Новобузький пгт. Новий Буг	19	—	11	1	—	7
Новоодеський пгт. Нова Одеса	20	—	9	8	—	3
Очаківський г. Очаків	20	—	7	6	2	5
Первомайський пгт. Підгородна	3	—	3	—	—	—
Снігурівський пгт. Снігурівка	40	—	10	12	1	17

* * *

Після того, як діяльність Комуністичної партії Радянського Союзу була заборонена (1991) і Україна стала незалежною державою, партійний і державний архіви, які колись почали свою історію як єдине ціле, були об'єднані в один архів, що отримав свою сучасну назву – Державний архів Миколаївської області. Таким чином, на сучасному етапі архівні фонди збері-

гаються в двох будівлях: на вулиці Театральній, будинок 43, і на вулиці Московській, будинок 1.

У 1992–1998 рр. архів частково прийняв на зберігання документи Управління Служби безпеки України по Миколаївській області, а саме: фільтраційні справи громадян, примусово вигнаних в роки нацистської окупації на роботи до німецького Рейху (ф. Р-5859, опис 1), і архівні справи жертв політичних репресій сталінського періоду (ф. Р-5859, опис 2).

Саме тоді стала відомою доля останнього ксьондза Миколаївського римо-католицького собору Християна Леонтійовича Зиско. Матеріали його слідчої справи розповідають про те, що в 1930 р. він нібито був завербований ксьондзом Одеського римо-католицького костелу Павлом Францевичем Шубертом для шпигунсько-націоналістичної роботи. Х. Л. Зиско був звинувачений в тому, що за вказівкою німецької розвідки збирав шпигунські відомості і створював диверсійні групи на суднобудівних заводах ім. Андре Марті, «61-го комунара», а також в частинах Червоної армії, проводив націоналістичну роботу в навколишніх німецьких колоніях.

Як свідчать протоколи допитів, що почалися 30 вересня 1933 р., в ОДПУ з Християна Зиско були «вибиті» відомості про те, що в 1925 р., будучи вікарієм Одеського костелу, він їздив на храмове свято в Браїлівський костел (м. Браїлів біля м. Києва), куди прибули 18 польських ксьондзів з Київської та Подільської губерній. Ці ксьондзи нібито були членами польської антирадянської організації, що ставила собі за мету приєднання України до Польщі. У слідчій справі зазначено, що організація працювала над обробкою польського населення України в антирадянському дусі, відривала молодь від комсомолу і піонерського руху, а також переправляла молодих людей в Польщу для навчання їх на ксьондзів і органістів. Ксьондзи: Скальський, Свідерський і Федорович на святі нібито обговорювали «конкретні методи боротьби з радянською владою». У 1926 р. Християн Зиско отримав парафію в Миколаєві, змінивши на посту настоятеля Миколаївського римо-католицького собору Еммануїла Штанга. За словами Х. Л. Зиско цілий рік він витратив на ознайомлення з приходом, що тоді в більшості своїй складався з поляків. З 1927 р. він

нібито почав створювати в Миколаєві нелегальну організацію і повстанські осередки, прагнучи залучити до цієї діяльності не тільки поляків, а й представників інших національностей. У протоколах допитів містяться списки осіб, нібито залучених Х. Л. Зиско до антирадянської діяльності. Серед них поляк Ф. Ружицький, як нібито створив сильну польську контрреволюційну організацію в місті Проскурів. У 1929 р. Х. Л. Зиско познайомився з українцем Іваном Матвійовичем Тильненко, від якого дізнався про існування «української організації повстанського характеру». Однак, «з цією організацією зв'язок так і не був встановлений». Очевидно, в ОДПУ не вистачило фантазії придумати версію про діяльність цієї організації, тому в протоколі допиту ця сюжетна лінія далі не розвинена.

В одному з протоколів допитів йдеться про те, що Х. Л. Зиско нібито проводив активну роботу з підготовки унії в Україні. Ще в 1926 р., познайомившись в Одесі з французьким єпископом Дербіні, який займався за дорученням Папи Римського візитацією французьких костелів, Х. Л. Зиско виклав йому свою точку зору на приєднання православної церкви до Риму і отримав схвалення на проведення цієї діяльності, що нібито цілком відповідала політиці Ватикану. З того часу Християн Зиско проводив спільні богослужіння з уніатським ксьондзом Олександром, спочатку в Одесі, а потім і в Миколаєві. Пізніше Х. Л. Зиско познайомився з православним священником Слободяніковим, став запрошувати на свята в собор інших православних священників. Пропагуючи серед православних священників ідею унії, Християн Зиско нібито вербував їх в контрреволюційну польську організацію.

Учні парафіяльної школи при Миколаївському римо-католицькому соборі Святого Йосипа і ксьондз Християн Зиско під стінами собору. Фото зі слідчої справи на Християна Зиско, не раніше 1926 р., не пізніше 1933 р.

Після знайомства з П. Ф. Шубертом, Християн Зиско нібито переорієнтувався на Німеччину. У цьому місці протоколу допиту від 2 грудня 1933 р., який проводив оперуповноважений ОДПУ Нілов, слідчий очевидно вже так «зарапортувався», що не зміг придумати текст, який доводить прихильність Х. Л. Зиско нацистським ідеям. Нібито за словами підслідного Нілов записав наступне про його розмови з Шубертом: «У цих розмовах я все намагався розповісти йому [Шуберту], що нашим порятунком може бути

тільки Польща, але ні в якому разі Німеччина, яка, на мою думку, тоді надто симпатизувала Росії. Я натякнув навіть на те, що Німеччина тримається Росії і нібито існує між цими державами секретний союз, в разі нападу Польщі на Радянський Союз, Німеччина нападе на Польщу з тилу. Так що я навіть дорікав Німеччині, що вона винна в тому, що Польща тоді, коли вона вже мала Київ в своїх руках, прогнала, а тепер не може здійснити свої плани, тобто забрати Україну. Шуберт став на захист Німеччини, доводячи

несправедливість Польщі, яка по-хижацьки забрала Данцигський коридор, Познань і Сілезію. Натякнув на те, що Польща в порівнянні з Німеччиною є дещицею, що Німеччина, хоча і кажуть, була переможена, але це не так. Вона вийшла переможницею. Німеччина сама войовнича країна». І далі про розмову, що відбулася в червні 1931 р.: «Я натякнув на те, що нібито у всьому світі [є] тільки двоє людей, які розуміють небезпеку більшовизму. Це Папа Римський і пан Пілсудський ... Шуберт знову захищав Німеччину, кажучи, що Німеччина повинна дотримуватися поки Росії, бо вона оточена ворогами, які і можуть щохвилини розчавити. Але як тільки ситуація зміниться, вона приведе свою країну знову до ладу. Радив він мені неодмінно орієнтуватися на Німеччину, бо німці показали свій характер і свою чесність в історії. Коли Шуберт у червні 1932 р. був знову в мене, і я ... хотів йому дорікнути в тому, що німці абсолютно вже червоні, він ... радив дотримуватися Німеччини, бо вона скоро чи пізно, все-таки покаже свою правоту. В кінці 1932 р., коли вже Гітлер почав з'являтися, то Шуберт мені сказав, що Гітлер візьме гору і тоді Німеччина врятована. Мені доручив активніше зайнятися своєю організацією і в міру можливості посилити вербування. Коли я в цьому році був у нього, він з радістю мені сказав: «Хто має рацію». Вихваляв Гітлера, як людину дії ...».

Чи дійсно, якісь з цих слів належать Християнові Зиско? У катівнях ОДПУ-НКВС люди під тиском, а іноді просто рятуючи своє життя, підписували найнеймовірніші протоколи своїх допитів. Так і Християн Зиско написав під кожним протоколом допиту: «Свідчення з моїх слів записано правильно, мною прочитані, в чому і розписуюся».

ОГПУ намагалося довести, що за дорученням Йосипа Вайнцетеля, Х. Л. Зиско разом з членами своєї організації планував на суднобудівному заводі «61-го комунара» вивести з ладу док для будівництва підводних човнів, електростанцію, паровий цех, підірвати військові кораблі і мости, і взагалі послабити обороноздатність СРСР. Абсурдність цих звинувачень стала очевидно навіть членам судової трійки при Колегії ГПУ УСРР. «Трійка» відхилила клопотання оперуповноваженого Особливого відділу Управління внутрішніх справ (ГО УВО) Пригова, начальника 2-го відділення ГО УВО Ратинського і начальника ГО УВО і ГПУ УРСР Олександрівського про застосування до Християна Зиско «вищої міри соціального захисту – РОЗСТРІЛУ». 23 лютого 1934 р. останній настоятель Миколаївського римо-католицького собору Святого Йосипа ксьондз Християн Зиско був засуджений за статтями 54–11, 54–6 на 10 років виправно-трудова таборів. 30 березня 1990 р. Християн Зиско реабілітований згідно Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. «Про додаткові заходи по відновленню справедливості щодо жертв репресій, що мали місце в період 30–40-х і початку 50-х років» [72].

Ймовірно, уникнути смертної кари Християну Зиско вдалося ще й тому, що він був заарештований і засуджений у 1934 р. У наступному, 1935 р., уникнув страти ксьондз Кривоозерського костелу Лаврецький, засуджений також до 10 років таборів. Тим, хто був заарештований у розпал сталінських репресій 1937 р., це вже не вдалося. Так, НКВС сфабрикував справу

про міфічну польську контрреволюційну шпигунську організацію в Кривоозерському районі. Цю організацію нібито очолював вихованець ксьондза Лаврецького – Мар'ян Йосипович Горбач. У слідчій справі зазначено, що організація проводила роботу серед поляків і українців-католиків з метою їх об'єднання навколо Польщі та відновлення самої Польщі в кордонах 1779 р. Члени організації нібито збиралися довести всім і кожному, що радянська влада репресує поляків і утискає католицьку віру, та активно протидіяти закриттю костелів. На питання лейтенанта держбезпеки Волкова про конкретні дії організації Мар'ян Горбач відповів чесно: «Коли стало відомо ксьондзу Лаврецькому, що місцеві радянські і партійні органи порушили питання про закриття костелу, то він став частіше приїжджати в Криве Озеро і вести роботу серед нас, закликаючи проводити активну діяльність з протидії до закриття, орієнтуючи нас до відкритого виступу, але, незважаючи на активність учасників польської націоналістичної організації, ми не змогли вплинути на маси, і костел у 1934 р. був закритий, я особисто в цей період активної діяльності не виявляв, оскільки працював в райвиконкомі і, боявся позбавлення поки служби, тому підписав заяву про закриття костелу...». М. Горбач повідомив слідчому, що він особисто рекомендував парафіянам погодитися із закриттям костелу, і вони вчинили згідно з його порадою. Таким чином, було абсолютно очевидно, що парафіяни не чинили опору діям радянської влади в справі закриття костелу через страх. Однак, згідно з постановою НКВС і Прокурора СРСР від 10 січня 1938 р. не тільки шкільний інспектор райвиконкому Мар'ян Йосипович Горбач, але й фельдшер Франц Михайлович Ясинський, вчителька Апполонія Норбертівна Смірнова-Кугаєвська, родина Паславських (Станіслав Йосипович Паславський, який завідував магазином, і його дружина Станіслава Марківна, домогосподарка), домогосподарка Аделія Денисівна Новицька, родина колгоспників Малецьких (Казимир Ілліч Малецький та його дружина Марія Леонтівна), домогосподарка Генрієта Мартинівна Корчевська, колгоспник Віктор Павлович Ребицький, фінансовий інспектор Мар'ян Лукич Русоцький, колгоспник Григорій Мартинович Мержиєвський були розстріляні. Засуджений до вищої міри покарання неграмотний коваль Іван Адамович Осітковський не дочекався розстрілу через хворобу і старість: він помер у тюрмній лікарні 25 листопада 1937 р. на 74 році життя. З усіх, хто проходив по цій справі, лише Єлизавета Марківна Пташинська була засуджена до 10 років таборів. Деякі з цих людей були малограмотними і навіть не могли підписати протоколи допитів, які нібито підтверджували їх антирадянську, контрреволюційну і шпигунську діяльність. Їх реабілітували посмертно. Ганні Мержиєвський, Ядвізі Новицькій, Мар'яні Горбач, Казимірі Ясинській, Олені Русоцькій, Сабіні Дмуховській, Юзефі та Феліксу Малецьким 30 червня 1959 р. повідомлено про закриття справи щодо їх рідних. У 1990 р. Галина Паславська, котра багато років прожила в невіданні про долю своїх батька і матері, дізналася про те, що вони загинули в катівнях НКВС в один день – 23 грудня 1938 р. Довідки про реабілітацію вона може запросити у військово-

вому трибуналі Одеського військового округу, свідомства про смерть – у відділі РАГСу Кривоозерського району Миколаївської області, а місце поховання її батьків не відоме [73].

У зазначеній нижче виносці наведено список осіб польської національності, репресованих в роки сталінських репресій, слідчі справи на яких сьогодні зберігаються в Державному архіві Миколаївської області [74].

* * *

На сьогодні Державний архів Миколаївської області є структурним підрозділом Миколаївської обласної державної адміністрації та одночасно входить в систему державних архівів України, центральним керівним органом якої є Державна архівна служба України. У своїй діяльності архів керується Законом України «Про Національний архівний фонд та архівні установи». В архіві зберігається понад 6 тисяч фондів, 1 млн 200 тисяч архівних справ на паперових носіях інформації, а також фонд науково-довідкової бібліотеки, періодика, науково-технічні документи, кіно-фото-аудіо-відео матеріали і документи на цифрових носіях інформації. До системи архівних установ, підвідомчих Державному архіву Миколаївської області в науково-методичному плані, належать 46 архівних закладів області. Джерелами комплектування Державного архіву Миколаївської області є понад 1 тис. установ, підприємств і організацій всіх форм власності, в яких створюється Національний архівний фонд України.

У числі джерел комплектування держархіву перебувають структурні підрозділи Миколаївської обласної державної адміністрації, серед яких Відділ у справах національностей та міграцій і Відділ у справах релігій. В архівному фонді Відділу у справах національностей та міграцій (ф. 6116 за 1995–2013 рр.) виявлено документи, в яких представлений порівняльний аналіз національного складу населення Миколаївської області за Всеукраїнським переписом населення 2001 р. і попереднього перепису 1989 р. У Миколаївській області станом на 2001 р. налічувалося 1317 поляків, у т. ч. у місті Миколаїв 691 поляк. Від загальної чисельності народонаселення області поляки становили всього 0,1 %, в порівнянні з 1989 р. чисельність поляків в області зменшилася на 0,1 % [75]. Згідно з інформацією про «Розподіл населення за національністю та рідною мовою в Миколаївській області» під час Всеукраїнського перепису населення 2001 р. польську мову назвали рідною всього 97 з 1317 осіб, інші особи польської національності розподілилися за рідною мовою таким чином: українську назвали рідною – 624, російську – 581, білоруську – 12, інші мови – 52, не вказали рідну мову – 25 поляків [76]. На межі ХХ–ХХІ ст. Миколаївським обласним управлінням юстиції зареєстровано Миколаївське обласне товариство поляків (1997 р.), членами якого були на 2004 р. вже 60 осіб, Південноукраїнська міська організація польського товариства «Полонія» (м. Южноукраїнськ), що налічує 20 членів, Союз поляків України (м. Первомайськ), що складається з 33 чоловік, і Первомайське районне польське товариство «Надзея», що об'єднує 33 людини (дані на 2004 рік) [77]. Поляки стали отри-

мувати газети рідною мовою, в Миколаєві була відкрита польська недільна школа, польські національно-культурні товариства почали посилати молодь до Польщі для навчання в вищих навчальних закладах. У Чорноморському національному університеті ім. Петра Могили з 2002 р. почалося факультативне викладання польської мови.

У звітах Відділу у справах релігій, що зберігаються у фонді 6221, що охоплює документи за період 1996–2013 рр., уже в 1996 р. указано на існування в Миколаївській області п'яти римо-католицьких парафій і однієї недільної школи [78]. Миколаївським ксьондзом в 1998 р. став Ярослав Гіжицький. У 1999 р. римо-католицькій громаді передано в користування будівлю колишнього Миколаївського польського благодійного товариства [79], а потім і Миколаївський римо-католицький собор Святого Йосипа. У 2001–2002 рр. в області було зареєстровано ще дві римо-католицьких громади і заснований монастир Сестер Адораток Крові Христової в Миколаєві (2003 р. монастир переведений в Кам'янець-Подільську дієцезію) [80]. У 2007–2008 рр. в Миколаївській області діяло вже 9 римо-католицьких громад, працювало 6 ксьондзів, 4 з яких були громадянами Республіки Польща [81].

Цінним з точки зору підтвердження польської національності є фонд Р-5950 «Колекція книг записів актів громадянського стану Миколаївської області», що почав надходити з 1999 р. на зберігання до Державного архіву Миколаївської області. У фонді містяться акти про народження, одруження і розлучення, смерті жителів Миколаївщини в її сучасних кордонах. Станом на 2017 р. вже надійшли на зберігання документи за період з 1917 по 1940 рр. Щороку Відділ державної реєстрації актів цивільного стану Головного територіального управління юстиції в Миколаївській області передає до державного архіву черговий комплекс документів, термін зберігання яких в органах юстиції перевищив 75 років. У радянський період в цих актах обов'язково заповнювалася графа «національність», проте багато представників національних меншин з метою безпеки вважали за краще змінити свою національність з єврейської, польської, німецької на російську або українську. До того ж документи не всіх населених пунктів Миколаївської області вціліли у передвоєнний період. З цих причин державний архів не в силах задовольнити запити всіх заявників, які звертаються з проханням про підтвердження національності.

У 2013 р. вступив на зберігання фонд «Колекція документів евакуйованих, репатрійованих осіб і переселенців» (ф. Р-6197, 909 справ за період 1944–1999 рр.). «Колекція ...» ще знаходиться в стані упорядкування та описування, оскільки документи надійшли в розсіпу. Однак вже зараз ясно, що ці документи є надзвичайно цінними, оскільки в них містяться списки осіб, переселених з Польщі, насамперед з Люблінського воєводства, на територію Миколаївської області. Як свідчать статистичні документи з «Колекції ...», тільки за станом на 1 березня 1947 р. на територію Миколаївщини прибуло 12804 переселенця з Польщі, в області було створено 14 переселенських

колгоспів. Не всі переселені залишилися жити в Миколаївській області, багато переміщалися в інші регіони України і СРСР, але на їх місце цілими ешелонами привозили нових переселенців. У списках вказані прізвища, імена, по батькові, дати народження, кількість членів сім'ї, місце проживання в Польщі та майбутнє місце проживання і роботи в Миколаївській області. У багатьох списках наявна графа «національність». У своїй більшості переселенці були українцями, але зустрічаються і багато етнічних поляків. З урахуванням того, що люди приховували свою національну приналежність або походили зі змішаних сімей важко з'ясувати їх дійсну національність. Цей фонд вимагає ретельного вивчення, оскільки він дасть відповідь на багато питань з приводу переселенської політики в СРСР, а також послужить джерелом для задоволення запитів громадян про долі їхніх предків.

Завершуючи огляд комплектування Державного архіву Миколаївської області документами польської тематики, доходимо висновку, що незважаючи на втрати документів і складну історію самого архіву архівістам все ж удалося зібрати багату й репрезентативну джерельну базу з історії польського етносу на Миколаївщині. Ще одним доказом цього є видання

збірника статей і документів «Поляки на півдні України: історія і сьогодення» [82], до якого увійшли статті провідних вчених Миколаївщини та документи з фондів Державного архіву Миколаївської області, а також дослідження Ірини Миронової, Юрія Котляра та інших миколаївських учених. Звичайно, шкода, що багато документів втрачено назавжди і разом з ними в небуття пішли імена і долі людей, події, пов'язані з часом трагічною історією поляків Миколаївщини. Проте, державний архів у своєму розпорядженні має достатній обсяг інформації, що дозволяє досліджувати різні теми історії польського етносу на території Миколаївської області, а також виконувати запити громадян, які звертаються за допомогою в архів. Ще раз зазначимо, що документи про поляків Миколаївщини не представлені в архіві компактними архівними фондами, вони зберігаються в різних фондах дорадянського, радянського періодів і періоду Незалежності України. В представленому огляді навіть не наведено всі архівні фонди, в яких можуть бути виявлені документи про поляків. Пошук цих документів вимагає копійної праці, але тим більше буде винагороджено дослідника, який відновив історичну правду на основі достовірних архівних джерел.

Список використаних джерел

1. Левченко Л. Центральний Чорноморський архів : післямова до подій 1934 року [Текст] / Л. Левченко // Архіви України. – К., 2014. – № 2 (290). – С. 165–214 ; Левченко Л. Чорноморський центральний військово-морський архів : подальші розвідки в історію втраченого Україною архіву [Текст] / Л. Левченко // Історичний архів. Наукові студії. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. – Випуск 17. – С. 120–143.
2. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф. 230, оп. 1, спр. 5783, арк. 2.
3. ДАМО, ф. 230, оп. 1, спр. 8048, арк. 2–23в.
4. Николаев с его пригородами и хуторами, по переписи произведенной 27 апреля 1875 года. Издание Николаевского Статистического комитета (Херсонская губерния). – Николаев : Типография М. В. Рюмина, 1877. – 58 с.
5. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Издание Центрального Статистического комитета Министерства внутренних дел под редакцией Н. А. Тройницкого. Том XLVII. Херсонская губерния. – СПб., 1904. – 341 с.
6. ДАМО, ф. 222, оп. 1, спр. 1732, арк. 1 об.–2, 3зв.–4.
7. ДАМО, ф. 230, оп. 1, спр. 8687, арк. 14, 26–27зв.
8. ДАМО, ф. 230, оп. 1, спр. 11091, арк. 1.
9. ДАМО, ф. 231, оп. 1, спр. 1695, арк. 1.
10. ДАМО, ф. 229, оп. 1, спр. 233, арк. 1–13в.
11. ДАМО, ф. 229, оп. 1, спр. 1423, арк. 6–7.
12. ДАМО, ф. 229, оп. 1, спр. 1716, арк. 5–5зв.
13. ДАМО, ф. 222, оп. 1, спр. 1814, арк. 6.
14. ДАМО, ф. 222, оп.3, спр. 3, арк. 137–141.
15. Левченко Л. Архіви Миколаївщини у контексті архівної історії України 1917–1925 рр. [Текст] / Л. Левченко // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Вип. 262. Т. 274. Історія. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2016. – С. 97–117.
16. Статистика Украины. Серия 1. Том. 1. Выпуск 11. Население Украины по данным переписи 1920 года (Сводные данные по губерниям и уездам).– Центральное статистическое управление УССР. – 1922, № 28. – С. 38–39.
17. Осипова К. Й. Нарис з історії архівної справи на Миколаївщині. Машинопись / ДАМО, ф. Р–88, оп. 1, спр. 11, арк. 10.
18. ДАМО, ф. Р–161, оп. 1, спр. 328, арк. 242 ; спр. 1029, арк. 12.
19. ДАМО, ф. Р–88, оп.1, спр. 83, арк. 3 ; спр. 49, арк. 224.
20. ДАМО, ф. Р–88, оп. 1, спр. 83, арк. 3–4.
21. ДАМО, ф. Р–118, оп. 1, спр. 190, арк. 16–17.
22. ДАМО, ф. Р–118, оп. 1, спр. 190, арк. 1–90 ; спр. 243, арк. 1–22.
23. ДАМО, ф. П–1, оп. 1, спр. 118, арк. 13–14.
24. ДАМО, ф. П–1, оп. 1, спр. 298, арк. 30 ; спр. 221, арк. 1.
25. У 1926 р. відбувся Всесоюзний перепис населення. За його даними в Миколаївському окрузі (в сільській місцевості, без міст) поляки були розосереджені по різних населених пунктах, а саме (далі викладено російською мовою з метою уникнення помилок у найменуванні населених пунктів):
– в Варваровском районі проживало 106 поляків (на території Андреевского сільського совета (с/с) – 2, Весело-Кутського с/с – 22, Велико-Коренихського с/с – 2, Ковалевського с/с – 11, Корчинського с/с – 6, Кирьяковського с/с – 11, Нечаянського с/с – 16, Ново-Богдановського с/с – 7, Петровського с/с – 24, Терновського с/с – 5);

- в *Вознесенском районі* проживало 208 поляков (на території Арнаутовського с/с – 4, Белоусовського с/с – 7, Велико-Солонихського с/с – 3, Веселиновського с/с – 15, Вороновського с/с – 3, Еланецького с/с – 18, Лагерського с/с – 2, Мало-Солонихського с/с – 25, Ново-Григор'євського с/с – 2, Александровського с/с – 8, Очаковського с/с – 4, Покровського с/с, Раківського с/с – 3, Ст.-Покровського с/с – 33, Троицького с/с – 80);
- во *Владимирському районі* проживало 36 поляков (на території Ново-Чудновського с/с – 28, Александровського с/с – 6, Тр.-Сафоновського с/с – 2); в *Карл-Либкнехтовському районі* проживало 43 поляка (на території Зульського с/с – 13, Йоганстальського с/с – 2, Карл-Либкнехтовського с/с – 14, Михайловського с/с – 5, Раштадського с/с – 6, Рорбахського с/с – 2, Шенфельдського с/с – 1);
- в *Николаєвському районі* проживало 94 поляка (на території Балабановського с/с – 4, Богоявленська – 6, Бармашовського с/с – 10, Воскресенська – 11, Ново-Александровського с/с – 11, Ново-Николаєвського с/с – 3, Ново-Данцигського с/с – 7, Пузир'ївського с/с – 6, Пересадовки – 8, Свято-Троицького с/с – 13, Терновського с/с – 15);
- в *Ново-Бугському районі* проживало 70 поляков (на території Вамлиєвського с/с – 12, Воснятського с/с – 3, Ганновського с/с – 5, Мало-Дворянського с/с – 3, Ново-Бугського 1 ч. с/с – 17, Ново-Сельського с/с – 6, Ново-Юриєвського с/с – 16, Первомайського с/с – 8);
- в *Ново-Одесському районі* проживало 204 поляка (на території Воронцовського с/с – 7, Малиновського с/с – 41, Михайловського с/с – 14, Ново-Одесського с/с – 4, Ново-Павловського с/с – 4, Ново-Петровського с/с – 6, Ново-Шмидтовського с/с – 128);
- в *Очаковському районі* проживало 142 поляка (на території Анчекракського с/с – 2, Бейкушського с/с – 5, Балановського с/с – 125, Івановського с/с – 3, Камбурчинського с/с – 5, Козьїнського с/с – 2);
- в *Полтавському (Баштанському) районі* проживало 50 поляков (на території Антоновського с/с – 5, Баштанського с/с – 1, Добринського с/с – 7, Мар'яновського с/с – 3, Ново-Івановського с/с – 8, Привольнянсько-Ермоловського с/с – 7, Привольнянсько-Бирзуловського с/с – 7, Явкінського с/с – 12).
- *См.: Національний склад сільського населення України. Попередні підсумки Всесоюзного перепису населення 1926 р. – Харків : Видання Центрального статистичного управління УСРР, 1927. – С. 110–113.*
- В *Первомайському окрузі* (в сільській місцевості, без городів) поляки також були розсередоточені по різних районах і сільським советам, а іменно
- в *Богопольському районі* проживало 290 поляков (на території Болеславського с/с – 9, Бузниківатського с/с – 6, Грушівського с/с – 3, Катеринівського с/с – 5, Катеринського с/с – 1, Конєцпольського с/с – 9, Куцо-Балковського с/с – 6, Мигіївського с/с – 8, Алєшківського с/с – 12, Романо-Балковського с/с – 7, Синюхо-Бродського с/с – 13, Старо-Кумаровського с/с – 182, Степківського с/с – 13, Чаусовського с/с – 7, Юзефпольського с/с – 9);
- во *Врадієвському районі* проживало 145 поляков (на території Агаф'євського с/с – 22, Врадієвського с/с – 38, Велико-Весилівського с/с – 12, Граціановського с/с – 10, Кумаровського с/с – 5, Любо-Александровського с/с – 11, Ново-Васильєвського с/с – 13, Ново-Павловського с/с – 6, Сыровського с/с – 15, Филипповського с/с – 13);
- в *Голованєвському районі* проживало 255 поляков (на території Голованєвського с/с – 72, Журавлінського с/с – 1, Когутовського с/с – 5, Клиновського с/с – 3, Крутенського с/с – 11, Каземіровського с/с – 23, Межеричківського с/с – 44, Молдавського с/с – 10, Новосельського с/с – 9, Пушківського с/с – 20, Рошкошанського с/с – 5, Семидубського с/с – 3, Свірновського с/с – 49);
- в *Грушківському районі* проживало 190 поляков (на території Богдановського с/с – 7, Вільховатського с/с – 3, Велико-Трояновського с/с – 1, Грушківського с/с – 3, Мєчиславського с/с – 11, Молдаванського с/с – 34, Сабатинівського с/с – 21, Синьківського с/с – 2, Шамраївського с/с – 13, Юзефовського с/с – 95);
- в *Добровеличківському районі* проживало 49 поляков (на території Добровеличківського с/с – 39, Липняжського с/с – 3, Ново-Лутківського с/с – 7); в *Доманєвському районі* проживало 118 поляков (на території Акмєчєтського с/с – 3, Градовського с/с – 7, Доманєвського с/с – 14, Кантакузівського с/с – 32, Карлівського с/с – 7, Лидовського с/с – 4, Маринівського с/с – 5, Мостовського с/с – 2, Николаєвського с/с – 8, Царедаровського с/с – 33, Ястребінівського с/с – 3);
- в *Константиновському районі* проживало 25 поляков (на території Богдановського с/с – 8, Арбузінського с/с – 2, Григор'євського с/с – 5, Константиновського с/с – 9, Ново-Красненського с/с – 1, Петропавловського с/с – 6);
- в *Криво-Озерському районі* проживав 551 поляк (на території Березківського с/с – 18, Богачєвського с/с – 81, Велико-Мєтнянського с/с – 4, Голосківського с/с – 45, Криво-Озерського с/с «А» – 4, Криво-Озерського с/с «Б» – 356, Ленінського с/с – 21, Секретарського с/с – 10, Терноватського с/с – 12);
- в *Лысогорському районі* проживало 200 поляков (на території Вільшанського с/с – 13, Лысогорського с/с – 12, Семеновського с/с – 1, Софіївського с/с – 174);
- в *Любашівському районі* проживало 110 поляков (на території Велико-Бобрицького с/с – 4, Гвоздавського II с/с – 10, Гольмановського с/с – 2, Демидовського с/с – 4, Івановського с/с – 2, Кричунівського с/с – 22, Любашівського с/с – 11, Александровського с/с – 2, Янішовського с/с – 31, Яєновського II с/с – 12);
- в *Ново-Архангєльському районі* проживало всього 6 поляков на території Ново-Архангєльського с/с;
- в *Савранському районі* проживав 101 поляк (на території Бакшанського с/с – 9, Глибочанського с/с – 10, Капустянського с/с – 3, Недєльківського с/с – 52, Островського с/с – 3, Савранського с/с – 20, Слюсарєвського с/с – 4);
- в *Хащєватському районі* проживало 234 поляка (на території Берєстязького с/с – 20, Бондуровського с/с – 2, Будєновського с/с – 4, Гайворонського с/с – 5, Завалівського с/с – 5, Могилянського с/с – 30, Мощєнського с/с – 29, Сальківського с/с – 37, Струнківського с/с – 91, Хащєватського с/с – 11).

См.: Національний склад сільського населення України. Попередні підсумки Всесоюзного перепису населення 1926 р. – Харків : Видання Центрального статистичного управління УСРР, 1927. – С. 128–132.

Процентний склад сільського польського населення по відношенню к общєй численности сільського населення Николаєвського і Первомайського округів становив: в Николаєвському окрузі (492 376 жителєй всього) – 0,26 % поляков, в Первомайському окрузі (664 499 жителєй всього) – 0,37 % поляков.

В 1941 г. по результатам переписи 1926 г. была произведена выборка численности населения по городам и районам, входившим тогда в границы Николаевской области, которая показала такие результаты: по состоянию на 17 декабря 1926 г. на территории, включенной в 1937 г. в состав Николаевской области (города + сельская местность), кроме территорий, отошедших в 1939 г. к Кировоградской области, проживало 7334 поляка (в г. Николаеве – 1783, в г. Херсоне – 502, в районах Баштанском – 59, Березнеговатском – 26, Бериславском – 18, Белозерском – 476, Варваровском – 136, Велико-Александровском – 32, Владимировском – 39, Голопристанском – 27, Горностаевском – 59, Еланецком – 39, Казанковском – 34, Каланчакском – 204, Калининдорфском – 6, Каховском – 149, Николаевском – 66, Ново-Бугском – 47, Ново-Воронцовском – 19, Ново-Одесском – 204, Очаковском – 168, Привольнянском – 24, Скадовском – 21, Смигиревском – 1429, Тилигуло-Березанском – 149, Херсонском – 22, Олешковском (Цюрюпинском) – 53, Чаплинском – 1543).

См.: *Короткі підсумки перепису населення на 17 грудня 1926 р., в межах території Миколаївської області на 1 липня 1941 р.* // ГАНУ, научно-справочная библиотека, Инв. № 12030.

Загальна чисельність населення Миколаївської області згідно із зазначеним джерелом становила 1048542 осіб, це означає, що поляків було 0,7 %. Хоча фактично ці дані зібрані під час того ж самого перепису населення 1926 р., але вони не збігаються по районах і важко піддаються порівняльному аналізу.

26. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 221, арк. 16.
27. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 298, арк. 26.
28. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 531, арк. 1.
29. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 226, арк. 9, 10зв.
30. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 221, арк. 22–24.
31. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 227, арк. 31.
32. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 298, арк. 33.
33. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 400, арк. 39.
34. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 298, арк. 35–37; спр. 226, арк. 26, 30.
35. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 298, арк. 3–5.
36. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 298, арк. 31–33.
37. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 226, арк. 8.
38. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 298, арк. 9.
39. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 298, арк. 32–34.
40. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 298, арк. 36.
41. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 403, арк. 9.
42. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 226, арк. 59–61.
43. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 298, арк. 28, 38–39.
44. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 298, арк. 15–16.
45. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 298, арк. 23.
46. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 298, арк. 52.
47. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 298, арк. 65.
48. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 403, арк. 18–19.
49. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 298, арк. 66. Протокол наради Польбюро, що відбулася 27 лютого 1927 р., свідчить, що на суднобудівному заводі ім. Андре Марті до масового скорочення в 1926 р. працювало близько 350 робітників польської національності, «о количестве поляков после сокращения сведений не имеется». Див.: ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 403, арк. 1.
50. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 618, арк. 4–6.
51. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 298, арк. 14.
52. ДАМО, ф. П-1, оп. 1, спр. 298, арк. 33.
53. *Мітюков О.Г.* Радянське архівне будівництво на Україні в 1925–1930 рр. і Всеукраїнський з'їзд архівних працівників // Архіви України. – 1974, № 4 (126), липень-серпень. – С. 10–24
54. ДАМО, ф. Р-87, оп. 1, спр. 153, арк. 10.
55. ДАМО, ф. Р-5859, оп. 2, спр. 2295, арк. 2, 4, 13, 14, 16–17, 24–42, 44–50, 58, 106–117.
56. *Стрельський В.* Миколаївський державний історичний архів за п'ять років // Архівознавчий збірник. – К., 1938. – С. 66–69.
57. ДАМО, ф. Р-1002, оп. 1, спр. 3, арк. 1.
58. ДАМО, ф. Р-1002, оп. 1, спр. 3, арк. 6; спр. 36, арк. 6.
59. Архівознавство : Підручник для студентів вищих навчальних закладів України / Редкол.: Я. С. Калакура (гол. ред.) та ін. – К., 1998. – С. 50.
60. ДАМО, ф. Р-982, оп. 1, спр. 106, арк. 6.
61. ДАМО, ф. Р-1002, оп. 1, спр. 14, арк. 9.
62. ДАМО, ф. Р-1002, оп. 3, спр. 88, арк. 1.
63. ДАМО, ф. Р-982, оп. 3, спр. 3, арк. 17–18.
64. ДАМО, ф. Р-982, оп. 3, спр. 50, арк. 4–5.
65. ДАМО, ф. П-9, оп. 2, спр. 256, арк. 24–25.
66. ДАМО, ф. Р-2878, оп. 1, спр. 295, арк. 1, 3.
67. ДАМО, ф. Р-1508, оп. 1, спр. 56, арк. 94–95зв.
68. ДАМО, ф. Р-1508, оп. 1, спр. 72, арк. 20–21зв.
69. ДАМО, ф. Р-992, оп. 6, спр. 2433, арк. 109–110; спр. 2655, арк. 87; спр. 272, арк. 1.
70. Основные итоги Всесоюзной переписи населения 1979 года по Николаевской области. Статистический сборник для служебного пользования. – Николаев, 1980. – С. 22. Зберігається у фондї : ДАМО, ф. Р-2133, оп. 5, спр. 8449.
71. Дані узагальнено автором за матеріалами ДАМО, ф. Р-2133, оп. 5, спр. 8445.
72. ДАМО, ф. Р-5859, оп. 2, спр. 2111–а «Християн Зыско», на 235 аркушах.
73. ДАМО, ф. Р-5859, оп. 2, спр. 5932 на 454 аркушах.
74. Список осіб (російською мовою) польської національності, репресованих у роки сталінських репресій, справи на яких зберігаються в Державному архіві Миколаївської області (ф. Р-5859, оп. 2).

Агенський Станислав Степанович (спр. 271), Аксенович Владимир Каземирович (спр. 292), Алешкевич Владимир Васильевич (спр. 310), Анасевич Франц Тимофеевич (спр. 324), Андрушевич Владимир Александрович (спр. 340), Анкудович Александр Францевич (спр. 344), Аркуш Адам Антонович (спр. 367), Атонис Леонтий Йосифович (спр. 5676), Атонис Михаил Йосифович (спр. 385), Атонис Александр Йосифович (спр. 5676), Бабиак Альфред Йосифович (спр. 401), Бабич Алексей Николаевич (спр. 409), Баль Виктор Иванович (спр. 6084), Бандус Павел Антонович (спр. 465), Барановский Йосиф Викентьевич (спр. 474), Барковский Йосиф Иванович (спр. 6023), Бачинский Болеслав Иванович (спр. 5680–5681), Бельский Владислав Варфоломеевич (спр. 582), Бендарик Николай Людвигович (спр. 587), Береза Феликс Игнатьевич (спр. 608), Березюк Василий Афанасьевич (спр. 615), Бик Валентин Карпович (спр. 652), Биньковский Казимир Владиславович (спр. 659), Битковский Иван Адольфович (спр. 663), Бобркевич Иван Осипович (спр. 6169–6171), Богдеев Иван Дмитриевич (спр. 695), Богинский Варфоломей Корнеевич (спр. 5817), Богинский Александр Корнеевич (спр. 698), Болдескул Лука Игнатьевич (спр. 6002–6007, 6023), Боричко Карл Игнатьевич (спр. 771), Боровский Иван Антонович (спр. 778), Бортковский Флориан Людвигович (спр. 5943), Братунин Василий Петрович (спр. 787), Браун Теофил Викторович (спр. 791), Брвчук Василий Францевич (спр. 793), Будницкий Франц Станиславович (спр. 828), Буйнович Казимир Францевич (спр. 833), Буресевич Иван Иванович (спр. 855), Бутович Константин Аксентьевич (спр. 876), Бучило Николай Федорович (спр. 885), Бучковский Карл Адамович (спр. 5985), Бушевский Войцех Лукич (спр. 6497), Валешинский Петр Станиславович (спр. 917), Ваякс Петр Йосифович (спр. 5808–5809), Васютинский Цезарь Степанович (спр. 5821), Васютинский Феликс Степанович (спр. 5892), Васютинский Фаустин Степанович (спр. 5892), Велиховский Александр Яковлевич (спр. 983), Венгржицкий Иван Иванович (спр. 5938), Вендзиковский Александр Йосифович (спр. 990), Веселовский Марцеллий Францевич (спр. 1014), Выгодич Ян-Войцех (Иван) Петрович (спр. 1023), Виннер Болеслав Францевич (спр. 1040), Висько Ипполит Петрович (спр. 1053), Вихецкий Андрей Антонович (спр. 1057), Вишневецкий Станислав Иванович (спр. 5897), Вишневский Бронислав Францевич (спр. 1062), Владовчук Иван Осипович (спр. 1067), Вовженюк Франц Йосифович (спр. 1071), Возняк Николай Мартынович (спр. 1084), Войдевич Виктор Николаевич (спр. 1086), Войцеховский Борис Осипович (спр. 1092), Войцеховский Андрей Дмитриевич (спр. 1091), Волейшо Станислав Петрович (спр. 1093), Волков Константин Иванович (спр. 1101), Волковинский Игнат Иванович (спр. 1107), Вольнский Зиновий Флорианович (спр. 1131), Вльпрес-Дембовский Константин Макарович (спр. 6520–6521), Врубль Иван Вайцехович (спр. 1166), Высокинский Франц Леонардович (спр. 1169), Высоцкий Викентий Владимирович (спр. 1172), Гаврис Викентий Филистинович (спр. 5913), Гавурский Станислав Альбертович (спр. 1189), Гайк Иван Михайлович (спр. 1202), Гаинский Леонтий Климентьевич (спр. 6580), Галузинский Леонид Лукич (спр. 6494), Гансеровский Степан Михайлович (спр. 1233), Гилевский Альфред Адольфович (спр. 1333), Глембоцкий Федор Феликсевич (спр. 1352), Глуховский Деонисий Михайлович (спр. 1357), Гнездовский Владислав Марцеллович (спр. 6641–6649), Гнездовский Юзеф Марцеллович (спр. 6641–6649), Голишевский Апполон Степанович (спр. 1385), Голубев (Голубевский) Владимир (Владислав) Антонович (спр. 1408), Гонтиковский Борис Владимирович (спр. 1421), Горбач Марьян Йосифович (спр. 5932), Горбачевский Станислав Казимирович (спр. 1445), Гофнер Филициан Филицианович (спр. 1486), Грабовский Семен Викентьевич (спр. 1498), Гранковский Иван Александрович (спр. 1503), Гржимайло Гавриил Антонович (спр. 1514), Гриневич Фабиан Пиусович (спр. 1534), Гриськов Сильвестр Францевич (спр. 1539), Гришковяк Йосиф Михайлович (спр. 1541), Гроцкий Владислав Евстафьевич (спр. 1558), Грушинский Павел Иванович (спр. 1564), Гулянич Юрий Михайлович (спр. 1589), Гурецкий Степан Юзефович (спр. 6488), Гущановский Казимир Йосифович (спр. 1613), Дедиц Антон Антонович (спр. 5904), Джан Юзик Янович (спр. 1705), Добжицкий Михаил Севастьянович (спр. 5833–5834), Добжицкий Георгий Федорович (спр. 5833–5834), Добжицкий Виктор Федорович (спр. 5833–5834), Добровольский Владислав (Владимир) Петрович (спр. 5821), Домбровский Петр Игнатович (спр. 1783), Домбровский Сигизмунд Петрович (спр. 1784), Дубицкий Юлиан Марьянович (спр. 1823), Дуртка Андрей Войцехович (спр. 6488), Духовник Степан Михайлович (спр. 1850), Дьяков Григорий Данилович (спр. 1862), Езеор Антон Иванович (спр. 1894), Езхерский Йосиф Францевич (спр. 5892), Жигулин Петр Августович (спр. 1941), Заборовский Йосиф Тимофеевич (спр. 1976), Загробский Иван Адамович (спр. 5892), Залевский Северин Андреевич (спр. 5680–5681), Залевский Григорий Ефремович (спр. 5742), Залищук Иван Прокофьевич (спр. 2013), Залютинский Николай Степанович (спр. 2015), Збуцкий Михаил Григорьевич (спр. 2043), Збуцкий Юлиан Ильич (спр. 5893), Збуцкий Степан Викентьевич (спр. 5897), Збуцкий Ян Ильич (спр. 5893), Зелинский Николай Петрович (спр. 2066), Зелинский Юрий Павлович (спр. 2067), Земба Ян Францевич (спр. 2068), Зенталь Владислав Игнатьевич (спр. 2070), Зинкевич Йосиф Карлович (спр. 6169–6171), Зубковский Александр Антонович (спр. 2104), Зубович Петр Адамович (спр. 6169–6171), Зыско Христиан Леонтьевич (спр. 2111а, 6000), Игнатчик Александр Васильевич (спр. 2148), Ижицкий Александр Дмитриевич (спр. 2151), Издебский Петр Антонович (спр. 2157), Изопольский Роман Сигизмундович (спр. 2158), Каменский Эдуард Марьянович (спр. 5680–5681), Каменский Антон Марьянович (спр. 5680–5681), Каминский Йосиф Иванович (спр. 2238), Капустинский Николай Игнатьевич (спр. 2255), Карбовский Евгений Адольфович (спр. 6641–6649), Касперович Иван Илларионович (спр. 2291), Качоровский Станислав Семенович (спр. 2296), Кашинский Игнат Иванович (спр. 2297), Квасневский Франц Войцехович (спр. 5949), Квятковский Йосиф Ульянович (спр. 5892), Киваковский Йосиф Александрович (спр. 2322), Клещовский Сигизмунд Викентьевич (спр. 5678), Кобылянский Йосиф Иванович (спр. 2393), Ковальский Адам Яковлевич (спр. 2417), Козиол Виктор Карлович (спр. 2441), Козиол Станислав Карлович (спр. 2442), Козловский Петр Карлович (спр. 2449), Колба Иван Францевич (спр. 5892), Комаровский Карл Телеофорович (спр. 5747), Комаровский Телеофор Александрович (спр. 5747), Консицкий Николай Николаевич (спр. 2517), Кончуговский Осип Викентьевич (спр. 5808–5809), Копанчук Иван Николаевич (спр. 2525), Корба Владислав Станиславович (спр. 5938), Корчмарчик Станислав Иванович (спр. 2574), Косецкий Фабиан Петрович (спр. 2576), Кравцевич Антон Адамович (спр. 2613), Крагулец Александр Александрович (спр. 2637), Кржечковский Павел Павлович (спр. 2664), Круковский Филипп Эдвардович (спр. 2696), Крысюк Петр Леонтьевич (спр. 2714), Кубицкий Франц Йосифович (спр. 2719), Куборовский Василий Петрович (ф. 2720), Кузьма Станислав Иванович (ф. 2729), Кукурузинский Мартын Степанович (ф. 6072), Кулевский Яков Сергеевич (спр. 6583), Кулик Петр Павлович (спр. 2749), Куликовский Петр Николаевич (спр. 6169–6171), Куликовский Павел Николаевич (спр. 2753), Куликовский Павел Николаевич (спр. 2754), Куликовский Мартын Николаевич (спр. 2751), Кульчицкий Игнат Йосифович (спр. 2762), Куницкий Василий Андреевич (спр. 2772), Курабо Доминик Петрович (спр. 5808–5809), Куртий Анна Йосифовна (спр. 2809), Кусс Петр Александрович (спр. 2815), Кусс Леон Александрович (спр. 2814), Кутин Йосиф Петрович (спр. 2817), Кучель Иван Иванович (спр. 2832), Лабудзинский Александр Францевич (спр. 2846), Лавринович Героним Игнатович (спр. 2851), Лашевич Клим Яковлевич (спр. 2878),

Леванский Людвиг Станиславович (спр. 2889), Левицкий Николай Григорьевич (спр. 2897), Левицкий Ромуальд Степанович (спр. 2898), Легкунов Сигизмунд Михайлович (спр. 5689), Лещинский Иосиф Антонович (спр. 2935), Лещинский Александр Вацлавович (спр. 2934), Либберг Людвиг Иосифович (спр. 2936), Линек Александр Андреевич (спр. 2948), Липецкий Антон Антонович (спр. 2954), Лис Роман Иосифович (спр. 2960), Литвинов Константин Иванович (спр. 2970), Лицкевич Владимир Демьянович (спр. 2981), Логачевский Петр Леонтьевич (спр. 2992), Лосовский Николай Андреевич (спр. 6641–6649), Лубко-Шевченко Лидия Ипполитовна (спр. 3013), Лянзберг Иван Андреевич (спр. 3064), Лясковский Франц Мартынович (спр. 5985), Ляхович Роман Иванович (спр. 5785–5786), Макаревич Филипп Матвеевич (спр. 3108), Маковецкий Иван Апполонович (спр. 3113), Малецкий Казимир Ильич (спр. 5932), Малиновский Франц Карлович (спр. 3127), Мариновский Петр Каменович (спр. 5860–5862), Марковский Иван Иванович (спр. 6169–6171), Марковский Григорий Иванович (спр. 3165), Медвецкий Константин Александрович (спр. 3227), Медвецкий Александр Иосифович (спр. 3226), Мельчижевич Ефим Федорович (спр. 3255), Мензелевский Ипполит Иосифович (спр. 5897), Мензелевский Юлиан Иосифович (спр. 5944), Ментковский Станислав Иосифович (спр. 3258), Мерзиевский Григорий Мартынович (спр. 5932), Мерчак Филипп Александрович (спр. 3263), Метелица Михаил Иосифович (спр. 5808–5809), Миллер Герман Генрихович (спр. 3282), Минцер Иосиф Сигизмундович (спр. 3289), Мирровский Иван Иосифович (спр. 5892), Мирровский Антон Иосифович (спр. 3291), Михнович Андрей Игнатьевич (спр. 3325), Михорик Войцех Лаврентьевич (спр. 3326), Мишук Болеслав Фомич (спр. 3335), Могильницкий Бенедикт Карлович (спр. 3336), Модей Андрей Андреевич (спр. 6064), Мончинский Вацлав Иосифович (ф. 3360), Мордель Николай Кузьмич (спр. 3362), Морожевский Петр Григорьевич (спр. 3363), Мось Викентий Станиславович (спр. 3384), Мошковский Антон Брониславович (спр. 3392), Мышак Иван Иванович (спр. 3411), Невядомский Василий Адольфович (спр. 6497), Незабитовский Иосиф Станиславович (спр. 3461), Немиро Казимир Владиславович (спр. 3468), Новицкий Франц Адамович (спр. 3540), Новосад Петр Александрович (спр. 3541), Ногальский Станислав Иосифович (спр. 6155), Ногальский Антон Иосифович (спр. 3545), Овсянников Карл Казимирович (спр. 3566), Огузинский Тимофей Иванович (спр. 3573), Одробинский Михаил Леонтьевич (спр. 3575), Ожидович Иосиф Петрович (спр. 3576), Оксинский Василий Осипович (спр. 3589), Олейник Франц Иванович (спр. 5949), Олесинский Филипп Юлисович (спр. 3601), Олещук Станислав Альбертович (спр. 3601), Онисько Роман Юрьевич (спр. 3617), Осман Ян Мартынович (спр. 5924), Островский Антон Иванович (спр. 3652), Островский Генрих Францевич (спр. 3653), Оттич Алексей Иванович (спр. 3657), Павловский Александр Александрович (спр. 5680–5681), Пазиковский Вацлав Эдуардович (спр. 6157), Паник Людвиг Адамович (спр. 3691), Паржон Иосиф Феликсович (спр. 5938), Паславский Станислав Иосифович (спр. 5932), Пензельский Феликс Григорьевич (спр. 6474), Пенталь Феликс Павлович (спр. 3734), Петровский Петр Иосифович (спр. 3770), Пиваковский Казимир Викентьевич (спр. 5680–5681), Писецкий Иван Григорьевич (спр. 3798), Пищатовский Флор Константинович (спр. 3804), Плотницкий Флориан Бернардович (спр. 5855), Поджеляс Ян Иосифович (спр. 5944), Полиновский Адольф Францевич (спр. 3853), Поплавский Гвидон Францевич (спр. 3894), Попроцкий Иосиф Тимофеевич (спр. 6084), Потерянский Станислав Романович (спр. 3935), Потоцкий Иван Петрович (спр. 3939), Прилуцкий Томаш Иванович (спр. 3955), Притчик Петр Михайлович (спр. 3964), Прохорович Эдуард Андреевич (спр. 3994), Прусиновский Ричард Брониславович (спр. 3998), Радзишевский Иван Васильевич (спр. 4033), Рахвалик Станислав Тадеусович (спр. 6488), Рачинский Иван Степанович (спр. 4072), Ребицкий Виктор Павлович (спр. 5932), Релишкис Казимир Устинович (спр. 4098), Ремский Сигизмунд Францевич (спр. 5887), Рогульский Лев Александрович (спр. 6072), Рукач Максим Максимович (спр. 5913), Савицкий Иосиф Георгиевич (спр. 4227), Савицкий Людвиг Иванович (спр. 4228), Садлинский Александр Владимирович (спр. 4243), Садловский Феликс Викентьевич (спр. 6641–6649), Сакевич Григорий Васильевич (спр. 6315), Самсонов Владимир Феликсович (спр. 4270), Свиеницкий Камил Антонинович (спр. 4293), Свинтковский Иосиф Фабианович (спр. 4295), Свинницкий Иван Францевич (спр. 4296), Секлюцкий Виктор Станиславович (спр. 5818), Секлюцкий Александр Станиславович (спр. 5818), Селерский Людвиг Михайлович (спр. 4310), Серманович Иван Михайлович (спр. 4363), Синицкий Самуил Степанович (спр. 4403), Слива Иосиф Адамович (спр. 6070), Слива Виктор Иосифович (спр. 6070), Сливинский Анастасий Иосифович (спр. 4440), Смык Демьян Владиславович (спр. 5949), Соболь Иван Антонович (спр. 4484), Соколовский Михаил Федорович (Францевич) (спр. 4492), Сорочинский-Сиротюк Иосиф Степанович (спр. 5892), Спихальский Казимир Иосифович (спр. 5860–5862), Сплавинский Казимир Осипович (спр. 4539), Стустек Владислав Иосифович (спр. 4543), Стакроцкий Вильгельм Иосифович (спр. 4549), Станиславский Иван Францевич (спр. 5892), Станкевич Петр Герасимович (спр. 5808–5809), Станкевич Павел Петрович (спр. 4553), Стефанский Владислав Иосифович (спр. 4584), Столяш Юлиан Вильгельмович (спр. 4594), Струнский Станислав Брониславович (спр. 6583), Студиш Павел Адамович (спр. 4610), Судук Юрий Яковлевич (спр. 4619), Сузинович Фабиан Васильевич (спр. 6188), Суликовский Карл Петрович (спр. 5819), Суликовский Николай Петрович (спр. 5819), Суликовский Лука Петрович (спр. 5819), Суворицкий Станислав Иосифович (спр. 4631), Сухарский Иван Адамович (спр. 5694), Сухарский Александр Адамович (спр. 5694), Сюда Иван Иосифович (спр. 4649), Таранович Феликс Людвигович (спр. 4669), Токарский Казимир Станиславович (спр. 5944), Токарский Ян Адольфович (спр. 5944), Токарский Юзеф Адольфович (спр. 5943), Томашевский Лаврентий Демьянович (спр. 4761), Томяк Валентин Иосифович (спр. 4766), Тремпановский Артур Иосифович (спр. 5885), Трендовский Франц Антонович (спр. 5885), Тройницкий Дмитрий Францевич (спр. 4789), Турчанович Иосиф Константинович (6169–6171), Урода Болеслав Иванович (спр. 4836), Фиалковский Иван Владимирович (спр. 4897), Фигель Станислав Иосифович (спр. 4898), Филиппович Корней Иванович (спр. 4915), Харько Прокоп Степанович (спр. 6523), Хвастков Николай Михайлович (спр. 5028), Хитрень Петр Степанович (спр. 5030), Хмелевский Петр Адамович (спр. 5036), Холупчак Михаил Иванович (спр. 5049), Хотянович Иван Игнатьевич (спр. 5055), Храновский Петр Фадеевич (спр. 6441), Цвикевич Роберт Викторович (спр. 5075), Цегельник Иосиф Антонович (спр. 5076), Цедро Николай Францевич (спр. 5079), Целинский Болеслав Александрович (спр. 6439), Циглер-Карр Владимир Николаевич (спр. 5091), Цисельский Павел Денисович (спр. 5742), Цыглер Владимир Николаевич (спр. 5119), Чаевский Виктор Николаевич (спр. 5136), Чаевский Виктор Николаевич (спр. 5138), Чайковский Василий Германович (спр. 5142), Чапковский Иван Станиславович (спр. 5149), Чеплярский Иван Станиславович (спр. 5172), Червяк Василий Константинович (спр. 5174), Чернявский Иосиф Иванович (спр. 5223), Чехмановский Алексей Семенович (спр. 5226), Шаманский Иосиф Филиппович (спр. 5263), Шамиль Иосиф Иванович (спр. 5264), Шелюта Мартын Петрович (спр. 5338), Шидловский Леонид Петрович (спр. 5367), Шидловский Тимофей Петрович (спр. 5368), Шмиргородский Вильгельм Янович (спр. 6000), Шупенько Иосиф Станиславович (спр. 5490), Яблонский Михаил Францевич (спр. 5574), Яблонский-Комаровский Иосиф-Викентий Францевич (спр. 5573), Яворский Карл Гаврилович (спр. 5985), Яворский Лукьян(Людвиг) Гаврилович (спр. 5985), Яворский Василий Никодимович (спр. 5985), Яворский Степан Никодимович (спр. 5985), Яворский Иван Гаврилович (спр. 5985), Яворский Франц Иванович (спр. 6104), Яворский Семен Иванович

(спр. 6104), Яворский Степан Иванович (спр. 6104), Ягодзинский Иван Иосифович (спр. 5589), Ягодзинский Иосиф Иосифович (спр. 5590), Якубовский Ян Михайлович (спр. 5604), Якубчик Адам Михайлович (спр. 5606), Янковский Антон Казимирович (спр. 5615), Янковский Исидор Мартынович (спр. 5616), Янюк Антон Петрович (спр. 5628), Яроцкий Болеслав Иосифович (спр. 6188), Ясинский Франц Михайлович (спр. 5932).

Барковская Франциска Антоновна (спр. 488), Бушинская Валерия Францевна (спр. 888), Вильчинская Бронислава Николаевна (спр. 1036), Вязкова Ольга Иосифовна (спр. 5723), Гайлиш Павлина Ермолаевна (спр. 1203), Глаговская Ядвига Лукинична (спр. 6494), Глазунова Антонова Иосифовна (спр. 6490), Гончар Нина Ивановна (спр. 5816), Елесина-Циглер София Николаевна (спр. 1896), Живицкая Ядвига Доминиклевна (спр. 1937), Зиновьева Анна Иосифовна (спр. 6490), Иванова Мария Ивановна (спр. 2134), Иванова-Конах Анна Петровна (спр. 5662), Игнатъева-Берковская Розалия Лукьяновна (спр. 2149), Корчевская Генриета Мартыновна (спр. 5932), Кундерович Матрена Адамовна (спр. 2771), Левкович Розалия Ивановна (спр. 2899), Малецкая Мария Леонтьевна (спр. 5932), Малицкая Альбина Львовна (спр. 3129), Марковская Янина Ивановна (спр. 3163), Марковская Мария Адамовна (спр. 3162), Мензелевская Михалина Станиславовна (спр. 5944), Милютин Александр Ивановна (спр. 3287), Намазова (Слива) Галина Иосифовна (спр. 6070), Новицкая Аделия Денисовна (спр. 5932), Паславская Станислава Марковна (спр. 5932), Пенинская (Архангельская, Лавренович) София Станиславовна (спр. 3733), Пташинская Елизавета Мартыновна (спр. 5932), Ракицкая Ядвига Алексеевна (спр. 4053), Сапфиорова Валерия Александровна (спр. 4279), Сегедина (Слива) Тамара Иосифовна (спр. 6070), Сенкель Юзефа Ивановна (спр. 4331), Слива Клавдия Иосифовна (спр. 6070), Смирнова-Кугаевская Апполония Альбертовна (спр. 5932), Соловчук Христина Ивановна (спр. 4504), Соловьева Мария Станиславовна (спр. 4512), Таурина Антонина Степановна (спр. 6641–6649), Телешева Валерия Ивановна (спр. 4692), Токарская Теофилия Юзефовна (спр. 4754), Токарская Анна Филипповна (спр. 4752), Токарская Полина Григорьевна (спр. 4753), Тормашова Владислава Матвеевна (спр. 4772), Триска Ксения Ивановна (спр. 4787), Фурдуй Анна Константиновна (спр. 4991), Хлевнюк Мария Францевна (спр. 5031), Шафоростова Елизавета Иосифовна (спр. 5282), Шмиргородская Матильда Вакуловна (спр. 6000), Яроцкая Янина Стефановна (спр. 6641–6649), Яськевич Камила Станиславовна (спр. 5649).

75. ДАМО, ф. 6116, оп. 1, спр. 44, арк. 1зв.

76. ДАМО, ф. 6116, оп. 1, спр. 44, арк. 11.

77. ДАМО, ф. 6116, оп. 1, спр. 44, арк. 21–22.

78. ДАМО, ф. 6221, оп. 1, спр. 2, арк. 18.

79. ДАМО, ф. 6221, оп. 1, спр. 11, арк. 6.

80. ДАМО, ф. 6221, оп. 1, спр. 17, арк. 8.

81. ДАМО, ф. 6221, оп. 1, спр. 45, арк. 6; спр. 50, арк. 5.

82. Поляки на півдні України : історія і сьогодення : У 2 т. – Т. 1. – Жешов ; Київ ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 328 с. ; Поляки на півдні України: історія і сьогодення : У 2 т. – Т. 2. – Жешов ; Київ ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 264 с.

83. *Міронова І. С.* Культура національних меншин Півдня України в 20–30-ті роки ХХ століття. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Миколаїв, 2003. – 283 с. ; *Міронова І. С.* Національні меншини України. Навчально-методичний посібник [Текст] / Ірина Сергіївна Міронова. – Миколаїв-Одеса : ТОВ ВіД, 2006. – 305 с. ; *Міронова І.* Культурно-освітній розвиток польського населення Півдня України в 20–30-ті роки ХХ ст. [Текст] / І. Міронова // Поляки на Півдні України. Історія та сьогодення. Збірка наукових праць. / за редакцією Бонусяк В. – Т.1. Миколаїв : МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 328 с. ; *Котляр Ю.* Польське населення Півдня України в добу нової економічної політики (1921–1929 рр.) [Текст] / Ю. В. Котляр // Поляки на Півдні України: історія та сьогодення. Т.1. – Київ-Миколаїв, 2008. – С. 294–297; *Котляр Ю. В.* Повстанський рух етнічних меншин півдня України (1917–31 рр.) : монографія [Текст] / Ю. В. Котляр. – Миколаїв : Ви-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 156 с.

Л. Л. Левченко,

д-р ист. наук, директор Государственного архива Николаевской области, г. Николаев, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ИСТОЧНИКОВОЙ БАЗЫ ПО ИСТОРИИ ПОЛЬСКОГО ЭТНОСА В ГОСУДАРСТВЕННОМ АРХИВЕ НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье освещено формирование источниковой базы по истории польского этноса Николаевщины в контексте истории Государственного архива Николаевской области и состав фондов, содержащих документы о поляках Николаевщины. На основе хранящихся в архиве статистических источников приведены статистические сведения о польском населении Николаевщины. На примере некоторых архивных дел продемонстрированы возможности источниковой базы в исследовании истории польского этноса периода до 1917 года, кorenизации (деятельность польской секции), сталинских репрессий (судьба ксендза Николаевского римско-католического костела Святого Иосифа Христиана Зыско и католической общины Кривого Озера). Приведены сведения о пополнении архива новыми документами периода Независимости Украины, а именно коллекцией книг записей актов гражданского состояния, коллекцией документов эвакуированных, репатриированных лиц и переселенцев, фондов Отдела по делам национальностей и миграций и Отдела по делам религий Николаевской областной государственной администрации.

Многие исторические документы утрачены навсегда и вместе с ними в небытие ушли имена и судьбы людей, события, связанные с порою трагичной историей поляков Николаевщины. Несмотря на сложную историю архива и трагические судьбы архивистов, Государственному архиву Николаевской области удалось собрать достаточный объем архивных источников, позволяющий исследовать различные темы истории польского этноса на территории Николаевской области, а также выполнять запросы граждан, обращающихся за помощью в архив. Документы о поляках Николаевщины не представлены в архиве компактными архивными фондами, они хранятся в различных фондах досоветского, советского периодов и периода Независимости Украины, их выявление требует кропотливой исследовательской работы.

Ключевые слова: польское население Николаевской области; Государственный архив Николаевской области; Николаевский римско-католический собор Святого Иосифа; Польское бюро; репрессированные поляки.

L. Levchenko,

Doctor of Historical Sciences, The Director of the State Archives of Mykolayiv region, Mykolayiv, Ukraine

FORMATION OF THE SOURCE BASE ON THE HISTORY OF POLISH ETHNOS IN THE STATE ARCHIVES OF MYKOLAYIV REGION

The article highlights the formation of a source base on the history of the Polish ethnos of Mykolayiv region in the context of the history of the State Archives of the Mykolayiv region and the composition of the funds containing documents about the Poles. Based on the statistical sources stored in the archives, statistical information about the Polish population of the Mykolayiv region is provided. The possibilities of a source base in the study of the history of the Polish ethnos up to 1917, the Korenizacyi (the history of the Polish section), the Stalin repressions (the fate of the priest of the Mykolayiv Roman Catholic Church of St. Joseph Christian Zysko and the Catholic community of Krivoye Ozero) have been demonstrated on the basis of some archival cases. Information on the new acquisition which was transferred to the state archives in the period of Independence of Ukraine, namely the collection of civil status records, the collection of documents of evacuees, repatriated persons and immigrants, the funds of the Department for Nationalities and Migrations and the Department for Religious Affairs of the Mykolaiv Regional State Administration are given.

Many historical documents have been lost forever and with them the names and destinies of people, events connected with the sometimes tragic history of the Poles of Mykolaivshchina, have disappeared into oblivion. Nevertheless, the State Archive of the Mykolayiv region has a sufficient volume of archival sources, which allows to explore various topics of the history of the Polish ethnos on the territory of the Mykolayiv region, as well as to fulfill the requests of citizens. Documents about the Poles of Mykolaiv region are not represented in the archives by compact archival fonds, they are stored in various fonds of pre-Soviet, Soviet periods and the period of Independence of Ukraine, their identification requires thoroughly research work.

Key words: the Polish population of the Mykolayiv region; the State Archives of Mykolayiv region; the Mykolayiv Roman Catholic Cathedral Church of St. Joseph; the Mykolayiv Polish bureau; the repressed Polish population.

Рецензенти: *Кротофіль М.*, д-р філософії, ад'юнкт.
(Університет ім. Миколи Коперніка, Торунь, Польща)
Сінкевич Є. Г., д-р іст. наук, проф.
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

© Левченко Л. Л., 2017

Дата надходження статті до редколегії 01.11.17

ІСТОРІЯ АРГЕНТИНІСТИКИ, БРЕТОНІСТИКИ, ПРОВАНСИЛІСТИКИ, РЕТОРОМАНІСТИКИ ТА САРДИСТИКИ В УНІВЕРСИТЕТАХ НІМЕЧЧИНИ (XIX–XXI ст.)

Ця стаття є продовженням наукової розвідки з історії романської філології в німецьких університетах, яку було опубліковано у попередньому номері «Історія». Це дослідження розширює поняття про означену наукову галузь з врахуванням історико-філологічного аспекту. У цій статті проаналізовано та охарактеризовано становлення та розвиток аргентиністики, бретоністики, провансилістики та сардистики в німецьких університетах (XIX–XXI ст.). Найпопулярніша спеціальність філологічного спрямування в німецьких університетах – романістика. Як зазначено у Новому універсальному лексиконі (Бертельсманн): «Романістика – наука, про романські мови та літератури». Романістика включає в себе такі наукові галузі, зокрема: аргентиністика, баскістика, бразилістика, бретоністика, галісістика, далматиністика, іспаністика, італіністика, Кастилія, каталаністика, Каталонські поля, каталанці, кельтистика, молдовістика, окситаністика, португестика, провансилістика, ретороманістика, романістика, романі – циганська румунська мова, румуністика, сардистика, франкістика. Вона вивчає особливості європейських мов та їх діалектів (італійська, іспанська, португальська, французька), займається вивченням мов національних меншин Європи (галісійська, каталанська, окситанська, ретороманська, сардська мови). «Романські мови походять з вульгарної латини європейських мов; за мовною близькістю їх членують на три групи: 1. Західнороманські мови (іспанська, португальська, каталанська, провансальська, французька, ретороманська); 2. Східнороманські мови (італійська, далматинська [мертва мова]), румунська; 3. Центральнороманські мови (сардська)». Німецький філолог К. Ман вперше в 1863 р. використав термін «романська філологія».

Ключевые слова: валісійська мова; гальська мова або шотландська мова; ірландська мова; історія; кельтистика; корнійська та бретонська мови; манхська мова; мовна група; португестика; романська філологія; університет.

Постановка наукової проблеми та її значення. З-поміж галузей наукового дослідження в історії романської філології варто зазначити: аргентиністику, бретоністику, провансилістику, ретороманістику та сардистіку. Вчені історики-романісти та філологи-романісти виокремили ці наукові фахи, і, як наслідок – вони (спеціальності) існують і посідають гідне місце серед наукового товариства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. З-поміж дослідників романської філології варто зазначити: Бурсьє Е. [1], Піотровський Р. Г. [12].

Формулювання завдання дослідження. Завдання полягає у тому, щоб проаналізувати та охарактеризувати становлення та розвиток аргентиністики, бретоністики, провансилістики, ретороманістики та сардистики в німецьких університетах (XIX–XXI ст.).

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Станом на квітень 2017 р., подано перелік німецьких університетів, в яких вивчаються ці спеціальності з романської філології, а саме: аргентиністика, брето-

ністика, провансилістика, ретороманістика та сардистика:

1. Університет ім. Рупрехта та Карла м. Гейдельберг (Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg) [14]: на факультеті новітньої філології (Neuphilologische Fakultät) представлено романський семінар (Romanisches Seminar).

2. Університет м. Ерфурт (Universität Erfurt) [15]: у навчальному закладі представлено романістику (Romanistik).

3. Університет ім. Юліуса та Максиміліана м. Вюрцбург (Julius-Maximilians-Universität Würzburg) [16]: в інституті новітньої філології (Neuphilologisches Institut) [17] діє романське мовознавство (Romanische Sprachwissenschaft).

4. Університет м. Лейпциг (Universität Leipzig) [18]: на філософському факультеті (Philologische Fakultät) є інститут романістики (Institut für Romanistik).

5. Університет ім. Альберта-Людвіга м. Фрайбург (Albert-Ludwigs-Universität Freiburg) [19]: у навчаль-

ному закладі представлено романський семінар (Romanisches Seminar).

6. Університет ім. Людвіга-Максиміліана м. Мюнхен (Ludwig-Maximilians-Universität München) [20]: на факультеті «Мовознавства та літературознавства» (Fakultät «Sprach- und Literaturwissenschaft») [21] є Department II, в якому представлено романську філологію (Romanische Philologie), зокрема вивчається та викладається:

романське літературознавство та культурознавство (Romanische Literatur- und Kulturwissenschaft).

романське мовознавство (Romanische Sprachwissenschaft).

романська мовна практика та країнознавство (Romanische Sprachpraxis und Landeskunde)

7. Університет м. Трієр (Universität Trier) [22]: за фахом II (Fachbereich II) представлено романістику (Romanistik).

АРГЕНТИНІСТИКА

«Bertelsmann. Das neue Universallexikon» («Бертельсманн. Новий універсальний лексикон») тлумачить:

«Argentinien. Amtssprache(n): Spanisch.

Bevölkerung: Die überwiegend kath. Bev. Besteht aus Weißen meist span. oder ital. Herkunft. Rd. 5% sind Mestizen.

Geschichte: 1515 entdeckte der Spanier Juan Diaz de Solis die La-Plata-Mündung. 1776 wurde das span. Vize-Kgr. Rio de la Plata errichtet. Am 9. 7. 1816 wurde die Unabhängigkeit verkündet. Nach Bürgerkriegen entstand 1880 der heutige Einheitsstaat A. 1943 wurde die kons. Regierung mit Hilfe des Militärs durch Juan Peron gestürzt, der 1946 Präs. wurde u. eine populist. Politik zus. mit seiner Frau Eva (Evita) betrieb. 1955 wurde Peron gestürzt, der nach seiner Rückkehr aus dem Exil 1973/74 erneut Staats-Präs. war. 1976 – 83 regierte eine Militärjunta, die durch die Niederlage im Falklandkonflikt 1982 gezwungen war, freie Wahlen aufzuschreiben. 1983 – 89 war R. Alfonsin Staats-Präs.; 1989 – 99 regierte Carlos Saul Menem von der peronist. Gerechtigkeitspartei, 1999 wurde F. de la Rua, Kandidat einer Mitte-Links-Koalition, zu seinem Nachfolger gewählt. Er trat nach schweren Unruhen wegen einer katastrophal schlechten Wirtschaftslage zurück. Am 1. 1. 2002 wählte der Kongress den Peronisten E. Duhalde zum neuen Präs. Dessen Nachfolger wurde nach den Wahlen 2003 N. Kirchner» [13, c. 58].

БРЕТОНІСТИКА

«Bertelsmann. Das neue Universallexikon» («Бертельсманн. Новий універсальний лексикон») тлумачить:

«Bretonen, keltischer Stamm auf der frz. Halbinsel Bretagne, 1,2 Mio., meist Fischer u. Bauern; kamen im 5./6. Jh. aus Britannien» [13, c. 131–132].

«Bretagne, nach NW vorragende Halbinsel u. Region in Frankreich; inselreiche Steilküste mit mächtigen Gezeiten; Hptst. Rennes; Viehzucht, Gemüse- u. Obstanbau; Fischerei; Tourismus» [13, c. 131].

ПРОВАНСИЛІСТИКА

«Bertelsmann. Das neue Universallexikon» («Бертельсманн. Новий універсальний лексикон») тлумачить:

«Provence, histor. Ldsch. im SO Frankreichs, zw. Mittelländ. Meer, unterer Rhone u. Meerapen; alte Hptst. Aix-en-P.; ein von der Durance durchflossenes

Gebirgsland; mildes subtrop. Klima, mediterrane Vegetation; Landw.; Tourismus.

Geschichte: seit 879 zum Königreich Niederburgund, seit 934 zum Königreich Burgund (Alerat) u. seit 1032 zum Dt. Reich; bis 1481 gehörte die P. dem Haus Anjou, danach fiel sie an die frz. Krone» [13, c. 767].

РЕТОРОМАНІСТИКА

Ретороманська мова є однією з чотирьох державних мов у Швейцарії.

«Bertelsmann. Das neue Universallexikon» («Бертельсманн. Новий універсальний лексикон») тлумачить: «Rätoromanen, rom. Volk in Graubünden, im Engadin u. in Teilen Südtirols (Ladiner) u. Friauls; Nachkommen der früh romanisierten, wohl den Etruskern verwandten Räter. Ihre Sprache, Rätoromanisch, ist seit 1996 offiziell 4. Amtssprache der Schweiz» [13, c. 782].

САРДИСТИКА

«Bertelsmann. Das neue Universallexikon» («Бертельсманн. Новий універсальний лексикон») тлумачить: «Sarden, Sardinier, Bewohner der Insel Sardinien; wohliberischen Ursprungs» [13, c. 834].

«Sardinien, Sardegna, ital. Region, Insel im Tyrrhen. Meer, 24090 km², 1,6 Mio. Ew. (Sarden), Hptst. Cagliari. Ackerbau oft nur mit künstl. Bewässerung möglich; Fischerei; Schafzucht; reiche Vorkommen an Zink-, Blei-, Mangan- u. Antimonerzen; petrochem. Ind.; Tourismus.

Geschichte: Seit dem 9. Jh. v. Chr. von Phöniziern besiedelt, 540 v. Chr. unter Herrschaft der Kurthager, 238 v. Chr. röm. Prov., gehörte im 5./6. Jh. n. Chr. Zum Wandalen-, später zum Byzantin. Reich, wurde 1165 kaiserl. Lehen Pisas, fiel 1297 an Aragon, 1713 an Östr., kam 1720 an Savoyen, seit 1948 ital. Region mit Sonderstatut» [13, c. 834].

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Історико-філологічний аналіз університетської освіти Німеччини дозволив дійти висновку, що означена проблема не була об'єктом спеціального вивчення у вітчизняній історичній науці.

Перспективи подальших досліджень:

1. Варто зазначити, що деякі університети мають не одну дату заснування. Це пояснюється тим, що університет перезасновували або реорганізовували, виходячи з тієї ситуації, що складалась з закладом у конкретний історичний період.

2. Складним для університетської освіти Німеччини був період націонал-соціалізму (1933–1945 рр.), під час якого університети перестали функціонувати як повноцінні навчальні заклади, професорсько-викладацький склад зазнав утисків з боку диктаторського режиму, деякі спеціальності, дисципліни було заборонено або вилучено з навчального процесу як ті, що не відповідали вимогам Третього Рейху.

3. Дістали подальшого розвитку положення про сутність та особливості використання досвіду реформування мовної освіти (зокрема, з романської філології) в університетах Німеччини до України.

4. Основні положення та результати дослідження можна використовувати: для порівняльного вивчення мовної освіти як рідної мови навчання у Німеччині та України під час навчання та вивчення як іноземної мови; під час читання лекцій з історії, історичної хронології, загального мовознавства, історії німецької літератури тощо.

5. На основі проведеного дослідження процесу реформування мовної освіти в університетах Німеччини з введенням до наукового обігу невідомих та маловідомих матеріалів.

6. Нами обґрунтовано етапи розвитку університетської освіти Німеччини на основі наукових джерел та виявлено кількість цих навчальних закладів: XIV ст. – 3, XV ст. – 9, XVI ст. – 6, XVII ст. – 5, XVIII ст. – 7, XIX ст. – 11, XX ст. – 40, поч. XXI ст. – 6.

7. Результати дослідження можуть слугувати як теоретичною, так і практичною базою для подальшого дослідження мовної освіти в університетах України, а також можуть бути використані в процесі професійної історичної та філологічної підготовки студентів, магістрів та аспірантів за різними напрямками, під час викладання спецкурсів історичного та філологічного спрямування.

Список використаних джерел

1. Бурсье Э. Основы романского языкознания (elements de linguistique romane) / Эдуар Бурсье (Edouard Bourciez) // Пер. с фр. / Под. ред., с предисл. и примеч. Д. Е. Михальчи. Изд. 3-е. – М.: Едиториал УРСС, ЛКИ, 2008. – 680 с. (История языков народов Европы).
2. Мелінчук Н. В. Використання досвіду реформування мовної освіти в університетах Німеччини до України // Проблеми сучасного педагогічного образования. Сер.: Педагогіка і психологія. – Сб. статей: – Ялта: РІО КГУ, 2014. – Вып. 46. – Ч. 5. – С. 126–133.
3. Мелінчук Н. В. Виклики сучасності до національної системи університетської освіти об'єднаної Німеччини (3.10.1990 – 2014 рр.) // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 245. Вип. 233. Педагогіка. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – С. 16–20.
4. Мелінчук Н. В. Загальне мовознавство в німецьких університетах (XIX ст.–I пол. XX ст.) // Миколаїв: Новітня філологія. – 2013. – № 46. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. – С. 5–14.
5. Мелінчук Н. В. Загальне мовознавство в німецьких університетах (XIX ст.–I пол. XX ст.) // Новітня філологія. – 2014. – № 48. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. – С. 43–53.
6. Мелінчук Н. В. Історія романістики в німецьких університетах (XVII–XXI ст.) / Історичний архів. Наукові студії: збірник наукових праць / відп. ред. Є. Г. Сінкевич та ін. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2017. – Вип. 18. – С. 25–31.
7. Мелінчук Н. В. Подібності та відмінності університетської освіти України та Німеччини // Проблеми сучасного педагогічного образования. Сер.: Педагогіка і психологія. – Сб. статей: – Ялта: РІО ГПА, 2015. – Вып. 47. – Ч. 3. – С. 137–142.
8. Мелінчук Н. В. Романістика в університетах Німеччини (II половина XIX–XX ст.) // Міжнародна науково-практична конференція «Ольвійський форум – 2016: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі»: тези. Том 2. Академічні свободи, університетська автономія, наука і освіта для сталого розвитку. Мовно-культурна політика. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. – С. 43–45.
9. Мелінчук Н. В. Становлення та розвиток університетської освіти у Німеччині // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Сб. статей. – Вип. 40. – Ч. 3. – Ялта: РВВ КГУ, 2013. – С. 183–190.
10. Мелінчук Н. В. Сучасна модель університетської освіти Німеччини // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 246. Вип. 234. Педагогіка. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – С. 15–20.
11. Мелінчук Н. В. Тенденції мовної освіти в університетах Німеччини (1949–2014 рр.) // Новітня філологія. – 2014. – № 49. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. – С. 31–44.
12. Пиотровский Р. Г. Формирование артикля в романских языках. Выбор формы / Раймонд Г. Пиотровский. – М.: Едиториал УРСС, ЛКИ, 2013. – 186 с. (История языков народов Европы).
13. Bertelsmann. Das neue Universallexikon. – Gütersloh / München: Wissen Media Verlag GmbH. – S. 809.
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uni-heidelberg.de/> (23 квітня 2017 р.).
15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uni-erfurt.de> (23 квітня 2017 р.).
16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uni-wuerzburg.de> (23 квітня 2017 р.).
17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.linguistics.uni-wuerzburg.de> (23 квітня 2017 р.).
18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zv.uni-leipzig.de/> (23 квітня 2017 р.).
19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uni-freiburg.de/> (23 квітня 2017 р.).
20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uni-muenchen.de> (23 квітня 2017 р.).
21. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fremdsprachen.uni-muenchen.de> (23 квітня 2017 р.).
22. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uni-trier.de> (23 квітня 2017 р.).

Н. В. Мелінчук,

Государственная пограничная служба Украины

ІСТОРІЯ АРГЕНТИНИСТИКИ, БРЕТОНІСТИКИ, ПРОВАНСИЛИСТИКИ І САРДИСТИКИ В УНІВЕРСИТЕТАХ НІМЕЦЬКОЇ ГЕРМАНІЇ (XIX–XXI вв.)

Данная статья является продолжением научной разведки по истории романской филологии в немецких университетах, которая была опубликована в предыдущем номере «Истории». Данное исследование расширяет понятие о научной сфере с учётом историко-филологического аспекта. В данной статье проанализировано и охарактеризовано становление и развитие аргентинистики, бретонистики, провансалистики, ретороманистики и сардинистики в немецких университетах (XIX–XXI вв.). Одна из самых популярных специальностей филологического направления в немецких университетах является романстика. Как обозначено в Новом универсальном лексиконе (Бертельсманн): «Романистика – наука о романских языках и литературах». Рома-

нистика включает в себя такие научные области, как: аргентинистика, баскистика, бразилистика, бретонистика, галисистика, далматинистика, испанистика, италинистика, Кастилия, каталанистика, Каталонские поля, каталанцы, кельтистика, молдавистика, окситанистика, португистика, провансалистика, ретороманистика, романистика, романи – цыганский румынский язык, румынистика, сардистика, франкистика. Она изучает особенности европейских языков и их диалектов (итальянский, испанский, португальский, французский), занимается изучением языков национальных меньшинств Европы (галисийский, каталанский, окситанский, ретороманский, сардский языки). «Романские языки происходят с вульгарной латыни европейских языков; согласно языковой близости их делят на три группы: 1. Западнороманские языки (испанский, португальский, каталанский, провансальский, французский, ретороманский); 2. Восточнороманские языки (итальянский, далматинский [мёртвый язык]), румынский; 3. Центральнороманские языки (сардский)». Немецкий филолог К. Ман впервые в 1863 г. использовал термин «романская филология».

Ключевые слова: валисийский язык; галльский язык или шотландский язык; ирландский язык; история; кельтистика; корнейский и бретонский языки; манхский язык; португистика; романская филология; университет; языковая семья.

N. Melintchuk,
Staatsgrenztruppen von der Ukraine

DIE GESCHICHTE DER ARGENTINISTIK, DER BRETONISTIK, DER PROVANCELISTIK UND DER SARDISTIK AN DEN DEUTSCHEN UNIVERSITÄTEN (XIX–XXI Jh.)

In diesem Artikel analysiert man und charakterisiert man die Entstehung der Argentinistik, der Bretonistik, der Provanilistik, der Retoromanistik und der Sardistik an den deutschen Universitäten (XIX–XXI Jh.). Die bekannteste sprachliche Spezialität an den deutschen Universitäten ist die Romanistik. «Bertelsmann. Das neue Universallexikon» betrachtet man «Romanistik, Wiss. von den roman. Sprachen u. Literaturen» [13, S. 809]. Die Romanistik besteht aus solche wissenschaftliche Bereiche, sowie: die Argentinistik, die Baskistik, die Brasilistik, die Bretonistik, die Dalmatinistik, die Frankistik, die Galisistik, die Italinistik, Kastilien, die Katalanistik, Katalanen, Katalanische Felder, die Keltistik, die Moldovistik, die Oksitanistik, die Portugistik, die Provansilistik, die Rätoromanistik, die Romanistik, Romani – zigeunerische rumänische Sprache, die Rumänistik, die Sardistik, die Spanistik. Sie forscht die Besonderheiten der europäischen Sprachen und ihre Mundarten/Dialekte (Italienisch, Spanisch, Portugiesisch, Französisch), sie forscht die Sprachen der nationalen Minderheiten von Europa (Galicisch, Katalanisch, Oxitanisch, Rätoromanisch, Sardisch). «Romanische Sprachen, aus dem Vulgärlatein entstandene europäische Sprachen; aufgrund ihres Verwandtschaften in 3 Gruppen eingeteilt; 1. Westromanisch (Span., Port., Katalan., Provençal., Frz., Rätorom.); 2. Ostromanisch (Ital., Dalmatin. [ausgestorben], Rumän.); 3. Zentralromanisch (Sardin)» [13, S. 809]. Der deutsche Philologe K. Mann benützt im ersten Mal den Begriff «romanische Philologie».

Entscheidende Wörter: das Gälisch oder Schottisch; die Geschichte; das Irisch; die Keltistik; das Kornisch und das Bretonisch; das Manx; die Portugistik; romanische Philologie; die Sprachgruppe; die Universität; das Walisisch.

Рецензенти: *Левченко Л. Л.*, д-р іст. наук, доцент.
(Державний архів Миколаївської області)
Шкляж Й. М., д-р іст. наук, проф.
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

© Мелінчук Н. В., 2017

Дата надходження статті до редколегії 21.09.17

БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В ДОРОБКУ Г. СЕНКЕВИЧА. ВІЗІЇ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИКІВ

У другій половині XIX століття польська історична наука перейшла на засади позитивізму, який послуговувався ідеями органічної праці. Дослідники-гуманітарії вважали, що як і в точних науках є можливість спрогнозувати майбутній результат. Запровадження в Ягеллонському, а згодом і Львівському університетах кафедр історії Польщі та поетапна полонізація цих навчальних закладів давали сподівання на відродження втраченої у XVIII столітті державності мирним, еволюційним шляхом. Польське суспільство очікувало відповіді від професійних істориків у чому були причини минулих невдач. Справжньою подією стала публікація «Трилогії» Г. Сенкевича, яка зміцнювала дух народу, бажання продовжувати боротьбу за відродження держави. Визвольні змагання поляків достатньо часто входили в протиріччя з аналогічними спробами українців. «Трилогія» польського письменника Нобелівського лауреата й донині породжує контроверсійні підходи серед широкого загалу і серед професійних істориків.

Ключові слова: Богдан Хмельницький; українське козацтво; Генрик Сенкевич.

У другій половині XIX ст. в середовищі польських істориків в якості основної методології утвердився позитивізм. Ця методологія була свого роду відповіддю на поразку Січневого повстання. Позитивізм середини XIX століття був якісно відмінним від просвітництва попередньої доби з огляду на прогрес науки, суспільний розвиток і ті проблеми, які перед ним стояли. Ідеологія позитивізму і запити технічного прогресу створювали сприятливі умови для розвитку наукової думки. Разом із тим, необхідно враховувати, що історична наука у XIX столітті носила елітарний характер і тому, щоб донести свої ідеї та думки до пересічного обивателя вчені подекуди вдавалися до публіцистики та літературної творчості. Маємо відзначити, що для народу, позбавленого незалежності, література була і надалі залишалася своєрідною моральною серцевиною. Власне у літературі наступили найважливіші зміни. Їх наслідком і стала поява на польському літературному небосхилі Генрика Сенкевича.

Для повноти польської культури творчість Генрика Сенкевича настільки важлива, як Гомер для цілісності й тяглості середземноморської традиції. Не секрет, що поневолений трьома імперіями польський народ з ентузіазмом сприйняв вихід «Трилогії», більше того вона лягла в основу загальної візії поляків на минувшину часів Речі Посполитої, спонукала до активних дій по відродженню необачно втраченої наприкінці XVIII століття державності. В своїй «Трилогії» Г. Сенкевич показав складні часи польської історії. Разом із тим, цей твір покликаний був зміцнити в душах поляків переконання, що державність буде відроджено. Письменнику вдалося зобразити картину

яскравого минулого, розкрити особливості національного життя. З одного боку Г. Сенкевич зобразив ключові історичні події: повстання під проводом Б. Хмельницького; шведську навалу; турецьку агресію – з іншого, з певною долею авторського вимислу, зобразив колоритні постаті своїх героїв [1, с. 63]. До таких рішучих дій закликали представники варшавської історичної школи та молоде покоління, виховане фундаторами краківської історичної школи, які за взірця взяли погляди Й. Лелевеля. Відродивши у 1918 році незалежність поляки меншою мірою потребували замилювання подвигами предків, а повинні були в щоденній кропіткій праці розбудовувати державність. У цих умовах глибокі контроверсії викликала праця Ольгерда Гуркі [2], який піддав критиці не тільки упущення та помилки в творах Г. Сенкевича, але й концептуальні засади, що лягли в основу «Трилогії». Оцінки і підходи історика втягли у дискусію відомих тогочасних істориків В. Конопчинського, М. Гандельсмана, М. Кукеля, В. Томкевича, З. Лясоцького, а також літературних критиків.

З того часу історики та літератори з певною періодичністю звертаються до творчості великого польського літератора намагаючись по-новому оцінити його творчий доробок. Цій проблемі була присвячена конференція «Сенкевич як частина національної самосвідомості: з ким і проти кого?», яка відбулася в два етапи і була організована у рамках міжнародної гуманістичної школи Центрально-Східної Європи. Перший етап проходив у Варшаві, Кейданах, Вільносі в жовтні 2003 року, а другий – у Луцьку, Збаражі, Берестечку в липні 2004 року.

Початок дискусії поклав Єжи Аксер, один із модераторів конференції, який запропонував зосередитися на моральних засадах найбільш яскравих особистостей середини XVI століття в контексті «Трилогії». Його підтримав дослідник з Харкова Володимир Кравченко, запропонувавши присутнім виступ на тему «Чи Богдан Хмельницький був добрим українцем?» Він звернув увагу, що з моменту появи на політичній і соціальній арені Богдан Хмельницький викликав контроверсійні оцінки. На його переконання навіть в середовищі самих українців немає єдиного підходу в оцінках постаті гетьмана. Тому й у створах Г. Сенкевича він постає в подібні «орла», а іноді навіть самого Люцифера. Доповідач звернув увагу, що козаки за життя Б. Хмельницького вважали його за вождя і «батька» народу, а в умовах Російської імперії його постать почали вмонтовувати в пантеон російських героїв, як оборонця віри православної [3, с. 332]. Наприкінці XIX і впродовж XX століття постать Б. Хмельницького виступає в подвійному трактуванні: вмонтованою в імперську традицію з одного боку і одночасно як виразник боротьби за незалежність українського народу. Трактування постаті гетьмана значною мірою залежить від еліти (влади) та її потреб [3, с. 333].

Пйотр Борек звернув увагу на досконале володіння Б. Хмельницьким українською, польською мовами і латиною, що є свідчення його високого освітнього рівня [4, с. 340]. А Богдан Мазан вважає постать гетьмана зображену Г. Сенкевичем достатньо трагічною і суперечливою, адже одні бачили в ньому визволителя, а інші бажали йому смерті [5, с. 342].

Очевидно дискусії учасників генерували інтерес до творчості Г. Сенкевича з боку Варшавського історика Мірослава Нагельського. Він також підкреслив, що зросту зацікавлення творчістю польського письменника і постаттю Б. Хмельницького сприяла екранізація «Трилогії». На думку дослідника завдяки останнім науково-популярним і науковим публікаціям інтерес і знання про епоху описану в «Огнем і мечем» непомірно виріс [6, с. 87]. Ця публікація певною мірою доповнила праці автора, що були опубліковані раніше [7–8] та дослідження М. Бернацького [9], С. Александровича [10]. М. Нагельський вважає: «Окреме питання яке цікавить не тільки дослідників, але всіх любителів епохи «Огнем і мечем» є те, яким був ступінь знайомості й використання Г. Сенкевичем доступних йому історичних джерел у тексті твору. Також цікавим є, на які джерела опирався автор під час опрацювання розлогіх фрагментів своєї праці стосовно облоги Збаража козацько-татарськими силами» [6, с. 98]. Дослідник вважає, що письменник ознайомився не тільки з творами знаних істориків Людвіка Кубілі [11], Кароля Шайнохи [12], Мар'яна Дубецького [13], але й джерелами: «Księga

pamiętniczą» Якуба Міхаловського, що містить два збаражських діаріуша; літописами Юхима Єрліча та Самуеля Велички. Використав автор «Трилогії» джерела, що знаходилися у бібліотеках і приватних колекціях. Звернув увагу М. Нагельський і на політичні погляди Б. Хмельницького [14].

Необхідно мати на увазі, що виступи козаків і зокрема війна під проводом Б. Хмельницького наклали свій відбиток на старопольську культуру елементи якої знайшли відображення в творчості Г. Сенкевича. Сучасні польські дослідники звернули увагу на цю обставину, що матеріалізувалося в узагальнюючій праці «Wojny, bitwy i potyczki w kulturze staropolskiej» [15].

Важливі підходи польських істориків до постаті Б. Хмельницького є в книзі присвяченій професору Владиславу Анджейові Серчику, що вийшла друком у 2010 році [16], де зібрано статті дослідників козаччини. Зокрема, М. Франц звернув увагу на політичні погляди гетьмана, адже він кинув виклик одній з найбільших і найпотужніших держав тогочасної Європи, зумівши в процесі протистояння навіть створити зародки власної державності [17, с. 68]. На переконання історика події 1648 року розвивалися настільки стрімко, що випереджали навіть політичні заміри гетьмана. Він вважає, що лише у 1650 році стали чітко проявлятися політичні наміри Б. Хмельницького, що проявилось у вимогах автономії козацької держави, бажанні пов'язати свою родину з молдавським тронем, а також підготовка до переговорів щодо переходу під опіку Московії. В умовах, що склалися гетьман потребував надійного союзника. Навіть жести султана з наданням титулу князя і даруванням кафтану, що мало свідчити про визнання його як союзника не служували гарантією [17, с. 71–73].

Маємо зазначити, що українські історики, за винятком окремих сюжетів, недостатньо місця відводять «Трилогії». Творчість Г. Сенкевича більшою мірою цікавить філологів. Так Р. Радишевський розглянув не тільки літературні прийоми якими послуговувався автор, але й зображення ним історичного тла на якому відбуваються події [18]. В. Марценішко зосередила увагу на типологічних паралелях в сюжетно-композиційних побудовах трилогій М. Старицького «Богдан Хмельницький» і в романі Г. Сенкевича «Вогнем і мечем» [19].

Сенкевичівські картини минулого через процес шкільного виховання безпосередньо впливали на формування історичних уявлень поколінь поляків і, вкоренившись у свідомості, транслювалися на саму історичну науку. З таких позицій у польському суспільстві, шкільництві та історичній науці був сприйнятий роман Г. Сенкевича «Вогнем і мечем», що розглядався як засіб для «зміцнення сердець».

Список використаних джерел

1. Сінкевич Є. Г. Постать Богдана Хмельницького в польській історіографії кінця XIX–XX століть // Біографістика в контексті сучасних історичних та історіографічних досліджень. Харківський історіографічний збірник / за ред. С. Посохова. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2003. – Вип. 6.
2. Górka O. «Ogniem i mieczem» a rzeczywistość historyczna. – Warszawa, 1934.
3. Krawczenko W. Czy Bohdan Chmelnicki był dobrym ukraińcem? // Po co Sienkiewicz? Sienkiewicz a tożsamość narodowa: Z kim i przeciw komu? – Warszawa, 2007.

4. Dyskusia / P. Borek // Po co Sienkiewicz? Sienkiewicz a tożsamość narodowa: Z kim i przeciw komu? – Warszawa, 2007.
5. Dyskusia / B. Mazan // Po co Sienkiewicz? Sienkiewicz a tożsamość narodowa: Z kim i przeciw komu? – Warszawa, 2007.
6. Nagielski M. Epoka «Ogniem i mieczem» Henryka Sienkiewicza a rzeczywistość historyczna doby powstania Bohdana Chmielnickiego // Ostródzki przegląd historyczny. – Muzeum w Ostródzie, 2007. – T. 1.
7. Nagielski M. Kampania zimowo-wiosenna 1651 hetmana koronnego Marcina Kalinowskiego przeciwko Kozakom // Przegląd Wschodni. – 1999. – Z. 3 (19). – s. 413–434.
8. Relacje wojenne z pierwszych lat walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu Ogniem i mieczem (1648–1651) / oprac. M. Nagielski. – Warszawa, 1999.
9. Biernacki W. Żółte Wody – Korsyń 1648. – Częstochowa, 2000.
10. Alexndrowicz S. Plan obronnego obozu wojska koronnego w Zbarażu z 1649 roku // Litwa i jej sąsiedzi od XII do XX wieku / Pod red. G. Błaszczyka i A. Kijasa. – Poznań, 1994.
11. Kubala L. Szkice historyczne. – Lwów, 1880.
12. Szajnocha K. Dwa lata dziejów naszych // Dzieła. – T. 8–9. – Warszawa, 1877.
13. Dubiecki M. Kudak, twierdza kresowa i jej okolice. – Kraków, 1879.
14. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej oboga narodów ze Szwecją w XVII wieku / pod red. M. Nagielskiego. – Warszawa, 2007.
15. Wojny, bitwy i potyczki w kulturze staropolskiej / pod red. W. Pawlaka i M. Piskały. – Warszawa, 2011.
16. Między Odrą a Uralem / pod red. W. Wierzbieńca. – Rzeszów, 2010.
17. Franz M. Od Zborowa do Hadziacza. Rozdroża myśli politycznej Bohdana Chmielnickiego // Między Odrą a Uralem / pod red. W. Wierzbieńca. – Rzeszów, 2010.
18. Радішевський Р. Література та історія в романі «Вогнем і мечем» Генрика Сенкевича // Вісник Черкаського університету. – 2005. – Вип. 2. – С. 132–148.
19. Марценішко В. Сюжетно-композиційні особливості трилогії «Богдан Хмельницький» Михайла Старицького і роману «Вогнем і мечем» Генрика Сенкевича: типологічні паралелі // Вісник Черкаського університету. – Серія «Філологічні науки». – 2012. – Вип. 5. – С. 29–37.

А. И. Ткачук,

канд. ист. наук, доцент Херсонского государственного аграрного университета, г. Херсон, Украина

БОГДАН ХМЕЛЬНИЦКИЙ И УКРАИНСКОЕ КАЗАЧЕСТВО В ТВОРЧЕСТВЕ Г. СЕНКЕВИЧА. ОЦЕНКИ СОВРЕМЕННЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

Во второй половине XIX века польская историческая наука перешла на позиции позитивизма, который использовал идеи органического труда. Исследователи-гуманитарии считали, что как и в точных науках есть возможность прогнозировать будущее. Введение в Ягеллонском, а впоследствии и Львовском университетах кафедр истории Польши и поэтапная полонизация этих учебных заведений давали надежду на возрождение потерянной в XVIII веке государственности мирным, эволюционным путем. Польская общественность ожидала от историков ответа в чем были причины поражений прежде. Настоящим событием стала публикация «Трилогии» Г. Сенкевича, которая укрепляла уверенность поляков, желание продолжать борьбу за возрождение государственности. Освободительная борьба поляков достаточно часто противоречила аналогичным попыткам украинцев. «Трилогия» польского писателя Нобелевского лауреата и на сегодняшний день вызывает противоречивые суждения в среде общественности и среди профессиональных историков.

Ключевые слова: Богдан Хмельницкий; украинское казачество; Генрих Сенкевич.

A. Tkachuk

Candidate of historical Sciences, docent Kherson State Agrarian University, Kherson, Ukraine

BOGDAN KHMELYNYSKY AND THE UKRAINIAN COSSACKS IN THE WORK OF G. SENKEVIC. VISIONS OF MODERN RESEARCHERS

In the second half of the XIX century Polish historical science moved on the principles of positivism which served the ideas of organic labor. Researchers in humanities believed that as in exact sciences there is an opportunity to predict the future outcome. The introduction in Jagiellonian and later Lviv universities of Polish history departments and the gradual polonization of these education institutions gave hope for the revival of the statehood lost in the XVIII century by a peaceful evolutionary way. Polish society was waiting for answers from professional historians in what were the causes of past failures. The real event was the publication of Trilogy by G. Senkevich which strengthened the spirit of the people and desire to continue struggle for the revival of the state. Poles liberation struggles often contradicted the similar attempts of Ukrainians. The «Trilogy» of the Polish writer of the Nobel Prize winner still controversy approaches among the general public and among professional historians.

Key words: Bohdan Khmelnytsky; Ukrainian Cossacks; Henrik Senkevich.

Рецензенти: *Кротофіль М.*, д-р філософії, ад'юнкт.
(Університет ім. Миколи Коперніка, Торунь, Польща)
Сінкевич Є. Г., д-р іст. наук, проф.
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

© Ткачук А. І., 2017

Дата надходження статті до редколегії 17.10.17

РОЗДІЛ 4.

**АРХЕОЛОГІЯ,
КРАЄЗНАВСТВО,
МЕТОДИКА**

Дурбас М.,
д-р іст. наук, професор Академії імені Яна Длугоша,
м. Ченстохова, Республіка Польща.

Сінкевич Є.,
д-р іст. наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна,
e-mail: e.sinkevych@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ ФРАНЦУЗІВ НА ТЕРЕНАХ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ у першій половині XIX століття

Регіон північного Причорномор'я в першій половині XIX століття активно заселявся представниками різних національностей, які й сформували його специфічний етнічний колорит. Рятуючись від наслідків Французької буржуазної революції сюди прибули переселенці, які посіли значні позиції в адміністрації та економічному житті. Їх внесок у розвиток Одеси, Херсона й Миколаєва й досі привертає увагу вітчизняних і закордонних дослідників. Особливе місце серед французів південної палмири посів граф Рішельє. На жаль, його плідна діяльність на посаді градоначальника Одеси мало відома на його батьківщині – у Франції.

Ключові слова: французи; Херсонська губернія; Південь України.

Змушені відзначити, що проблема внеску французів у розвиток Херсонської губернії в XIX столітті мало вивчена в сучасній українській історіографії і майже невідома на польських і французьких теренах. У Франції [1–4] і Польщі дослідники обмежилися короткою інформацією про найбільш відомих особистостей в різного роду довідкових виданнях [5–6]. Певне зацікавлення проблематикою спостерігається в російських [7–9] і радянських науковців. Дещо краща ситуація в Україні. Тут, окрім енциклопедичних видань, праць з нагоди ювілейних дат населених пунктів, установ і навчальних закладів [10–12], вийшли друком статті стосовно окремих особистостей [13–14] або сюжетів [15–19], де описано діяльність французів. Характерно, що значна частина публікацій українських дослідників здійснена у виданнях на теренах Російської Федерації.

Долучаючи все нові терени за Кючук-Кайнарджійським мирним договором (1774) і Яським миром (1791) між Османською і Російською імперіями, остання потребувала людських ресурсів для зміцнення своїх військових і господарських позицій. Тому, окрім примусових переселень практикувалося запрошення на терени так званого «дикого степу» мешканців інших держав. При тому підстави для переселення представників різних національностей були діаметрально протилежними: намагання отримати захист від релігійних переслідувань, заманливі економічні пропозиції, спроби уникнути соціального і національного гніту, втеча від революцій і воєн. Господарське освоєння теренів Північного Причорномор'я розпочалося в першій половині XIX століття, вже після заснування Херсона, Миколаєва і розбудови

Очакова та Одеси. До прибулих сербів, болгар, арнаутів (албанців), євреїв і німців, після поразки Листопадового повстання, масово долучилися й поляки. Як і польська знань (100 найбільш багатих родин) вихідці з Франції, селилися в містах. Втікачі від Французької буржуазної революції знайшли співчуття з боку російського абсолютизму. Вони віддячили імперії вірною службою навіть в роки війни проти Наполеона.

Серед найбільш знаних виділяється особистість племінника кардинала Армана Жана дю Плессі де Рішельє – Арман Еммануель дю Плессі, герцог де Рішельє, який перебував на посаді міського голови Одеси впродовж 1803–1815 років. Стрімкий розвиток зовнішньої торгівлі дозволив Одесі стати третім містом імперії за економічним потенціалом та кількістю мешканців. «За дванадцять років свого управління Одесою Рішельє зумів створити той дивовижний механізм творчого духу, який не потребував ні привілеїв, ні штучних заходів підтримки. Завдяки своїй особистій дружбі з імператором Олександром I герцог обумовив для керованих ним територій, мабуть, тільки одну перевагу, яку можна позначити досить простою формулою – невтручання величезного бюрократичного апарату імперії в створюваний ним в південних провінціях соціальний і економічний механізм» [14]. Після поразки Наполеона в 1814–1815 роках відбулася загальноєвропейська (окрім Османської імперії) конференція «Віденський конгрес», в ході якої була вироблена система договорів, спрямованих на відновлення феодально-абсолютистських монархій, зруйнованих французькою революцією 1789 року і наполеонівськими війнами, і були визначені нові кордони держав Європи. Очевидно царизм потребу-

вав на чолі Франції відданої собі людини. Такою кандидатурою виявився герцог де Рішельє. У період реставрації Бурбонів він повернувся до Франції, де обіймав посади міністра закордонних справ (1815–1818) і глави уряду Людовика XVIII (1815–1818, 1820–1821).

Ще одна знана особистість граф Олександр Федорович Ланжерон (Alexandre-Louis Andraut de Langeron, 13 січня 1763, Париж – 4 липня 1831, Санкт-Петербург) – французький емігрант, російський воєначальник епохи Наполеонівських воєн (з 1811 генерал від інфантерії), генерал-губернатор Новоросії та Бессарабії з 1815 по 1822 роки. Його ім'ям названа частина міста Одеси.

Окрім військових і управлінських талантів вихідці з Франції проявили себе в економічному розвитку регіону. У першій половині XIX століття Російська імперія, в економічному плані, мала значний ресурсний потенціал, що дало можливість їй впроваджувати різні галузі господарства. Іноземців приваблювали, як фахівців у певних економічних сферах, які вводили нові методи і технології у розвитку промисловості, сільського господарства, торгівлі тощо. Залучення західноєвропейських підданих до розвитку окремих регіонів держави стало звичайним явищем у виділений нами період. Так Рене Йосипович Васал, зять і племінник одного з перших засновників тонкорунного вівчарства на Півдні України – комерції радника Вільгельміна Рувьє (власника Чорноморської коси Джирилгач) продовжив його справу, ставши одним із великих виробників чистої вовни, яка відправлялася не тільки у внутрішні губернії царської держави, але також і на експорт. В результаті Рене Васал отримав титул камергера Російської імперії. У той же час він був засновником цілої французької династії в регіоні [20].

У 1833 році між трьома відомими в регіоні французами К. І. Потьє, Р. О. Васалом і П. А. Марі було розділено маєток радника комерції Вільгельміна Рувьє на острові Джирилгач. Вони стали володарями 4752 десятин. У першій половині XIX століття одним із відомих аристократів у південно-західній частині Російської імперії був граф К. Ф. Сент-Прі. У 1813 році цей француз обіймав державну посаду голови Комерційного суду. Він володів земельними ділянками на території Таврійської губернії. У 1828 році французький дворянин Карл Дерешемон отримав земельні дачі села Юношівка Одеського повіту капі-

тан російської служби Делякур в 1832 році отримав від царського уряду землі в селі Ново-Сгорівка Херсонського повіту Херсонської губернії 250 десятин [17, с. 12–13].

Зменшення мит спричинило збільшення французьких торговців на теренах півдня сучасної України. Так, в списках купців за 1826 рік, які офіційно зареєструвалися в Одесі, значилися: І. Рубо, І. Рено, К. Сікард, Шалле, П. Лоде. 13 лютого 1826 року Комітет Міністрів іноземцям Ленсену і Делега дозволив створити в Одесі Торгову компанію на 15 років. У 1840-х роках триває створення торгових компаній на півдні сучасної України. Так, Комітет Міністрів видав указ 10 березня 1839 року, де було прописано: «... граф де Прадель, ... Марселіно де Френ, Берье синові і Е. Барб'є заснувати в Російській імперії акціонерну компанію під назвою суспільства мореплавання і торгівлі на Чорному морі». Через рік були доповнені обов'язки цього товариства – після чого воно стало контролювати торгівлю зі Сходом [18, с. 106].

Ще до приїзду Рішельє в Одесу тут влаштувалися емігранти-сзуїти, які в 1802 році відкрили парафіяльну школу при римсько-католицькому костелі. Французький емігрант Вольсей заснував в місті приватний пансіон. Він же був призначений і першим директором заснованої в 1804 році комерційної гімназії в Одесі. Наведемо відомості, що збереглися в архівних документах про французів, які займалися викладанням. Французької мови одеситів навчав Антон Іванович Гальяр (Antoine Gaillard). Після Гальяра французьку мову викладали Філіп Женеллі (Genelly, Génellier), Жозеф або Йосип Йосипович Рібодо (Ribodot), Жак Фабер Шабаннер або Шабан (Chabannner, Chaban) з Невшателя, Антуан або Антон Петрович Шабер (Chabert) [19, с. 112–113].

Характерно, що вихідці із Франції на відмінну від німців, сербів чи євреїв не засновували колоній, можливо тому, що отримували окремі земельні наділи, які розташовувалися в різних частинах Херсонської губернії. Їх також розселяли залежно від професійної приналежності. Аграріями заселяли терени вздовж берега. Зазвичай це було виноградарство і вівчарство. В свою чергу промисловці були представлені в містах, перш за все в Одесі. Формуються навіть окремі зони, які заселялися французькими переселенцями.

Список використаних джерел

1. Armand-Emmanuel du Plessis de Richelieu «Ma retraite du pouvoir» // Revue de Paris. – 1897.
2. Emmanuel de Waresquiel, Le Duc de Richelieu – Paris, Perrin, 1990.
3. Benoît Yvert (dir.), Premiers ministres et présidents du Conseil. Histoire et dictionnaire raisonné des chefs du gouvernement en France (1815–2007), Perrin, 2007.
4. Louis-Victor-Léon de Rochechouart, Souvenirs sur la Révolution et l'Empire ; rééd. Plon, 1889.
5. Майков П. М. Ришельє Эммануил Осипович // Русский биографический словарь : в 25 томах. – СПб.-М., 1896–1918.
6. Ришельё (Richelieu) Арман Эммануэль дю Плесси (du Plessis) // Большая Советская энциклопедия (в 30 т.) / А. М. Прохоров (гл. ред.) – 3-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1975. – Т. XXII. – С. 145.
7. Майков П. М. Герцог Ришельє в России // Русская старина, 1897. – Т. 91. – № 6. – С. 33–49.
8. Третьякова Л. Последний из рода Ришельє // Вокруг света. – 2001. – № 1 (2724).
9. Полевщикова Е. В. «Мы здесь в гуще битвы против анархии...» (политическая жизнь эпохи Реставрации в письмах А. Э. Ришельє В. П. Кочубею) // Французский ежегодник. – М., 2003. – С. 165–181.
10. Михневич И. Г. Исторический обзор сорокалетия Ришельевского лицея с 1817 по 1857 год. – Одесса, 1857.

11. Добролюбский А. О. Из истории педагогического университета / А. О. Добролюбский // Дерибасовская-Ришельевская : Одесский альманах. – Одесса, 2004.
12. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років. – Харків, 2004.
13. Барская Н. Дюк / Н. Барская // Одесский вестник: газета. – Одесса, 2006. – № 204–205.
14. Третьяк А. Герцог Ришелье : Обаяние личности / А. Третьяк // Одесса. – 1997. – № 4.
15. Головка Ю. І. Доповідь про торгівлю та судноплавство на Чорному морі (1805 р.) як джерело з історії Чорноморських портів південної України // Південний архів. Історичні науки. – Херсонський державний університет. – 2009. – Вип. 30. – С. 184–188.
16. Сидорович Е. С. Французы в економічному розвитку південних губерній України наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. : дореволюційна історіографія питання / Е. С. Сидорович // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2011. – Вип. XXXI. – С. 341–347.
17. Сидорович Е. С. Экономическая деятельность французских переселенцев на Юго-Западе Российской империи в конце XVIII – первой половине XIX века (по материалам государственных архивов Украины) / Е. С. Сидорович // Известия Саратовского университета. – Сер. История. Международные отношения. – 2013. – Т. 13. – Вип. 2. – С. 11–16.
18. Сидорович Е. С. Экономическая деятельность французских переселенцев на территории Новороссийского края во второй четверти XIX ст. : правовой аспект / Е. С. Сидорович // Научные ведомости. Белгородский государственный университет. – Сер. История. Политология. Экономика. Информатика. – 2013. – № 1(144). – Вип. 25. – С. 104–108.
19. Полевщикова Е. В. Французы в учебных заведениях Одессы. 1803–1822 гг. / Е. В. Полевщикова // В кн. Французский ежегодник 2011 : Франкоязычные гувернеры в Европе XVII–XIX вв. – М. : ИВИ РАН, 2011. – С. 110–126.
20. Сидорович Е. Рене Осипович Вассал и Юг Украины / Е. Сидорович : Режим доступа <https://www.tavriya.info/blank-xvvyk>

М. Дурбас,

д-р ист. наук, профессор Академии имени Яна Длугоша, г. Ченстохова, Республика Польша

Е. Синкевич,

д-р ист. наук, профессор кафедры международных отношений и внешней политики Черноморского национального университета имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ФРАНЦУЗОВ НА ТЕРРИТОРИИ ХЕРСОНСКОЙ ГУБЕРНИИ в первой половине XIX века

Регион северного Причерноморья в первой половине XIX века активно заселялся представителями разных национальностей, и сформировал его специфический этнический колорит. Спасаясь от последствий Французской буржуазной революции сюда прибыли переселенцы, занявшие значительные позиции в администрации и экономической жизни. Их вклад в развитие Одессы, Херсона и Николаева до сих пор привлекает внимание отечественных и зарубежных исследователей. Особое место среди французов Южной Пальмиры занял граф Ришелье. К сожалению, его плодотворная деятельность на посту градоначальника Одессы мало известна на его родине – во Франции.

Ключевые слова: французы; Херсонская губерния; Юг Украины.

M. Durbas,

Doctor of Sciences in History, Professor Yan Dlogosh Academy, Chenshohowa, Poland

E. Sinkevich,

Doctor of Sciences in History, Professor of the Department of international relations and foreign policy Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

ACTIVITIES OF THE FRENCH ON THE TERRITORY OF THE KHERSON PROVINCE IN the first half of the NINETEENTH century

In the first half of the nineteenth century, the northern Black Sea region was actively inhabited by representatives of various nationalities, which formed its specific ethnic color. Rescuing from the consequences of the French bourgeois revolution, immigrants arrived here who took significant positions in administration and economic life. Their contribution to the development of Odessa, Kherson and Nikolayev still attracts the attention of domestic and foreign researchers. A special place among the French southern palmyrs was taken by Count Richelieu. Unfortunately, his fruitful activity as mayor of Odessa was little known at his homeland – in France.

Key words: the French; the Kherson province; the South of Ukraine.

Рецензенти: *Левченко Л. Л.*, д-р іст. наук, доцент.
(Державний архів Миколаївської області)

Міронова І. С., д-р іст. наук, проф.
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

© Дурбас М., Синкевич Е., 2017

Дата надходження статті до редколегії 23.10.17

ФЕНОМЕН ГРИ У ФОРМУВАННІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

У цій статті розкривається феномен гри в площині педагогіки та висвітлюються аспекти використання навчальної гри при формуванні пізнавальної активності учнів на уроках історії.

Значення гри неможливо вичерпати й оцінити розважально-реактивними можливостями. У тому і є її феномен, що, будучи розвагою, відпочинком, вона здатна перерости в дещо більше: навчання, творчість, терапію, у модель типу людських відносин і проявів у праці.

Саме поняття «ігрові педагогічні технології» об'єднує в собі досить велику групу методів і прийомів організації педагогічного процесу у формі різних педагогічних ігор. Педагогічна гра має чітко поставлену мету навчання й відповідні їй педагогічні результати, які можуть бути обґрунтовані та виділені в певному вигляді й характеризуються навчально-пізнавальною спрямованістю. Ігрова форма занять створюється на уроках історії за допомогою різноманітних ігрових прийомів і ситуацій, що виступають як засіб спонукання, стимулювання до активної навчальної діяльності.

Мікросвіт навчальної гри на уроці історії вимагає свого архітектурного та значеннєвого рішення. Обов'язково має бути наявний ігровий естетичний план, який відповідатиме вимогам віку дитини, її прагненням до самовираження, реалізації та комунікації.

Ключові слова: феномен; навчальна гра; історія; стимулювання; мотивація.

У світлі нових політичних та економічних умов, що склалися на початок 2017 року в Україні, стратегічними пріоритетами державної освітньої політики має бути її модернізація, результатами якої будуть не самі по собі знання, уміння та навички, а набір ключових компетентностей та забезпечення сучасного соціального замовлення.

Вагоме місце в досягненні поставленого завдання посідає навчальна гра. Цьому сприяє онтологічна суть цього феномена: він здатен проявлятися у будь-якій сфері життєдіяльності завдяки своїй укоріненості в культуру. Адже гра досліджується не лише на філософському рівні, але й у рамках соціології, політології, культурології, психології та педагогіки [4].

В цій статті феномен гри буде розкрито в площині педагогіки.

Розуміння того, що в центрі навчально-виховного процесу перебуває учень, потребує пошуку та використання сучасних засобів розвитку його особистості. У зв'язку з цим першочерговими завданнями шкільної освіти є: методологічна переорієнтація на особистість учня, оновлення змісту, впровадження сучасних технологій навчання і виховання відповідно до вимог сучасності.

Звернення до навчальних ігор не лише виправдане назрілими суперечностями між вимогами, які ставляться перед школою та існуючим у її розпорядженні арсеналом засобів, а й підготовлене низкою педагогічних досліджень.

Теоретичний аспект поданих матеріалів опирається на сучасні погляди науковців та істориків О. Пометун, Л. Пироженко, К. Баханова, Г. Селевка, О. Хуторського, І. Мішиної, Л. Жарової, О. Фідри та інших. Узагальнення матеріалів цих авторів дало змогу чітко висвітлити сутність навчальної гри при формуванні пізнавальної діяльності в системі компетентнісної моделі навчання історії.

Навчальна гра дуже широко застосовується в сучасній педагогіці. Гра стимулює пізнавальний інтерес. Педагогічне стимулювання і мотивація навчальної діяльності учнів включають в себе формування пізнавального інтересу, що становить вибірку спрямованість особистості, яка обернена в сферу пізнання, предметного оволодіння предметом. Оскільки пізнавальний інтерес багатогранний, він може: 1) виступати як зовнішній стимул процесу засвоєння, як засіб активізації цього процесу; 2) як мотив пізнання, стикаючись та взаємодіючи при цьому з іншими мотивами [1].

Важливу роль на уроках історії відіграє використання методів активізації пізнавальної діяльності як засобу учнівських компетенцій, які складатимуть основу успішності навчання. Сьогодні ставить вимогу не простого планування і проведення уроку, а технологічного підходу, тобто чіткої, системної, логічної, науково обґрунтованої діяльності.

Внаслідок застосування ігор виконується один із основних законів навчальної діяльності: досягнення мети навчання неможливе без активності дитини.

Ігрові завдання становлять основний методичний апарат навчання предмета на етапі активізації навчального матеріалу, який раніше подавався іншими способами. Виняткове значення ігрового методу організації пояснюється ще й тим, що гра реалізується в розгорнутому вигляді психологічний механізм самої пізнавальної діяльності. У вирішенні питання про можливість на основі ігрових завдань побудувати цілісну систему навчання необхідно також виходити із здатності ігрової діяльності розвивати мотивацію специфічної навчальної діяльності. У грі ефективно включення функції орієнтування забезпечується на основі адекватної мотивації ігрової діяльності, що обумовлено її природою, чим і пояснюється висока продуктивність ігрового способу навчання.

Слід також звернути увагу на амбівалентність феномена гри: з одного боку, обмеженість правилами, з іншого – простір для експерименту, саморозвитку, інтерпретації, імпровізації. Однією з найактуальніших характеристик гри є вільне самовиявлення та самопрезентація особистості, відкритість учня-гравця своїх можливостей. Наразі все частіше поширюється практика спектакуляризації [3].

На специфічну особливість гри особливу увагу в своїй практичній діяльності звертав увагу А. Макаренко. Він вважав, що в дитячому віці гра є нормою, що дитина має завжди грати, навіть тоді, коли робить серйозну справу. В цьому випадку педагогічні ігри – це ті, які використовуються педагогом з метою розв'язання конкретних навчально-виховних завдань.

Педагогічні ігри диференціюють за педагогічною спрямованістю: дидактичні (ці ігри організуються в процесі навчання), творчі педагогічні ігри (ігрова модель розроблена самим педагогом з метою досягнення конкретних виховних завдань). Такі ігри найчастіше вводяться в інші види діяльності, будучи їхньою емоційною основою. У них школярі перебувають у ролі позиції позитивного персонажа. Ці ігри, які не регламентовано чіткими умовами і правилами, містять великі можливості для творчого самовираження школяра через роль. Роль є тим рушієм,

який «запускає» весь механізм педагогічних ігор творчого змісту.

Турбота про збереження ігрової ситуації – один із обов'язків вчителя – організатора гри.

Ігри дають можливість внести проблемність у пізнавальний процес, здійснити самоконтроль та самокоригування пізнавальної діяльності. Успішне проведення ігор веде до розвитку пізнавальної самостійності учнів.

Пізнавальна самостійність – це якість особистості, що виявляється у готовності своїми силами здійснити цілеспрямовану діяльність. Ця активність передбачає здатність здійснювати пізнавальну діяльність, що включає необхідні знання, оволодіння методами пізнавальної діяльності та сформованість мотивів, які визначають потребу, прагнення до цієї діяльності.

На активність у процесі пізнавальної діяльності впливають і зовнішні стимули. Їхня роль особливо велика, якщо вони переходять у соціально значущі мотиви. Виховання стійких пізнавальних та соціально значущих мотивів – одна із сторін формування пізнавальної самостійності [2].

Активізація навчальної діяльності має на увазі активізацію розвитку учнів. Пізнавальна активність – це складна системна властивість суб'єкта, яка інтегрує важливі якісні характеристики типового для нього проходження пізнавальної діяльності: пізнавальну самостійність, пізнавальну ініціативність, а також повноту і мобільність його знань, умінь та навичок у сфері реалізації цієї активності.

Таким чином, на всіх етапах розвитку особистості гра сприймається як цікаве, яскраве, необхідне для її життєдіяльності заняття. І чим старший школяр, тим більше він відчуває розвивальне і виховне значення гри. На ці специфічні особливості гри велику увагу в своїй практичній діяльності звертали відомі педагоги. «Гра, – писав С. Шацький, – це життєва лабораторія дитинства, яка дає той аромат, ту атмосферу молодому життю, без якого ця пора її була б марною для людства. У грі, цьому спеціальному опрацюванні життєвого матеріалу, є найцінніше ядро розумної школи дитинства» [4].

Список використаних джерел

1. Жорник О. Формування пізнавальної активності учнів у процесі спільної ігрової діяльності // Рідна школа. – 2000. – № 3. – С. 37–39.
2. Саюк В. Історико-педагогічний аналіз використання гри у навчальному процесі // Рідна школа. – 2005. – № 7. – С. 50–52.
3. Сисоева С. О. Основи педагогічної творчості вчителя // Навчальний посібник. – К. : ІСДОУ, 1994. – 112 с.
4. Радіонова Г. В. Ігровий вимір нарративної самоідентифікації / Г. В. Радіонова // Гілея (науковий вісник) : [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К., 2009. – Вип. 20. – С. 85–91.

И. А. Лободовская,

Учитель історії Баштанської ООШ І-ІІІ ступеней № 1, Николаевська область, Україна

ФЕНОМЕН ИГРЫ В ФОРМИРОВАНИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ИСТОРИИ

В данной статье раскрывается феномен игры в плоскости педагогики и освещаются аспекты использования учебной игры при формировании познавательной активности учащихся на уроках истории.

Значение игры невозможно исчерпать и оценить развлекательно-реактивными возможностями. В том и есть ее феномен, что, будучи развлечением, отдыхом, она способна перерасти в нечто большее: обучение, творчество, терапию, в модель типа человеческих отношений и проявлений в труде.

Само понятие «игровые педагогические технологии» объединяет в себе достаточно большую группу методов и приемов организации педагогического процесса в форме различных педагогических игр. Педагогическая игра имеет четко поставленную цель обучения и соответствующие ей педагогические результаты, которые могут быть обоснованы и выделены в определенном виде и характеризуются учебно-познавательной направленностью. Игровая форма занятий создается на уроках истории с помощью различных игровых приемов и ситуаций, которые выступают как средство побуждения, стимулирования к активной учебной деятельности.

Микромир учебной игры на уроке истории требует своего архитектурного и смыслового решения. Обязательно должен присутствовать игровой эстетический план, который будет отвечать требованиям возраста ребенка, его стремлением к самовыражению, реализации и коммуникации.

Ключевые слова: феномен; обучающая игра; история; стимулирование; мотивация.

I. Lobodovska,

The teacher of history of the Bashtanskiy School of the I-III steps № 1, Mykolaiv region, Ukraine

PHENOMENON OF THE GAME IN FORMING THE COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS AT THE LESSONS OF HISTORY

This article reveals the phenomenon of the game in the pedagogical plane and highlights aspects of the use of the educational game in the formation of cognitive activity of students in history lessons.

The value of the game can not be exhausted and evaluated by entertainment-reactive capabilities. That is its phenomenon, that being entertainment, rest, it can grow into something more: learning, creativity, therapy, into a model such as human relations and manifestations in labor.

The very concept of «gaming pedagogical technologies» combines a fairly large group of methods and techniques for organizing the pedagogical process in the form of various pedagogical games. The pedagogical game has a clearly stated goal of teaching and its corresponding pedagogical results, which can be justified and highlighted in a certain form and characterized by an educational and cognitive focus. The game form of lessons is created in the lessons of history with the help of various gaming techniques and situations that act as a means of stimulating and stimulating active learning activity.

The microcosm of the educational game at the history lesson requires its architectural and semantic solution. There must necessarily be a game aesthetic plan that will meet the requirements of the child's age, his desire for self-expression, realization and communication.

Key words: phenomenon; teaching game; history; stimulation; motivation.

Рецензенти: *Котляр Ю. В.*, д-р іст. наук, проф.
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)
Міронова І. С., д-р іст. наук, проф.
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

© Лободовська І. О., 2017

Дата надходження статті до редколегії 18.10.17

ВОЛОДИМИР НИКИФОРОВИЧ СТАНКО І ПИТАННЯ МЕЗОЛІТУ УКРАЇНИ

В статті розглянуто діяльність Володимира Никифоровича Станко – відомого археолога, етнолога, історика, дослідника мезоліту та палеоліту.

В. Н. Станко був і залишається видатним науковцем свого часу праці якого по мезоліту і нині є еталоном цієї сторінки літопису археологічної науки України, інших регіонів. До його робіт, вивчення заселення людиною на початку сучасної геологічної епохи в історії Землі у Північно-Західному Причорномор'ї лише розпочалося.

Ключові слова: археологія; мезоліт; палеоліт; конференції; Володимир Никифорович Станко.

В. Н. Станко, як і багатьом іншим його ровесникам випало важке дитинство часів Другої Світової війни. Ставши студентом і все наступне життя, він здійснював археологічні походи, працював у музеях і вишах, де потрібні не тільки енциклопедичні знання. Йдеться і про певні лекторські здібності – почуття гумору, повага до слухачів і опонентів, підлеглих і керівників молодих і не дуже. Про такий статус і таланти В. Н. Станка вже багато написано спогадів, відгуків, рецензій та інших розробок. Він любив і вмів працювати і цим заслужив високу оцінку у друзів і колег. Особливо високо котується його вклад у дослідження археологічних пам'яток і зокрема датованих добою мезоліту. В. Н. Станко був і залишається видатним науковцем свого часу праці якого по мезоліту і нині залишаються еталоном цієї сторінки літопису археологічної науки України, інших регіонів. До його робіт вивчення заселення людиною на початку сучасної геологічної епохи в історії Землі у Північно-Західному Причорномор'ї лише розпочалося [Борисковский, 1957, с. 4–9].

Ще в 1879–1880 рр. у Північно-Східному Причорномор'ї, зокрема в Криму, біолог К. С. Мережковський обстежив і здійснив розкопки значної кількості печерних археологічних місцезнаходжень доби палеоліту. Окрім того, позапечерна пам'ятка Кизил-Коба виявилася характерною для капсійського типу, відомого переважно в Африці [Мережковский, 1880/1881, с. 106–146; 1880/1887, с. 104–130]. Повідомлення про ці роботи опубліковано і у Франції [Merejkosky, 1884, с. 300–302]. Згодом Антуан Мортильє використав матеріали та висновки К. С. Мережковського [Mortillet A., 1896, с. 377–404]. Численні знахідки із поселення Кизил-Коба він датував серединою кам'яної доби торелльської епохи початку голоцену, поійменованою шведським геологом М. Тореллом мезолітом ще у 1874 р. [Борисковский и Замятин, 1934, с. 90, 104]. В узагальнюючій праці Габрієля та Антуана Мортильє цей час продовжує іменуватися

гіатусом (прірвою) між палеолітом і неолітом [Mortillet G. et A., 1990, 657 p.; Мортильє Г. и А., 1903, 196 с.]. Згодом Г. Обермайер та інші відомі вчені вже починають досить часто вживати термін мезолітична культура (епоха) [Обермайер, 1913, с. 546]. Втім, деякі фахівці і донині не виділяють такої доби або іменують її епіпалеолітом та іншими термінами. Так, наприклад у свій час В. А. Городцов мезолітом називав середній палеоліт [Городцов, 1923, с. 148–181, 397]. Натомість, на території заходу України Л. Козловські датував мезоліт раннім голоценом [Kozlowski, 1926, p. 47–74], а на сході України лексему мезоліт у цей же час вживає М. Я. Рудинський [Рудинський, 1928, с. 73–84]. М. В. Воеводський дещо пізніше розглядає мезолітичні культури на території Східної Європи [Воеводский, 1950, с. 96–119], а терміном мезоліт він користувався і раніше. Втім, А. Я. Брюсов ще підкреслює існування «мезолітичного безладу» [Брюсов, 1962, с. 24–30]. Для початку 1960-тих рр. така назва його статті значною мірою була знакова. Втім, деякі висновки А. Я. Брюсова мають і елементи позитиву, як наприклад, аналіз початку кризи типологічних розробок, а хронологія пам'яток, на його думку носить лише локальний характер. Наступні дослідження підтвердили синхронізацію початку мезоліту із давнім голоценом, а відповідне природне середовище призвело людиність до ускладнень у здобичі їжі і виживання на грані збереження як виду.

В. Н. Станко навчався в Одеському університеті у той час, коли у цьому виші викладали видатні археологи та педагоги А. Г. Готліб-Готалов, М. Ф. Болтенко та І. Д. Головка, а археологічними гуртками керував І. Т. Черняков. У вересні 1959 р. під час археологічних польових розвідок студенти на чолі із старостою гуртка у вихідні дні проводили, окрім пошуків давніх поселень і збирання підйомного матеріалу для них, обстежували кургани та інші пагорби. Саме про одну із знахідок біля с. Тузли, а саме дитяче поховання

кочівника, датованого XI ст. і стала перша наукова праця студента В. Н. Станка [Станко, 1960, с. 281–284]. Важливо, що автор цієї роботи посилається не тільки на аналоги своїх знахідок у працях таких видатних археологів як академік П. П. Єфіменко та член-кор. П. М. Третяков, але і докторів історичних наук С. А. Плетньову і М. І. Артамонова та на зоолога, професора І. І. Пузанова. Зазвичай, початківці, як правило такі проблеми, на жаль, вирішують самотужки. Дуже корисною була участь В. Н. Станка у дослідженнях проведених П. Й. Борисковським на поселенні Велика Аккаджа у 1959 р. [Борисковский, 1961, с. 28–35]. Цю експедицію, яка дала йому путівку в науку В. Н. Станко запам'ятав на все життя. Він пишався престижною польовою школою у видатного вченого в галузі палеоліту та мезоліту [Мацкевич, 1998, с. 24–25; 2001, с. 55–57].

Археологічні пам'ятки та різноманітні заклади у яких вони вивчалися або зберігалися на території Північного Причорномор'я вивчалася антична епоха. Кам'яна доба привернула увагу археологів лише на початку XX ст. Згодом, завдяки дослідженням не тільки професійних археологів, включаючи П. Й. Борисковського та його учнів і зокрема В. Н. Станка, краєзнавців, працівників музеїв і викладачів вишів, одеський осередок вже мав значні наукові здобутки [Борисковский, Красковский, 1961, 38 с.; Чухрий, 1966, с. 245–257; Сапожников, 2003, 304 с.]. Важливою особливістю таких робіт став комплексний, міждисциплінарний аналіз джерельної бази, яка нерідко була представлена на деяких пам'ятках десятками тисяч кам'яних і кістяних артефактів, фауною і флорою та специфічними особливостями свого розташування [Красковский, Кремер, 1959, с. 126–130].

У січні 1960 р. Мезолітична нарада в Ленінграді, очевидно надихнула тоді ще студента В. Н. Станка зосередити свою увагу саме на дослідженнях мезолітичних пам'яток. Після навчання в Одеському університеті В. Н. Станко так і не став аспірантом П. Й. Борисковського. Це не відбило у настирливого юнака покликання до археології. Він стає працівником ОАМ і продовжує вишкіл у П. Й. Борисковського літом 1961 р. [Борисковский, 1963, с. 7–10].

Мезолітична нарада, здійснена за ініціативою Сектора палеоліту ЛВІА АН СРСР стала знаменною і знаковою подією утвердження мезоліту України [Хлобистин, 1964, с. 135–136]. У нараді прийняло участь 76 археологів, природознавців та фахівців інших галузей науки, які співпрацювали з ними у польових і камеральних дослідженнях. Було заслухано 22 доповіді, а також численні виступи у дебатах. Закордонні науковці представлені не були, але ряд доповідей про епоху мезоліту в країнах Європи та Азії було виголошено учасниками зібрання. За матеріалами наради вийшла у світ збірка МІА за № 126: У витоках давніх культур (доба мезоліту) [Гурина / Отв. ред., 1966, 240 с.]. Збірник включає 23 статті у яких повідомляється про результати новітніх досліджень по мезоліту. У роботах були поставлені і вирішувалися деякі дискусійні питання про виникнення і шляхи розвитку саме окремих мезолітичних пам'яток і культур. Показово, що термін мезоліт уживано вже у заголовках статей всіх археологів, окрім А. Н. Рогачова.

Його аргументація про недоцільність вживання терміну мезоліт не була прийнята, як і деякі концепції В. А. Городцова та А. Я. Брюсова, а взяті за основу праці інших дослідників [Воеводский, 1950, с. 96–119; Єфіменко, 1953, 662 с.; Формозов, 1959, 125 с.]. Під час роботи наради про мезоліт різних регіонів України повідомили Д. Я. Телегін, С. М. Бібіков і Е. А. Векілова, а Росії – В. П. Левенюк і Л. В. Кольцов. Слід відзначити також дослідження Н. Н. Гуріної про пам'ятки Польщі, Л. Я. Кріжевської – Німеччини, П. Й. Борисковського – Чехословаччини і Румунії. Важливими були і праці фахівців, які співпрацювали з археологами, але представляли інші галузі наук, переважно природознавчі. Це стаття П. М. Долуханова про палеографію Північної Європи; М. Г. Кіпіані, Л. С. Короткевича, А. Д. Колбутова та І. А. Купцової про один із опорних пізньо- і післяльодовикових відкладів північного сходу Прибалтики, а також Н. М. Єрмолової – про фауну доби мезоліту Прибайкалля. У цілому, нарада, включаючи доповіді та виступи в обговоренні стала важливим рубежем, який подолали науковці у 1960-тих рр. Дороговказом став збірник праць наради.

Після студіювання матеріалів наради у Ленінграді, В. Н. Станко остаточно вирішив свої наукові інтереси поєднати саме із мезолітом. Цьому сприяла джерельна база, особливо відкриття експедиціями проведеними П. Й. Борисковським та його співробітниками і краєзнавцями, а також фахівцями природничого профілю. В. Н. Станко у цей час уже здійснює ґрунтовні розвідки та опрацьовує фондові колекції музеїв, вишів, архівів, інших установ. За цією проблематикою виходять його статті про мезолітичні поселення Гіржево (розкоп 2 x 3 м) і Мирне (серед підйомного матеріалу 207 крем'яних артефактів). У співавторстві із краєзнавцем В. І. Красковським ним була опублікована карта-схема пам'яток кам'яної доби Нижнього Подністер'я, а В. Ф. Петрунем виконано петрографомінералогічне визначення матеріалів із стоянки Гіржево [Красковский, Станко, 1966, с. 235–244]. У 1965 р. з'явилася можливість аспіранства під керівництвом С. М. Бібікова. Польові роботи В. Н. Станка, їх публікації та поєднання роботи в ОАМ та інших установах привели його до аспірантури (1965–1967 рр.) та захисту дисертації [Станко, 1967, 28 с.].

У 1967–1968 рр. В. Н. Станком разом із В. Н. Гладиліним опрацьовано підйомний матеріал зібраний школярами на мезолітичній стоянці Таценки на Київщині [Гладилин, Станко, 1969, с. 113–115]. Ця пам'ятка представлена майже трьома тисячами крем'яних артефактів, серед яких 182 із вторинною обробкою, включаючи 2 трапеції. На той час стоянка була однією з небагатьох мезолітичних поселень на Київщині зі значною кількістю знахідок. Наступні охоронно-рятивні обстеження були проведені на березі «Каховського моря». В околицях сіл Любимівка і Софіївка на Херсонщині було зафіксовано рештки трьох пізньопалеолітичних поселень. Їх наявність на території, де не були відомі поселення старше мезолітичних, виявилися важливими для вивчення палеоліту степів Північного Причорномор'я [Станко, 1969, с. 261–262]. У 1976 р. такі знахідки у регіоні були

доповнені матеріалами по мезоліту на неоліту зібраними школярами під керівництвом Н. Тельнова (ОДУ) та загonom Херсонської експедиції ІА АН УРСР (керівник загону А. І. Кубишев) [Кубишев, Станко, 1981, с. 85–91]. У цей же час, В. Н. Станко розпочав працювати на території «Каховського моря» у складі Інгuleцької експедиції ІА АН УРСР, співробітники якої здійснювали охоронно-рягівні дослідження на цій території [Шапошнікова, Станко, Шарафутдінова, Нікітін, 1969, с. 146–147]. Результати робіт цих експедицій дали привід стверджувати, що територія Поїнгулля виявилася напрочуд багата на археологічні пам'ятки різного часу від палеоліту до середньовіччя. Серед них заслуговує уваги перша у степу пізньопалеолітична стоянка Сагайдак I із інситулним культурним шаром. Комплекс крем'яних знарядь дозволив розглядати цю пам'ятку як тип пізньопалеолітичних поселень, який заповнював лагуну муж Великою Аккаржою і стоянками Надпоріжжя. Культурний шар мезолітичних стоянок Софіївка I, Кунова Балка I і II виявився неінситулний, а інвентар маловиразним [Станко, Григорьева, 1977, с. 37–65].

Напередодні участі у II Мезолітичній нараді, к престижному збірнику була надрукована стаття В. Н. Станка за проблематикою цієї наради [Станко, 1972, с. 152–161]. Згодом ним здійснено розвідки, у результаті яких було обстежено та відкрито у Кодимському та Іванівському р-нах Одещини значну кількість пам'яток [Гудкова, Зиньковский, Станко, 1973, с. 274–276]. Продовжено і багаторічні розкопки на стоянці Мирне, де зафіксовано комплекс близький до Гребениківської культури, а із фауністичних решток, за визначенням В. І. Бібікової були представлені кістки бика та коня [Станко, 1973, с. 332–333].

Важливою подією в осмисленні пам'яток, датованих початком сучасної історії Землі (голоцен) стала II Мезолітична нарада, організована, як і перша, ЛВІА АН СРСР, що відбулася у грудні 1974 р. Важливим показником став і вихід збірника статей за цією проблематикою [Гурина / Отв. ред., 1977, 128 с.]. У нараді прийняло участь 60 фахівців. Було виголошено 24 доповіді та 43 виступи в обговоренні. Україну представляли Д. Я. Телегін, В. Н. Станко, Л. Г. Мацкевий, П. М. Долуханов, Л. Я. Кріжевська і Н. Н. Гурина у своїх виступах традиційно згадували не тільки українські пам'ятки, але і їх дослідників. У порівнянні з I-шою Мезолітичною нарадою вже в більшій частині виступів згадувалося природне середовище (екологія), помітна криза типологічних методик і показників та уточнення датування мезоліту.

У 1975 виповнилося 150 років ОАМ. Серед понад 100 доповідей ювілейної конференції було опубліковано і повідомлення В. Н. Станка про підсумки досліджень мезоліту у степах Північно-Західного Причорномор'я, який багато років працював у музеях і був активним членом ОАТ [Станко, 1975, с. 7–10]. У наступний час їм було опубліковано статті про періодизацію пам'яток мезоліту Північного Причорномор'я [Станко, 1976, с. 15–21], основні особливості мезоліту степів Північного Причорномор'я [Станко, 1977, с. 46–53]. Він брав участь у відкритті нових поселень доби мезоліту на півночі Одещини [Смольянинова,

Станко, 1976, с. 112–126]. Важливою особливістю робіт загону Причорноморської експедиції ІА АН УРСР були не тільки розвідки та розкопки, але і вивчення екології та її охороні у міжір'ичі Дунаю і Південного Бугу. У кінці 1970-тих рр. В. Н. Станко здійснено шурфування стоянки Залізничне I поблизу Болграда на Одещині, відкрите красзнавцем М. В. Агбуновим у 1970 р. [Станко, Суботін, 1979, с. 80–82]. На цій пам'ятці не було зафіксовано інситулного культурного шару, але зібрано 692 крем'яні артефакти, включаючи трапеції. Комплекс віднесений до Гребениківської культури.

У 1980 р. вийшла підсумкова стаття В. Н. Станка, в якій опубліковано новітні матеріали по мезоліту і розглянуті загальні питання методики вивчення крем'яних індустрій та генези мезолітичних культур регіону. Це дозволило вбачати двоякий характер складання мезолітичних культур у степах Північного Причорномор'я. Йдеться про автохтонний розвиток існуючих культур і переселення у степи населення із Подунав'я, Криму і Середнього Подністер'я [Станко, 1980, с. 5–21]. Більш ґрунтовне осмислення, особливо раннього мезоліту степів Північного Причорномор'я було опубліковано у збірнику з нагоди 70-ти річчя С. М. Бібікова, який керував і опікувався В. Н. Станком не тільки в його кандидатських, але і докторських зусиллях [Станко, 1980, с. 90–109]. Окрім суто історико-археологічного аналізу, великою заслугою дисертанта та його керівника було залучення до цієї проблематики фахівців природничих галузей науки, що дозволило здійснити комплексний, міждисциплінарний аналіз відповідної джерельної бази [Бібікова, Белан, 1981, с. 21–26; Станко, Петрунь, Максимюк, 1981, с. 5–12; Бібікова, 1982, с. 139–164; Пашкевич, 1982, с. 132–138]. Результатом такого етапу багатогранних талантів і зусиль В. Н. Станко, включаючи суто науковий, музейний, педагогічний і пам'яткоохоронний, стала ґрунтовна монографія про поселення Мирне і проблему мезоліту степів Північного Причорномор'я [Станко, 1982, 176 с.]. Невдовзі вийшов і авторферат на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук [Станко, 1983, 54 с.]. У наступному, зазвичай, після такого тріумфу, наступає творча перерва. Втім, треба звітуватися про роботу відділу археології Північного Причорномор'я напередодні 50-ти річчя ІА АН УРСР. У цей же час виходить його фундаментальна стаття про західні зв'язки мезолітичних спільнот Північного Причорномор'я [Станко, 1985, с. 31–45]. Доречною стала і співпраця з природознавцем В. І. Бібіковою [Бібікова, 1985, с. 17–19] та дослідником мезоліту степового Побужжя на територіях Кіровоградської і Миколаївської областей С. П. Смольяниною [Станко, Смольянинова, 1985, с. 5–20]. В. Н. Станко підготував і тези та доповіді на престижній VI Міжнародній нараді з вивчення четвертинного періоду в Кишиньові у вересні 1986 р. Такі звершення були доповнені у статті з природознавцем Ю. С. Свеженцевим [Станко, Свеженцев, 1988, с. 116–120].

У 1989 р. В. Н. Станко брав участь у Ювілейній конференції присвяченій 150-тій річниці ОАТ [Станко, 1989, с. 5–8]. Як науковець і керівник він віддав багато сил і неабиякого таланту у діяльності цього

закладу. Йдеться, перш за все про археологічні дослідження та охоронно-рятувальні роботи. Про такі та інші напрацювання В. Н. Станко доповідав і опублікував свої статті в Австрії [Stanko, 1989, р. 13], Болгарії [Станко (Stanko), 1992, р. 18–28], Англії та інших країнах [Stanko, 1994, р. 12–13; 2004, р. 73–77; 2009, р. 8–11].

Важливою заслугою В. Н. Станка є видання монографії «Фінальний палеоліт і мезоліт Гірського Криму», виконаної у співавторстві з С. М. Бібіковим і В. Ю. Коєном [Бибиков, Коен, Станко, 1994, 240 с.], а також III-го розділу у монографії «Давня історія України» [Станко, 1997, с. 114–152].

Велику увагу приділяв В. Н. Станко роботі з молодими вченими, особливо аспірантам-археологам та краєзнавцям. У нього було чи не найбільше здобувачів, особливо тих, хто захистив кандидатську, а дехто і докторську, або стали авторами знакових монографій. Це, перш за все, С. П. Смольянінова [Смольяні-

нова, 1985, 20 с.; 1990, 108 с.]; О. В. Сминтина [Сминтина, 1997, 22 с.; 2001, 308 с.; 2003, 32 с.]; І. В. Піструїл [Піструїл, 2005, 20 с.] та Д. В. Кюсак [Кюсак, 2009, 16 с.; Stanko and Kiosak, 2008–2009(2010), р. 27–100].

У Античному відділі Керченського історико-археологічного музею у свій час експонувався ошатний кіпарисовий саркофаг із похованням чоловіка та супутніми артефактами і, зазвичай, – аболом Харону у зубах. Поряд із домовиною стояла мармурова стела із написом «Мая Калія гюне. О, високоповажний Калій. Пам'ять про себе як історика ти залишив у працях своїх». Очевидно, про науковця, музейчика і педагога В. Н. Станко таке можуть сказати його односельчани із с. Тернівки, де він народився, сім'я, численні учні, колеги та наслідувачі, особливо із питань мезоліту і не тільки у багатьох країнах і континентах.

Список використаних джерел

1. Бибиков С. Н., Коен В. Ю., Станко В. Н. Финальный палеолит и мезолит Горного Крыма. Одесса, 1994. 240 с.
2. Бибикина В. И. Териофауна поселения Мирное // Станко В. Н. Мирное. Проблема мезолита степей Северного Причерноморья. К., 1982. С. 139–164.
3. Бибикина В. И. Охотничий промысел в палеолите и мезолите Северного Причерноморья // КСИА. Вып. 181. Москва : Наука, 1985. С. 17–19.
4. Бибикина В. И., Белан Н. Г. Раннеголоценовый тарпан на территории Северо-Западного Причерноморья (Одес. обл.) // ВЗ. К. : 1981. № 3. С. 21–26
5. Борисковский П. И. Разведки каменного века между Тирасполем и Раздельной // МАСП. Вып. 1. Одесса, 1957. С. 4–9.
6. Борисковский П. И. Палеолитическая стоянка под Одессой // КСИА. Вып. 86. Москва, 1961. С. 28–35.
7. Борисковский П. И. Раскопки позднепалеолитической стоянки Большая Аккаража в 1961 году // КСОГМ в 1921 г. Одесса, 1963. С. 7–10.
8. Борисковский П. И. и Замятин С. Н. Г. де Мортилье, // ПИДО. № 7–8. М.-Л. : 1934. С. 88–107
9. Борисковский П. И., Красковский В. И. Памятники древнейшей человеческой культуры Северо-Западного Причерноморья. Одесса, 1961. 38 с.
10. Брюсов А. Я. Мезолитическая неурядица // Историко-археологический сборник в честь А. В. Арциховского. М. : Из-во МГУ, 1962. С. 24–30.
11. Воеводский М. В. Мезолитические культуры Восточной Европы // КСИИМК. Вып. XXXI. М.-Л., 1950. С. 96–119.
12. Гладилин В. Н., Станко В. Н. Дополнительные данные о мезолитическом местонахождении Таценки (Киев. обл.) // АИУ. Вып. 3. К., 1969 г. С. 113–115.
13. Городцов В. А. Археология Т. I. Каменный период. М.-П., 1923. 398 с.
14. Гудкова А. В., Зинковский К. В., Станко В. Н. Разведки в Одесской области // АО 1972 г. М. : Наука, 1973. С. 274–276.
15. Гурина Н. Н. (Отв. ред.) // МИА. № 126 : У истоков древних культур (эпоха мезолита). М.-Л., 1966. 240 с.
16. Гурина Н. Н. (Отв. ред.) // КСИА. Вып. 149. М., 1977. 128 с.
17. Ефименко П. П. Первообытное общество. К. : Из-во АН УССР, 1953. 662 с.
18. Кюсак Д. В. Економіка населення Південно-Східної Європи (XI – поч. VI тис. до н. е.). Автореферат дис. ... кандидат історич. наук. Одеса, 2009. 16 с.
19. Красковский В. И., Станко В. Н. К археологической карте-схеме памятников каменного века Нижнего Поднестровья // МАСП. Вып. 5. Одесса, 1966. С. 235–244.
20. Красковский В. И., Кремер А. М. Михайлівська епіпалеолітична стоянка // МАСП. Вип. 2. Одеса, 1959. С. 126–130.
21. Кубышев А. И., Станко В. Н. Следы мезолита и недолита в Присивашье (Херсон. и Крым. обл.) // ПДКЗП. Сб. науч. трудов / ОАМ. К., 1981. С. 85–91,
22. Мацкевий Л. Г. Вклад Павла Борисовського у вивчення кам'яної доби Придністров'я // МДАПВ. № 7: Постаті української археології. Львів, 1998. С. 24–25.
23. Мацкевой Л. Г. Вклад П. И. Борисовского в изучение каменного века запада Украины // Каменный век Старого света. С.-Петербург, 2001. С. 55–57.
24. Мережковский К. С. Отчёт о предварительных исследованиях каменного века в Крыму // ИРГО. Т. XVI. Вып. 2. С.-Петербург, 1880/1881. С. 106–146.
25. Мережковский К. С. Отчёт об антропологической поездке в Крым // ИРГО. Т. XVII. Вып. 1. С.-Петербург, 1881/1887. С. 104–130.
26. Мортилье Г. и А., де. Доисторическая жизнь. СПб, 1903. 196 с.
27. Обермайер Г. Доисторический человек. Т. I. С.-Петербург, 1913. 687 с.
28. Пашкевич Г. А. Палеоботаническая характеристика поселения Мирное // Станко В. Н. Мирное. Проблема мезолита стезей Северного Причерноморья. К., 1982. С. 132–138.
29. Піструїл І. В. Різці на пам'ятках пізнього палеоліту Північно-Західного Причорномор'я. Автореферат... кандидата історичних наук. К., 2005. 20 с.
30. Рудинський М. Я. До питання про культури «мезолітичної доби» на Україні // Антропологія. Т. 1. Київ, 1928. С. 73–94.

31. Сапожников И. В. Большая Аккаржа. Хозяйство и культура палеолита степной Украины // Кам'яна доба України. Вип. 3. Киев : Шлях, 2003. 304 с.
32. Сминтина О. В. Історія населення України в XI–VI тис. до н. е. (екологічний аспект). Автореферат дисертації... кандидата історичних наук. Дніпропетровськ, 1997. 22 с.
33. Сминтина О. В. Зональність ранньопервісних культур: дослідження, факти, теорії. Одеса : Астропрінт, 2001. 306 с.
34. Сминтина О. В. Давнє населення України в його природному середовищі (епоха ранньопервісної общини). Автореферат дисертації... доктора історичних наук. Львів, 2003. 32 с.
35. Смольянинова С. П. Палеолит и мезолит степного Побужья. Автореферат диссертации... кандидата исторических наук. К., 1985. – 20 с.
36. Смольянинова С. П. Палеолит и мезолит степного Побужья. К., 1990. 108 с.
37. Смольянинова С. П., Станко В. Н. Разведки памятников каменного века на севере Одесской области // ААИТ юга Украины. К.-О., 1976. – С. 112–126.
38. Станко В. Н. Детское захоронение XI в. возле с. Тузлы // ЗООА. Т. 1 (34). Одесса, 1960. С. 281–284.
39. Станко В. Н. Мезолит Северо-Западного Причерноморья (Одес. обл.). Автореферат диссертации... кандидата исторических наук. Киев, 1967. – 28 с.
40. Станко В. Н. Следы палеолита на Нижнем Днепре (Херсонской обл.) // АО 1968 г. Москва, 1969. С. 261–262.
41. Станко В. Н. Типы памятников и локальные культуры в мезолите Северного Причерноморья // МИА. № 185. Москва: Наука, 1972. – С. 252–261.
42. Станко В. Н. Раскопки мезолитической стоянки Мирное [Одес. обл.] // АО 1972 г. Москва: Наука, 1973. С. 332–333.
43. Станко В. Н. Некоторые итоги изучения палеолита и мезолита стезей Северо-Западного Причерноморья // 150 лет ОАМ АН УССР. К., 1975. – С. 7–10.
44. Станко В. Н. Периодизация памятников мезолита Северного Причерноморья // МАСП. Вып. 8. Одесса, 1976. С. 15–21.
45. Станко В. Н. Основные особенности и хронология памятников мезолита стезей Северного Причерноморья // КСИА. Вып. 149. Москва, 1977. – С. 46–53.
46. Станко В. Н. Поздний палеолит и сложение мезолита в степях Северного Причерноморья // СЗПЭПС. Киев : Наукова думка, 1980. – С. 5–21.
47. Станко В. Н. Ранний мезолит стезей Северного Причерноморья // Первобытная археология – поиски и находки. Сб. науч. тр. К., 1980а, С. 90–109.
48. Станко В. Н. Мирное. Проблемы мезолита стезей Северного Причерноморья. Киев : Наукова думка, 1982. 176 с.
49. Станко В. Н. Мирное. Проблемы мезолита стезей Северного Причерноморья. Автореферат... доктора исторических наук. Киев, 1983. – 54 с.
50. Станко В. Н. К проблеме западных связей мезолита Северного Причерноморья (Одес. обл.) // НМАСЗП. Киев, 1985. – С. 31–45.
51. Станко В. Н. Одесское археологическое общество // 150 лет Одесскому обществу истории и древностей. 1839–1989. – Одесса, 1989. С. 5–8.
52. Станко В. (Stanko V. N.) Палеоэкологическая ситуация в мезолите Северного Причерноморья // Studia Praehistorica. № 11–12. Sofia, 1992. – S. 18–28.
53. Станко В. Н. Эпоха мезоліту // Давня історія України. Розділ III. Київ : Наукова думка, 1997. – С. 114–152.
54. Станко В. Н., Григорьева Г. В. Исследование памятников каменного века на р. Ингуле [Никол. обл.] // Древности Поингуля. К., 1977. – С. 37–65.
55. Станко В. Н., Петрунь В. Ф., Максимюк Т. И. Позднемезолитическое местонахождение кукурекского типа на Южном Буге (Никол. обл.) // ПДКЗП. Сб. научн. трудов / АН УССР. ОАМ. К. : Наукова думка, 1981. – С. 5–12.
56. Станко В. Н., Свеженцев Ю. С. Хронология и периодизация позднего палеолита и мезолита Северного Причерноморья // БКИЧП. № 57. Москва : Наука, 1988. – С. 116–120.
57. Станко В. Н., Смольянинова С. П. Исследование палеолита и мезолита степного Побужья (Кировоград. и Никол. обл.) // СА. М., 1985. – № 4. – С. 5–20.
58. Станко В. Н., Суботін Л. В. Мезолітичне місцезнаходження Залізничне в Нижньому Подунав'ї // Археологія. Вип. 29. Київ, 1979. – С. 80–82.
59. Формозов А. А. Этнокультурные области на территории Европейской части СССР в каменном веке. Москва : Изд-во АН СССР, 1959. – 125 с.
60. Хлобыстин Л. П. Работа секторов ИА АН СССР в 1962 г. Сектор палеолита // КСИА. Вып. 97. М. : Наука, 1964. – С. 135–137.
61. Чухрий П. Г. Археологическая наука – важная часть исторических знаний // МАСП. Вып. 5. Одесса : Маяк, 1966. – С. 245–257.
62. Шапошнікова О. Г., Станко В. Н., Шарафутдінова І. М., Нікітін В. І. Дослідження Інгульської експедиції // УІЖ. К., 1969. – № 5. – С. 146–147.
63. Kozłowski L. L'Époque mesolithique en Pologne // L'Antropologie. T. XXVI. Paris, 1926. № 1–2. – P. 47–74.
64. Merejkovsky K. Station Mousterienne en Crimée // L'Homme. № 10. Paris, 1884. – P. 300–302.
65. Mortillet A. de. Les petits siles à contours géométriques trouvés en Europe, Asie et Afrique // RM L'Ecole d'Antropologie de Paris. T. VI, 15, 1896, p. 377–404.
66. Mortillet G. et A. Le préhistorique. Paris, 1990. 657 p.
67. Stanko V. N. Recherches abcheologiques dans la redion du Nord de la Mer Noire // L'eau et les Homes. Venna, 1989. P. 13.
68. Stanko V. N. Landscape Dynamics and Mesolithic Settlement in the North Pontic Steppes // Landscape in Fluss. Newcastle-upon-Tune, 1994. P. 12–13.
69. Stanko V. N. Mesolithic economy in the North Pontic Steppes // BAR. 1224. Oxford, 2004. P. 73–77.
70. Stanko V. N. Formation Dynamics of the population of the northwestern Pryčornomorja Steppe in the Upper Paleolithic and Mesolithic // Quaternary International. Vol. 197. 2009. iss. 1–2. P. 8–11.
71. Stanko Vladimir N. and Dmytro Kiosak. The late mesolithic settlement of South-Western Ukraine // Atti Soc. Preist. Protost. Friuli-V.G., Trieste, XVII, 2008-2009(2010). P. 27–100.

Л. Г. Мацкевой,
д-р ист. наук, старший научный сотрудник отдела археологии
Института украиноведения им. И. Крипякевича НАН Украины, г. Львов, Украина

ВЛАДИМИР НИКИФОРОВИЧ СТАНКО И ВОПРОСЫ МЕЗОЛИТА УКРАИНЫ

В статье рассмотрена деятельность Владимира Никифоровича Станко – известного археолога, этнолога, историка, исследователя мезолита и палеолита.

В. Н. Станко был и остается выдающимся ученым своего времени работы которого по мезолиту и сейчас являются эталоном летописи археологической науки Украины и других регионов. До его работ, изучение заселения человеком в начале современной геологической эпохи в истории Земли, в Северо-Западном Причерноморье только началось.

Ключевые слова: археология; мезолит; палеолит; конференции; Владимир Никифорович Станко.

L. Matskey
doctor of historical sciences Senior Researcher, Department of Archeology
Institute of Ukrainian Studies them. I. Krypiakievich NAS of Ukraine, Lviv, Ukraine

VLADIMIR NIKIFOROVICH STANKO AND THE QUESTION OF MESOLITHUM OF UKRAINE

The article deals with the work of Volodymyr Nikiforovich Stankeo, a well-known archaeologist, ethnologist, historian, researcher of the Mesolithic and Paleolithic.

V. N. Stanko was and remains an outstanding scientist at the time of his work on the Mesolithic and is now the standard of this page of the chronicle of archaeological science of Ukraine and other regions. In his work, the study of human settlement at the beginning of the modern geological era in the history of the Earth in the Northwest Black Sea region has just begun.

Key words: archeology; mesolith; Paleolithic; conferences; Volodymyr Nikiforovich Stanko.

Рецензенти: *Багмет М. О.*, д-р іст. наук, доцент.
(Державний архів Миколаївської області)
Тригуб О. П., д-р іст. наук, проф.
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

© Мацкевий Л. Г., 2017

Дата надходження статті до редколегії 24.10.17

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ

Науковий журнал

Серія «Історія»

Випуск 292

Том 304

Редактор, технічний редактор *А. Якименко*. Комп'ютерна верстка *Л. Бернацька*.
Друк *С. Волинець*. Фальцювальні-палітурні роботи *О. Кутова*.

Підп. до друку 26.12.2017.
Формат 60x84¹/₈. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 9,76. Обл.-вид. арк. 9,81.
Тираж 300 пр. Зам. № 5421.

54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009.